

Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη*

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσος

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 1ος

**Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ Πρόεδρος του
Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.
Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Νικόλαος Δεσύπρης Δημήτριος Παπαγεωργάκης
Χρήστος Ράμμος Κωνσταντίνα Τσενέ

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη*

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσος

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 1ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Νικόλαος Δεσύπρης, *Φιλολόγος Εκπ/κός Β/θμιας Εκπαίδευσης*

Δημήτρης Παπαγεωργάκης, *Φιλολόγος Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.*

Χρήστος Ράμμος, *Φιλολόγος Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.*

Κωνσταντίνα Τσενέ, *Φιλολόγος Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.*

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Κυριακή Γουδέλη, *Επ. Καθηγ. του Παν/μίου Πατρών*

Αιμιλία Βλαχογιάννη, *Σχολ. Σύμβ.*

Αλεξάνδρα Μυλωνά, *Φιλόλ. Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Δέσποινα Μπαλιάμη, *Φιλολόγος*

Στη συγγραφή του α' μέρους (1/3) έλαβε μέρος και ο Βασ. Τσάφος, Πάρεδρος ε.θ. του Παιδ. Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου *Σύμβουλος Π.Ι.*

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Χρυσούλα Βέικου, *Σύμβουλος του Παιδαγ. Ινστιτούτου*

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Θεατρική μάσκα (αφίσα του Εθν. Θεάτρου, Επιδαύρια 1982)

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας

Αποφ. 16158/6-11-06 και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

Τα φώτα του θεάτρου ανάβουν. Οι θεατές παίρνουν τις θέσεις τους. Σιγοκουβεντιάζουν και περιμένουν. Πρώτο, δεύτερο, τρίτο κουδούνι, σβήνουν τα φώτα. Αρχίζει η παράσταση. Τη στιγμή αυτή κανείς μάλλον θεατής δεν αναρωτιέται πόσο μακρινές είναι οι ρίζες της παράστασης που ξετυλίγεται μπροστά στα μάτια του.

Αθήνα... 2.500 περίπου χρόνια πριν... Άνοιξη του 412 π. Χ. Το λιμάνι του Πειραιά, παρά τον πόλεμο, είναι γεμάτο ζωή. Πλήθος ανθρώπων από διάφορες περιοχές καταφθάνει στην Αθήνα. Έχουν αρχίσει, όπως κάθε χρόνο, τα Μεγάλα Διονύσια, η λαμπρή γιορτή προς τιμή του θεού του κρασιού, του Διονύσου. Μια ανάσα χαράς για την πόλη, που ζει εδώ και 19 χρόνια τον Πελοποννησιακό πόλεμο, έναν πόλεμο που δε φαίνεται να έχει τελειωμό. Οι Αθηναίοι ακόμη δεν μπορούν να πιστέψουν ότι η πανίσχυρη στρατιά τους νικήθηκε τελικά στη Σικελία. Αναρωτιούνται τι έφταιξε και ανησυχούν για το μέλλον, ένα μέλλον που μοιάζει ζοφερό. Οι Σπαρτιάτες έχουν καταλάβει τη Δεκέλεια και απειλούν την Αττική.

Κι όμως οι Αθηναίοι θα τιμήσουν και πάλι τη γιορτή τους. Με τις πρώτες ακτίνες του ήλιου οι δρόμοι γεμίζουν. Ξημερώνει η μέρα που αρχίζουν οι δραματικοί αγώνες. Χιλιάδες θεατές κατευθύνονται προς το θέατρο του Διονύσου, κάτω από την Ακρόπολη. Ανάμεσά τους ένας έφηβος με τον πατέρα του. Ντυμένοι με κομψά

ρούχα και με στεφάνια στα μαλλιά ανηφορίζουν κι αυτοί. Δείχνουν να λογομαχούν. Ο έφηβος ανυπομονεί να δει την παράσταση. Ο πατέρας του όμως δε συμμερίζεται την αδημονία του.

- Ο Ευριπίδης... Μα τι έχετε πάθει εσείς οι νέοι και σας αρέσει ο Ευριπίδης;, τον ρωτάει μάλλον περιπαικτικά. Εμένα ποτέ δε με ενθουσίασε.
- Δεν έχεις δίκιο. Είναι μεγάλο ταλέντο.
- Σαν να ακούς τους σοφιστές..., λέει ο πατέρας. Τα έργα του είναι γεμάτα από τις ιδέες τους. Οι σοφιστές βάλανε κι αυτοί το χεράκι τους για την κατρακύλα της πόλης μας. Κάποτε υπήρχε σεβασμός στους μεγαλύτερους, στους άρχοντες, στις παλιές και μεγάλες οικογένειες. Κι ήρθαν αυτοί...
- Και μας ξύπνησαν, τον διακόπτει απότομα ο γιος.
- Μας έδειξαν ότι πρέπει να εμπιστευόμαστε τη λογική μας· ότι όλοι, φτωχοί και πλούσιοι, μπορούν να διοικήσουν την πόλη μας, συμπληρώνει ένας που έτυχε να περπατά δίπλα τους.
- Ότι δίκιο και άδικο είναι έννοιες σχετικές, τον προλαβαίνει ο πατέρας, ότι για τίποτε δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι.
- Μα δεν είναι όλα αβέβαια;, αναρωτιέται ο νέος.
- Και το χειρότερο, λένε ότι δεν υπάρχουν θεοί, συνεχίζει απτόητος ο πατέρας. Αυτά δε μας τα λες όμως ε;
- Όπως πάντα υπερβάλλεις, διαμαρτύρεται ο νεαρός. Μερικοί το παράκαναν, όχι όμως και όλοι.
- Καλά...καλά, μουρμουρίζει ο πατέρας κουνώντας συγκαταβατικά το κεφάλι του. Και τι το σπουδαίο έχει η Ελένη του Ευριπίδη σου που θα δούμε σήμερα;
- Είναι μια άλλη, μια καινούρια Ελένη. Διαφορετική από αυτήν που ξέρουμε από τον Όμηρο. Η Ελένη του Ευριπίδη δεν ερωτεύτηκε ποτέ τον Πάρη, δεν άφησε

ποτέ τον άντρα της, δεν πήγε ποτέ στην Τροία, σπεύδει να του εξηγήσει ο γιος του.

- Κάτι μου θυμίζει αυτή η ιστορία. Α ναι... την Παλινωδία του Στησίχορου.
- Ακριβώς. Στην Τροία στείλανε οι θεοί ένα είδωλο της Ελένης, ενώ η ίδια βρέθηκε στην Αίγυπτο, στον Πρωτέα, του εξηγεί ο νεαρός και αρχίζει να του λέει με ενθουσιασμό όσα άκουσε την προηγούμενη μέρα στον προάγωνα. ... Η Ελένη λοιπόν είναι στην Αίγυπτο, ο Πρωτέας όμως πεθαίνει κι ο γιος του, ο Θεοκλύμενος, θέλει να την πάρει γυναίκα του, αυτή όμως αντιστέκεται...
- Η Ελένη αντιστέκεται! τον κόβει έκπληκτος ο πατέρας του. Πιστή στον άντρα της! Αυτό πράγματι είναι κάτι καινούριο. Παράξενη υπόθεση! Σαν κωμωδία μου μοιάζει.

Πατέρας και γιος φτάνουν στην είσοδο του θεάτρου συζητώντας. Μπαίνουν στο θέατρο και αναζητούν μια καλή θέση. Δεν είναι κι εύκολο. Αρκετοί είναι οι θεατές που ήρθαν νύχτα, πριν ακόμη ξημερώσει, για να πιάσουν θέση. Και τώρα περιμένουν... Συνωστισμός, θόρυβος, καβγαδάκια, σπρωξίματα αλλά και ευθυμία.

Οι θεατές έχουν πια πάρει τις θέσεις τους. Ανυπομονούν να δουν αυτή την «καινούρια» Ελένη του Ευριπίδη. Αναρωτιούνται αν θα τους αρέσει, αν θα αγγίξει τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους. Το έργο αναφέρεται στον Τρωικό πόλεμο. Τι θα πει όμως για το δικό τους πόλεμο; Κάποια λόγια παρηγοριάς; Ο Ευριπίδης ήταν αυτός που με τις Τρωάδες τούς είχε προειδοποιήσει λίγα χρόνια πριν για τα δεινά του πολέμου. Τώρα;

Στο σκηνικό χώρο όλα φαίνονται ήρεμα. Πίσω όμως από το σκηνικό οικοδόμημα η ένταση είναι ολοφάνερη. Ρυθμίζονται και οι τελευταίες λεπτομέρειες.

Οι υποκριτές φορούν τη σκευή τους, βάζουν στη σειρά τα κοστούμια τους, ακουμπούν με προσοχή τα προσώπεία τους, περνούν για μια τελευταία φορά τα λόγια τους. Οι πολίτες που υποδύονται τις γυναίκες του Χορού κάνουν κάποιες ακόμη δοκιμές. Ο ποιητής και σκηνοθέτης της παράστασης δίνει τις τελευταίες συμβουλές. Ανέτειλε πια για τα καλά. Εμφανίζεται ο κήρυκας, για να αναγγείλει...

- Σςς! Θα αρχίσει η θυσία, λέει ο πατέρας με αυστηρό ύφος. Ώρα προσευχής τώρα! Ας σηκωθούμε να προσευχηθούμε στο Διόνυσο. Και πρόσεξε τα μαξιλαράκια μας και το καλάθι με τα φαγητά και το κρασί!
- Σςς! Ησυχία! Η θυσία αρχίζει, φωνάζουν κάποιοι. Τα μουρμουρητά σταματούν. Ησυχία...

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στην **Αθήνα** το 412 π.Χ., τη χρονιά που παίχτηκε η **Ελένη**, η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη. Από το 431 π.Χ. η πόλη βρισκόταν σε πόλεμο με τη **Σπάρτη**, το γνωστό **Πελοποννησιακό πόλεμο**, με μικρά διαστήματα ειρήνης. Η μεγάλη στρατιά, που είχε στείλει στη **Σικελία**, είχε καταστραφεί το 413 π.Χ. και πολλοί Αθηναίοι στρατιώτες είχαν σκοτωθεί ή αιχμαλωτιστεί. Ο εμπνευστής της εκστρατείας, ο **Αλκιβιάδης**, κατηγορούμενος για **ιεροσυλία**, είχε καταφύγει στους Σπαρτιάτες και τους είχε συμβουλέψει να καταλάβουν τη **Δεκέλεια** στην **Αττική**. Οι Σπαρτιάτες πράγματι οχύρωσαν τη **Δεκέλεια**, με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να ζουν υπό **διαρκή απειλή**. Το μέλλον φαινόταν **δυσοίωνα**.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Οι παλιές αξίες είχαν κλονιστεί και σ' αυτό δεν είχε συντελέσει μόνο ο μακροχρόνιος Πελοποννησιακός πόλεμος αλλά και το πνευματικό κίνημα των σοφιστών. Οι σοφιστές, άνθρωποι σοφοί με πρωτότυπη σκέψη, είχαν συρρεύσει από παντού στην Αθήνα, το πνευματικό κέντρο της εποχής αυτής· με τη διδασκαλία τους είχαν αμφισβητήσει τις παραδοσιακές αξίες. Οι σοφιστές έθεταν ερωτήματα όπως:

- Υπάρχει μία και μόνη αλήθεια, μία πραγματικότητα;
- Μπορούμε να τη γνωρίσουμε;
- Μπορεί να υπάρξει ένας ηθικός κώδικας αποδεκτός από όλους;

Τέτοιες όμως σκέψεις έκαναν πολλούς να θεωρήσουν τους σοφιστές υπεύθυνους για την παρακμή της πόλης. Κοντά στις ιδέες των σοφιστών βρίσκεται και ο Ευριπίδης: στις τραγωδίες του διατυπώνονται συχνά σκέψεις που απηχούν σοφιστικές αντιλήψεις.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΑΙ Η «ΚΑΙΝΗ» ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα αμφισβήτησης γράφει ο Ευριπίδης την Ελένη. Σύμφωνα με την παράδοση η Ελένη, η γυναίκα του Μενέλαου, του βασιλιά της Σπάρτης, ήταν περίφημη για την ομορφιά της. Ο Πάρις, ο γιος του βασιλιά της Τροίας Πρίαμου, με τη βοήθεια της Αφροδίτης, την απήγαγε και την οδήγησε στην Τροία. Οι Έλληνες με επικεφαλής τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο εκστράτευσαν εναντίον της Τροίας και έπειτα από ένα δεκαετή πόλεμο κατέλαβαν την πόλη.

Η Ελένη ταυτίστηκε με τον καταστροφικό πόλεμο και παρουσιάζεται συχνά ως υπαίτια για το θάνατο πολλών ανθρώπων. Υπήρχε όμως και μια άλλη παράδοση λιγότερο γνωστή. Ο Στησίχορος, για παράδειγμα, ο λυρικός ποιητής, παρουσίασε μια άλλη εκδοχή στο ποίημά του Παλινωδία: η Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία με τον Πάρη· οι θεοί την πήγαν στην Αίγυπτο, ενώ στη θέση της έπλασαν ένα είδωλο, που ο Πάρης απήγαγε νομίζοντας ότι είναι η Ελένη. Οι Έλληνες λοιπόν και οι Τρώες πολεμούσαν για δέκα χρόνια όχι για την πραγματική Ελένη, αλλά για το είδωλο της. Το μύθο αυτόν αξιοποιεί και ο Ευριπίδης στην τραγωδία του Ελένη.

Ελένη, λεπτομέρεια από παράσταση μελανόμορφου κρατήρα (6ος αι. π.Χ.)

Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Από την τριλογία του Ευριπίδη, που παρουσιάστηκε στα Διονύσια την άνοιξη του 412 π. Χ., μόνο η Ελένη σώθηκε. Πώς να κρίθηκε άραγε;

Το θέατρο του Διονύσου

Αιώνες μετά ... Σουρουπώνει... Ένας δεκαπεντάχρονος νέος ανηφορίζει προς το θέατρο της Επιδαύρου. Θα παρακολουθήσει για πρώτη φορά παράσταση τραγωδίας. Την Ελένη του Ευριπίδη. Πώς θα είναι άραγε; Για το θέατρο γενικά ξέρει λίγα πράγματα. Κυρίως από παραστάσεις παιδικού θεάτρου. Για την Ελένη κάτι ξέρει από τη μυθολογία και τα έπη του Ομήρου. Τον Ευριπίδη; Ακουστά τον έχει.

Γύρω του άντρες και γυναίκες, Έλληνες και ξένοι. Χιλιάδες χρόνια μετά έχουν έρθει και αυτοί να δουν το ίδιο έργο. Γιατί; Θα μπορέσει άραγε να τους αγγίξει ένα έργο που γράφτηκε πριν από αιώνες; Γιατί άραγε παίζονται ακόμη τραγωδίες και μάλιστα με τέτοια επιτυχία;

Ανεβαίνει κιόλας τα σκαλιά του αρχαίου θεάτρου. Άβολα που του φαίνονται τα καθίσματα! Νιώθει κάπως παράξενα... Τόσους αιώνες τα ίδια καθίσματα! Αλλά πόσο διαφορετικοί οι θεατές! Κάθεται ψηλά, για να βλέπει τα πάντα. Εξάλλου έχει ακούσει τόσο πολλά για την ακουστική του θεάτρου! Ανοίγει το Πρόγραμμα για να πάρει μια πρώτη ιδέα. Σταματάει στη δεύτερη σελίδα...

ΥΠΟΘΕΣΗ

[Ο Ευριπίδης όμως λέει] ότι η πραγματική Ελένη δεν ήρθε καθόλου στην Τροία, αλλά το είδωλό της. Ο Ερμής την άρπαξε σύμφωνα με τη βούληση της Ήρας και την έδωσε στον Πρωτέα, το βασιλιά της Αιγύπτου, για να την προστατεύει. Όταν όμως αυτός πέθανε, ο γιος του ο Θεοκλύμενος προσπαθούσε να την κάνει γυναίκα του κι αυτή κατέφυγε σαν ικέτισσα στον τάφο του Πρωτέα. Παρουσιάζεται λοιπόν σ' αυτήν ο Μενέλαος. Έχει χάσει στη θάλασσα τα πλοία του και προσπαθεί να διασώσει τους λίγους συντρόφους του που κρύβονται σε μια

σπηλιά. Αφού λοιπόν ο Μενέλαος και η Ελένη συνεννοήθηκαν μεταξύ τους κι έστησαν ένα δόλιο σχέδιο, εξαπάτησαν το Θεοκλύμενο και μπήκαν οι ίδιοι σε πλοίο, για να κάνουν δήθεν θυσία στη θάλασσα τιμώντας το νεκρό Μενέλαο. Τελικά σώθηκαν και γύρισαν πίσω στην πατρίδα τους. (Απόσπασμα από την «Υπόθεση», όπως έχει παραδοθεί στα χειρόγραφα, μτφρ. Ν. Δεσύπρης)

ΕΛΕΝΗ: ΤΡΑΓΩΔΙΑ;

Όσοι μελέτησαν το έργο αυτό του Ευριπίδη προβληματίστηκαν:

- Κάποιοι είδαν τους βασικούς ήρωες σαν πρόσωπα τραγικά, που συγκρούονται με δυνάμεις υπέρτερες και προσπαθούν να επιβιώσουν. Έτσι θεώρησαν το έργο τραγωδία, που έχει πολλές «περιπέτειες» (απότομες αλλαγές) και «αναγνώριση» (μετάβαση από την άγνοια στη γνώση), κινεί τον «έλεο» και το «φόβο» των θεατών και τους οδηγεί στην «κάθαρση».
- Άλλοι πάλι θεώρησαν κάποια στοιχεία του έργου κωμικά, όπως π.χ. την αφέλεια του βασιλιά της Αιγύπτου, του Θεοκλύμενου, και την εξαπάτησή του και μίλησαν για τραγικωμωδία.
- Υπήρξαν και κάποιοι μελετητές που μίλησαν για ρομαντικό δράμα, δίνοντας έμφαση στην αναγνώριση των δυο χαμένων συζύγων, στους όρκους που δίνουν ο ένας στον άλλο και στην περιπέτεια της απόδρασης.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

ΕΛΕΝΗ	Σύζυγος του Μενέλαου
ΤΕΥΚΡΟΣ	Τρωικός ήρωας, αδελφός του Αίαντα του Τελαμώνιου
ΧΟΡΟΣ	Ελληνίδες αιχμάλωτες, ακόλουθες της Ελένης
ΜΕΝΕΛΑΟΣ	Βασιλιάς της Σπάρτης, αδελφός του Αγαμέμνονα
ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ	Υπηρέτρια στο παλάτι του Θεοκλύμενου
ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Α΄	Έλληνας σύντροφος του Μενέλαου
ΘΕΟΝΟΗ	Μάντισσα, αδελφή του Θεοκλύμενου
ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ	Γιος του Πρωτέα, βασιλιάς της Αιγύπτου
ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Β΄	Αιγύπτιος ναύτης
ΥΠΗΡΕΤΗΣ	Υπηρέτης της Θεονόης
ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ	Κάστορας και Πολυδεύκης, αδελφοί της Ελένης

Τα φώτα σβήνουν. Τι θα παρακολουθήσει τελικά;
Το Πρόγραμμα τον μπέρδεψε. Αυτός ήρθε για τραγωδία.
Απόλυτο σκοτάδι. Απόλυτη ησυχία. Ένας προβολέας
ανάβει και εστιάζει στο κέντρο της ορχήστρας...
Η παράσταση αρχίζει...

ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ [Ελένη – Μενέλαος – Θεοκλύμενος]
ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	1962 (και 1963)	Τ. ΜΟΥΖΕΝΙΔΗΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Θ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ – Γ. ΜΠΙΝΙΑΡΗΣ
ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ «ΔΙΟΝΥΣΟΣ»	1963	Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ	Κ. ΠΑΠΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΗΝΗ ΑΝΝΑΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ	1966	Γ. ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Θ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ – Λ. ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	1977	Α. ΣΟΛΩΜΟΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Β. ΚΑΝΑΚΗΣ – Γ. ΜΠΙΝΙΑΡΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ «ΘΥΜΕΛΗ» ΕΛΛΗΣ ΒΟΖΙΚΙΑΔΟΥ	1981 (και 1982, 1990)	Π. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ	Ε. ΒΟΖΙΚΙΑΔΟΥ – Κ. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ (Τ. ΜΠΟΙΚΑΛΑΣ) Β. ΒΟΥΓΙΟΥΚΛΗΣ (Σ. ΜΕΡΓΙΑΝΟΣ)

ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ [Ελένη – Μενέλαος – Θεοκλύμενος]
ΚΡΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ	1982 (και 1983, 1985, 1986)	Α. ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ	Α. ΛΑΔΙΚΟΥ – Δ. ΚΑΡΕΛΛΗΣ – Λ. ΒΑΓΙΑΣ
ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ	1989	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Α Χ. ΜΠΡΑΒΟΥ – Α. ΜΠΟΥΚΑΛΗΣ – Α. ΜΑΥΡΑΚΗΣ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ	1990	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Κ. ΣΟΦΙΑΔΟΥ/ Κ. ΒΑΡΑΛΕΞΗ/ Ε. ΜΕΤΑΞΑ – Σ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Φ. ΜΠΟΥΡΜΠΟΣ
ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΥΠΡΟΥ	1993	Ν. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ	Τ. ΓΑΪΤΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ	1996	Γ. ΧΟΥΒΑΡΔΑΣ	Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΤΗ – Λ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ Α. ΛΕΜΠΕΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ [Ελένη – Μενέλαος – Θεοκλύμενος]
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ	1999	Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ	Λ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – Σ. ΜΑΒΙΔΗΣ Κ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΑΤΡΟΥ «Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ»	2004	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Κ. ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – Π. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ - Β. ΜΗΛΙΟΣ

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας
και στα λατομεία της Σικελίας.

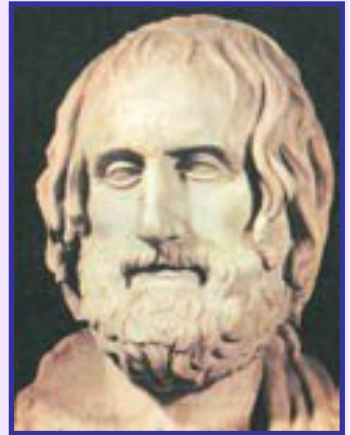
Του άρεσαν οι σπηλιές στην αμμουδιά κι οι ζωγραφιές
της θάλασσας.

Είδε τις φλέβες των ανθρώπων
σαν ένα δίχτυ θεών, όπου μας πιάνουν σαν τ' αγρίμια·
προσπάθησε να το τρυπήσει.

Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι·
ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά.

**Γ. Σεφέρης, «Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ»
(Από το Γ. Σεφέρης, Ποιήματα, Ίκαρος)**

Ευριπίδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στ. 1-191

Η Ελένη και το είδωλό της

«Και δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»
(στ. 35-36, μτφρ. στ. 42-43)

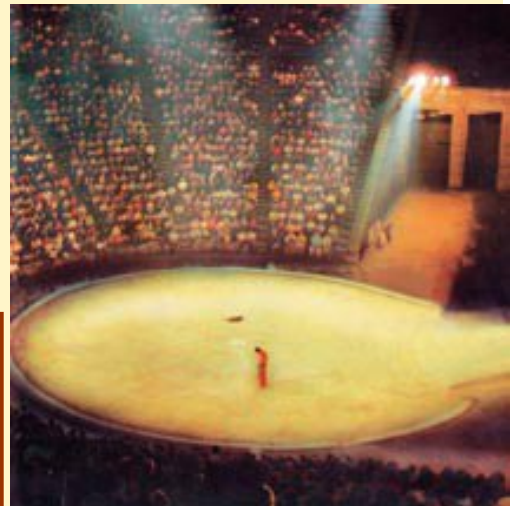
ΠΛΟΚΗ

- Η προῖστορία της δράσης
- Το παρόν της Ελένης
- Ο ερχομός του Τεύκρου
- Τα νέα από την Ελλάδα και την Τροία

ΘΕΜΑΤΑ

- Η «καινή» Ελένη του Ευριπίδη
- Η τραγική θέση των ηρώων
- Το «είναι» και το «φαίνεσθαι»
- Οι νικητές: θύματα του πολέμου

Θέατρο
Θεατές
Υποκριτής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1η ΣΚΗΝΗ
1-82

Ελένη

2η ΣΚΗΝΗ
83-191

Τεύκρος – Ελένη

«Καὶ δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 1-82)

Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

- Πού βρίσκεται η Ελένη;
- Ποιοι είναι οι άρχοντες του τόπου;

ΕΛΕΝΗ Να ο Νείλος¹ με τις όμορφες νεράιδες, που αυτός κι όχι βροχή του Δία μουσκεύει τους κάμπους της Αιγύπτου, όταν τα χιόνια λιώνουν.² Εδώ βασίλευε ο Πρωτέας³

5 της χώρας κυβερνήτης, όσο ζούσε, στο νησί Φάρο⁴ κατοικώντας. Πήρε γυναίκα μια Νηρηίδα⁵, την Ψαμάθη, που άντρα τον Αιακό πρωτύτερα είχε. Μες στα παλάτια αυτά γεννάει δύο τέκνα,

10 το Θεοκλύμενο, γιατί σεβόταν στη ζωή του τους θεούς,⁶ κι ένα κορίτσι ευγενικό, καμάρι της μητέρας, που Ειδώ⁷ την έλεγαν, μικρή όταν ήταν στην ώρα όμως σαν έφτασε για γάμο,

15 την είπαν Θεονόη,⁸ γιατί τα θεία, μελλούμενα και τωρινά, τα ήξερε όλα· μια τέτοια έλαβε χάρη απ' το Νηρέα τον πρόγονό της. Ο δικός μου τόπος

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΗΡΩΙΔΑΣ

► Ποια είναι η καταγωγή της;

- η ξακουστή 'ναι Σπάρτη και πατέρας
20 ο Τυνδάρεως· μια φήμη ωστόσο λέει
πως παίρνοντας ο Δίας θωριά κύκνου,
πέταξε προς τη μάνα μου, τη Λήδα,
κάποιον αϊτό για να ξεφύγει τάχα,
κι έτσι μαζί της δολερά έχει σμίξει,
25 αν είναι αλήθεια.⁹ Ελένη τ' όνομά μου.¹⁰

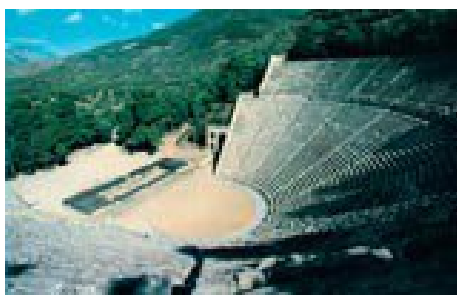
ΣΧΟΛΙΑ

1. Η σύνδεση μιας χώρας, μιας περιοχής, μιας πόλης με το ποτάμι της είναι τυπική έκφραση στην τραγωδία. Για παράδειγμα: Τροία-Σκάμανδρος ή Σιμόεις, Σπάρτη – Ευρώτας. Έτσι κι εδώ η Αίγυπτος συνδέεται με το Νείλο.
2. Ο Ευριπίδης ακολουθεί τη θεωρία του φιλόσοφου Αναξαγόρα, ότι οι πλημμύρες του Νείλου οφείλονται στην τήξη του χιονιού στα βουνά, νότια της Αιγύπτου, το καλοκαίρι.
3. Στον Όμηρο ο Πρωτέας ήταν θαλάσσια θεότητα. Ο Ευριπίδης όμως τροποποιεί στο σημείο αυτό το μύθο και τον παρουσιάζει ως θνητό βασιλιά.
4. Η Φάρος είναι ένα νησί που βρίσκεται κοντά στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.
5. Νηρηίδες: θεότητες της θάλασσας. Πατέρας τους ήταν ο Νηρέας, θεός με μαντικές ικανότητες.
6. Θεοκλύμενος = αυτός που σέβεται στη ζωή του τους θεούς (σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης: θεός + κλύω = ακούω) ή αυτός που έγινε ονομαστός

από θεϊκή εύνοια (σύμφωνα με την ετυμολογία: θεός + κλύμενος = διάσημος). Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές ότι η φράση γιατί σεβόταν στη ζωή του τους θεούς δεν υπήρχε στο κείμενο του Ευριπίδη, αφού η συμπεριφορά του Θεοκλύμενου δε συμφωνεί με το περιεχόμενο της φράσης αυτής. Ίσως να την παρενέβαλε κάποιος ηθοποιός.

7. Είναι το χαϊδευτικό όνομα της Είδοθέας. Είδοθέα σημαίνει είτε αυτή που έχει τη μορφή μιας θεάς (στα αρχαία είδος = μορφή), άρα και την ομορφιά της, είτε αυτή που γνωρίζει τα θεϊκά πράγματα (ή τὰ θεῖα εἰδυῖα).
8. Θεονόη (θεός + νοῦς) = αυτή που καταλαβαίνει τα θεία.
9. Η Ελένη, και μέσα από τα λόγια της ο Ευριπίδης, αμφισβητεί τη μυθολογική παράδοση σχετικά με την καταγωγή της.
10. Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές για την προέλευση του ονόματος Ελένη. Δύο από αυτές είναι: α) από τη ρίζα ελ - του ρήματος αἰρῶ = κυριεύω, καταστρέφω, β) από το ουσιαστικό ἑλένη ή ἑλάνη = λαμπάδα, οπότε το Ελένη θα σήμαινε φως, λάμψη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Πριν από την παράσταση

Η παράσταση αρχίζει

Η παράσταση αρχίζει... Οι Αθηναίοι έχουν ανηφορίσει στο θέατρο του Διονύσου, για να παρακολουθήσουν την Ελένη του Ευριπίδη. Περιμένουν γεμάτοι προσμονή. Η φήμη που απλώθηκε στην πόλη από όλους όσοι παρακολούθησαν τον προάγωνα* είναι πως θα βρεθούν μπροστά σε μια διαφορετική Ελένη.

Το μурμουρητό καταλαγιάζει...

■ Μια γυναίκα εμφανίζεται μόνη της σε έναν άγνωστο για μας τόπο. Ως θεατές χρειαζόμαστε στοιχεία, για να αναγνωρίσουμε την ηρωίδα, να καταλάβουμε πού βρίσκεται και τι της συμβαίνει. Ποια είναι αυτά τα στοιχεία; Από πού τα αντλούμε;

Η Ελένη (Τζένη Γαϊτανοπούλου, Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, 1993, σκην. Ν. Χαραλάμπους)

* Οι λέξεις με το σύμβολο αυτό (*) επεξηγούνται και στο Λεξικό Όρων της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας (βρίσκεται στον τελευταίο τόμο)

- Βρισκόμαστε στο πρώτο μέρος του Προλόγου.
Ο Πρόλογος * αποτελεί ένα, το πρώτο, από τα κατά ποσόν μέρη* της τραγωδίας και εισάγει το θεατή στο έργο.
 - Ας διερευνήσουμε τη λειτουργία του ως προς την ενημέρωση του θεατή για:
 - α) την προϋστορία της δράσης,
 - β) τον τόπο, γ) τα πρόσωπα.
- Αξίζει να σταθούμε σε δύο από τα πρόσωπα, στα οποία αναφέρεται η ηρωίδα: το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Τα δύο παιδιά του Πρωτέα, ο Θεοκλύμενος και η Θεονόη, είναι επινοήσεις του Ευριπίδη. Ο ποιητής διαχειρίζεται τη μυθική παράδοση όπως τον εξυπηρετεί καλύτερα στην κατασκευή της δικής του «ιστορίας».
 - Ποιες προσδοκίες σου δημιουργούνται για τη δράση αυτών των ηρώων στο δράμα, με βάση και την ετυμολογία των ονομάτων τους;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1**Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΝΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ**

Με το άνοιγμα της αυλαίας, βρίσκονται στη σκηνή η Μήδεια κι η Παραμάννα ακουμπισμένες καταγής, μπροστά σε μια χειράμαξα–σπίτι. Από μακριά, ανεπαίσθητες μουσικές και τραγούδια. Κι οι δυο τους ακούνε.

ΜΗΔ. Την ακούς;
ΠΑΡ. Ποια;
ΜΗΔ. Την ευτυχία. Αλητεύει.
ΠΑΡ. Τραγουδάνε στο χωριό. Μπορεί να 'χουνε γιορτή στα σπίτια τους, σήμερα.
ΜΗΔ. Μισώ τις γιορτές τους. Μισώ τη χαρά τους.
ΠΑΡ. Δεν είμαστ' από δω. (Μικρή σιγή) Στα δικά μας τα μέρη, γιορτάζουμε νωρίτερα. [...] Τι όμορφα που είν' τα παλικάρια της Κολχίδας όταν παλεύουν!
ΜΗΔ. Σώπα. [...]
ΠΑΡ. Α! εγώ είμαι γριά κι είναι πολύ μακρύς ο δρόμος... γιατί; γιατί φύγαμε, Μήδεια;
ΜΗΔ. (Κραυγάζει) Φύγαμε, γιατί αγαπούσα τον Ιάσονα, γιατί για χάρη του έκλεψα τον πατέρα μου, γιατί για χάρη του σκότωσα τον αδερφό μου! Σώπα καλή γυναίκα, σώπα! Νομίζεις πως είν' ωραίο να λέμε πάντα τα ίδια;
ΠΑΡ. Ζούσες σ' ένα ολόχρυσο παλάτι και τώρα καθόμαστ' εδώ, γερμένες στο χώμα σα δυο ζητιάνες, μπρος σ' αυτή τη φωτιά που σβήνει διαρκώς.

Ζ. Ανούιγ, Μήδεια (μτφρ. Φ. Κονδύλης)
(Από το Ζ. Ανούιγ, Μήδεια – Ιεζάβελ, Βιβλιοπωλείον «Δωδώνη»)

ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

- ▶ Πώς άρχισαν τα βάσανά της;
- ▶ Πώς αντέδρασε η Ήρα στην κρίση του Πάρη;
- ▶ Πώς βρέθηκε η Ελένη στην Αίγυπτο;

ΕΛΕ. Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω.

Οι τρεις θεές, η Κύπριδα¹¹ κι η Ήρα
κι η Αθηνά, του Δία η θυγατέρα,

σε μια βραχοσπηλιά πήγαν της Ίδης¹²
την πιο όμορφη να κρίνει ο Πάρης. Όμως

30

την ομορφιά μου τάζοντάς του¹³ η Κύπρη

– αν όμορφο λογιέται¹⁴ ό,τι σου φέρνει
τη δυστυχία– και ταίρι του πως θα 'μαι,
κερδίζει το βραβείο. Και της Ίδης

35

αφήνοντας τις στάνες φτάνει ο Πάρης
γοργά στη Σπάρτη, για να με κερδίσει.
Οργίστηκ' η Ήρα που έτσι τη νικήσαν
κι εμπόδισε το γάμο μου μ' εκείνον.

40

Στου Πρίαμου το γιο δε δίνει εμένα,
παρά το είδωλό μου, φτιάχνοντάς το
σαν πλάσμα ζωντανό από τον αιθέρα
κι αυτός θαρρεί πως μ' έχει –κούφια ιδέα–¹⁵
ενώ δε μ' έχει καν. Έπειτα οι γνώμες

45

του Δία¹⁶ στα πάθη αυτά σωριάσαν κι άλλα·
γιατί σήκωσε πόλεμο αναμέσο
στη χώρα των Ελλήνων και στους δόλιους
τους Τρωαδίτες, για να ξαλαφρώσει
τη μάνα γη απ' το πλήθος των ανθρώπων
κι ο πιο μεγάλος άντρας της Ελλάδας¹⁷

50

να γίνει ξακουστός.¹⁸ Εγώ βραβείο
παλικαριάς στους Έλληνες και Τρώες

ποτέ δεν ήμουν, ήταν τ' όνομά μου.
Με πήρε στις πτυχές ο Ερμής του αιθέρα
και σκεπασμένη σε θαμπή νεφέλη
55 –δε μ' άφησε χωρίς φροντίδα ο Δίας–
μ' έφερε στου Πρωτέα εδώ τα σπίτια,
κρίνοντας πως αυτός απ' όλους ήταν
πιο γνωστικός κι αγνό το γάμο μου έτσι
για το Μενέλαο θα κρατούσα. Τώρα

ΣΧΟΛΙΑ

- 11.** Κύπριδα ονομάζεται η Αφροδίτη, θεά της ομορφιάς, επειδή σύμφωνα με την παράδοση αναδύθηκε από τη θάλασσα της Κύπρου.
- 12.** Βουνό της Μ. Ασίας κοντά στην Τροία. Εκεί ζούσε ο Πάρης ως βοσκός, όταν οι τρεις θεές του ζήτησαν να δώσει το μήλο της Έριδας στην ομορφότερη.
- 13.** Η Ελένη εμφανίζεται εδώ σαν ένα απλό πιόνι στα σχέδια της θεάς. Στη συνέχεια εκφράζει απέχθεια για την ομορφιά της, καθώς θεωρεί ότι στην περίπτωση της το χαρακτηριστικό αυτό προκαλεί δυστυχία.
- 14.** λογιέται= θεωρείται. **15.** Στο πρωτότυπο κενή δόκησις (< δοκεῖ = φαίνεται): εικασία, γνώμη, φαντασία.
- 16.** Η δυστυχία της Ελένης δεν οφείλεται μόνο στην οργή της Ήρας, αλλά συνέβαλαν και τα σχέδια του Δία.
- 17.** Εννοεί τον Αχιλλέα.
- 18.** Εδώ γίνεται μια διάκριση ανάμεσα στην αιτία και την πρόφαση του πολέμου: η Ελένη είναι μόνο η πρόφαση, ενώ πραγματική αιτία είναι το σχέδιο του Δία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο υποκριτής που υποδύεται την Ελένη με την έναρξη του δράματος καλείται να αποδώσει έναν εκτενή μονόλογο, που θεωρείται στατικός και αντιθεατρικός, εφόσον χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε θεατρικού έργου είναι η δράση και όχι η απαγγελία (βλ. και ορισμό της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη: **δρώντων και ού δι' άπαγγελίας**).
 - Με ποιους τρόπους φαντάζεσαι ότι ο υποκριτής θα προσπαθούσε να κινήσει το ενδιαφέρον των θεατών;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Τι να την κάνω/τη ζωή πια; αναρωτιέται η Ελένη.
 - Ποιοι λόγοι, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, την οδήγησαν σε αυτή την τραγική παραίτηση;
 - Ως θεατής / αναγνώστης της τραγωδίας πώς αισθάνεται κανείς ακούγοντάς την; Πιστεύεις πως αρχίζει να βιώνει ό,τι ο Αριστοτέλης ονόμαζε **έλεο*** και φόβο;*

- Την εποχή του Ευριπίδη οι άνθρωποι, ζώντας σε καιρούς αναστάτωσης και πολέμου, μεταβολών αιφνίδιων και απρόσμενων, αισθάνονται ότι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους, δεν επικρατεί πάντα το δίκαιο, δεν αμείβονται πάντα οι καλοί ούτε τιμωρούνται πάντα οι κακοί.
 - Πιστεύεις ότι η αντίληψη αυτή περνάει και στην ιστορία της Ελένης, όπως αρχίζει σιγά σιγά να τη στήνει ο τραγικός ποιητής;
 - Θα μπορούσε μια τέτοια αντίληψη να μας συγκινήσει ακόμα και σήμερα;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)

Η ΕΝΟΧΗ ΕΛΕΝΗ

ΑΝΤΡΟΜΑΧΗ. Ω του Τυνδάρου
βλαστάρι, κόρη εσύ του Δία δεν είσαι,
από πολλούς θα φύτρωσες πατέρες,
απ' τον Αλάστορα,¹ ύστερ' απ' το Φθόνο,
το Φόνο και το Θάνατο κι απ' όσα
η γη θρέφει κακά· δε θα πιστέψω
ποτέ πως σ' έχει κάμει ο Δίας, εσένα,
λάμια τόσων Ελλήνων και βαρβάρων.
Α να χαθείς! Απ' τα όμορφα σου μάτια
βγήκε η φριχτή καταστροφή, η ρημάχτρα
των ξακουσμένων κάμπων της Φρυγίας.

**Ευριπίδης, Τρωαδίτισσες, στ. 766-773 (μτφρ.
Θ. Σταύρου) (Από το Τραγωδίες του Ευριπίδη,
Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)**

1. Αλάστορας: δαίμονας της εκδίκησης, εκδικητής

Ο Πάρης παίρνει την Ελένη.
Ανάμεσά τους ο Έρωτας
(ερυθρόμορφο αγγείο
του 5ου αι. π. Χ.)

ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ

- ▶ Σε ποια κατάσταση βρίσκεται τώρα η Ελένη;
- ▶ Ποια είναι η μοναδική της ελπίδα;
- ▶ Τι απειλεί τώρα την Ελένη και πώς εκείνη το αντιμετωπίζει;

60 ΕΛΕ. βρίσκομαι εδώ κι ο δόλιος μου άντρας
πήγε,

μαζεύοντας στρατό, στην Τροία τα κάστρα
ζητώντας να με πάρει πίσω. Κι έχουν
στον Σκάμαντρο¹⁹ χαθεί το ρέμα πλήθος
ψυχές για μένα· κι ενώ τόσα πάθη

65 τράβηξα, από παντού ακούω κατάρες,²⁰
προδότρα με λογιάζουνε του αντρός μου
κι αιτία για να μπλέξουνε σε μέγα
πόλεμο οι Έλληνες. Τι να την κάνω
τη ζωή πια; Ο Ερμής αυτόν το λόγο

70 μου είπε·²¹ στη δοξασμένη εγώ τη Σπάρτη
θα ζήσω με τον άντρα μου και πάλι,
που θα το μάθει πως ποτέ δεν πήγα
στην Τροία στο κρεβάτι κάποιου ξένου.

Κι όσο ο Πρωτέας έβλεπε τον ήλιο,
75 κανείς για γάμο δε μιλούσε· μα όταν
μπήκε στη σκοτεινιά της γης εκείνος,
γυναίκα με ζητά ολοένα ο γιος του.
Τον άντρα μου τιμώντας, στον Πρωτέα
το μήμα ετούτο ικέτισσα προσπέφτω,²²

80 καθάρια να κρατήσει την τιμή μου.
Γιατί, αν κακό όνομα έχω στην Ελλάδα,
το σώμα μου η ντροπή να μη μολύνει.

ΣΧΟΛΙΑ

19. Ποτάμι κοντά στην Τροία.

20. Οι κατάρρες προς την Ελένη αποτελούν κοινό τόπο στην αρχαία ελληνική γραμματεία, ένα δηλαδή μοτίβο επαναλαμβανόμενο.

21. Η αναφορά της Ελένης στην προφητική υπόσχεση του Ερμή έρχεται ως απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση, για να δείξει δηλαδή πώς άντεξε ως τώρα τα δεινά της.

22. Καταφεύγοντας η Ελένη στο μνήμα του Πρωτέα, που θεωρείται από το Θεοκλύμενο χώρος ιερός, εξασφαλίζει άσυλο. Εδώ αναφέρεται πρώτη φορά το μνήμα του Πρωτέα, το οποίο θα παίξει σημαντικό ρόλο στο δράμα.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Το κείμενο που μελετάμε γράφτηκε για να παρασταθεί, οπότε ενσωματώνονται σε αυτό και σκηνογραφικές πληροφορίες.
 - Αν ήσουν σκηνογράφος, ποια στοιχεία θα αντλούσες και πώς θα τα αξιοποιούσες, για να σχεδιάσεις το σκηνικό της παράστασης;
 - Ας μην ξεχνάμε όμως ότι οι σκηνογράφοι πολλές φορές δεν ακολουθούν πιστά τις «οδηγίες» του κειμένου. Φαίνεται κάτι τέτοιο στις παρακάτω φωτογραφίες;

Σκηνικό για παράσταση της Ελένης
(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκηνογρ.
Δ. Φωτόπουλος)

Σκηνικό με κάτοπτρο
για παράσταση της Ελένης
(Αμφιθέατρο, 1999)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Στον κόσμο της Ελένης θα διαπιστώσουμε σιγά σιγά ότι τίποτε δεν είναι όπως αρχικά φαίνεται και όλοι σχεδόν οι ήρωες βιώνουν λιγότερο ή περισσότερο τις συνέπειες κάποιας πλάνης. Στο πρώτο μέρος του Προλόγου κυρίαρχη είναι η αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη (είναι), που βρίσκεται στην Αίγυπτο, και το είδωλό της (φαίνεσθαι), που βρέθηκε στην Τροία. Η αντίθεση ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι, που απηχεί προβληματισμούς της εποχής, είναι καθοριστική για τη ζωή της Ελένης και θα ρυθμίσει, ως ένα βαθμό, την εξέλιξη του έργου.
 - Ας εντοπίσουμε σημεία του κειμένου, στα οποία γίνεται σαφής αυτή η αντίθεση.
- Ο μονόλογος της Ελένης τελειώνει με μια αντίθεση: από τη μια η προσδοκία ότι θα ζήσει ευτυχισμένη με το Μενέλαο, όπως διαβεβαίωσε ο Ερμής, και από την άλλη ο φόβος ότι θα εξαναγκαστεί να παντρευτεί το Θεοκλύμενο.
 - Τι νιώθεις να βαραίνει περισσότερο; Η ελπίδα ή ο φόβος;

Η ΜΑΤΙΑ ΜΙΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΗΘΟΠΟΙΟΥ

Από την πλευρά μου καθορίζω την ερμηνεία ήδη από τον πρόλογο, έναν πρόλογο με ξεχωριστό ενδιαφέρον, που αναφέρει γύρω στις 17 φορές τη λέξη «εγώ». Και είναι μια πρόκληση αυτή η μελέτη του εγώ, της ταυτότητάς μου ως Ελένης. Διότι εκείνη που βγαίνει και παίζει δεν είναι το είδωλο, το σύννεφο, το αέρινο κατάσκευασμα της Ήρας. Κάνει ένα παιχνίδι: θέλει η ίδια να τοποθετήσει τον εαυτό της ενώπιον του κοινού. Και τα κάτοπτρα του σκηνικού συμβάλλουν σε αυτό το παιχνίδι της: η Ελένη της σάρκας και των οστών, η Ελένη του ειδώλου.

Λήδα Τασοπούλου (η Ελένη στην παράσταση του Αμφιθέατρου), σε συνέντευξή της στον ημερήσιο Τύπο (Το Βήμα, 18/07/1999)

Ελένη (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

«Καὶ δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 83-191)

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ – Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

- ▶ Πώς αντιδρά ο ξένος όταν βλέπει την Ελένη;
- ▶ Ποιος είναι ο ξένος κι από πού έρχεται;
- ▶ Πώς βρέθηκε στην Αίγυπτο;

ΤΕΥΚΡΟΣ¹ Το κάστρο ετούτο ποιος εξουσιάζει;
Γιατί, από τις στοές και τους ωραίους
θριγκούς² που το κυκλώνουν, για παλάτι
άρχοντα πλούσιου μπορείς να το νομίσεις.³
Αα!⁴

85

Θεοί, ποιαν όψη αντίκρισα; Κοιτάζω
την πολυμίσητη θωριά κακούργας
γυναίκας, που ξεκλήρισε κι εμένα
κι όλους τους Αχαιοούς. Άμποτε να 'χεις
την έχθρα των θεών που τόσο μοιάζεις
με την Ελένη. Κι αν σε ξένη χώρα
δε βρισκόμουν,⁵ με τούτη τη σαΐτα
που αλάθευτα χτυπά θ' αφανιζόσουν,
για να γευτείς αυτή τη χάρη, αφού είσαι
παρόμοια με του Δία τη θυγατέρα.

90

95

ΕΛΕ. Γιατί, δυστυχισμένε, όποιος και να 'σαι,
μ' αποστράφηκες έτσι και μου δείχνεις
μίσος για τα δεινά που 'φερε κείνη;

100

ΤΕΥ. Έσφαλα· η οργή με συνεπήρε
πιότερο απ' όσο θα 'πρεπε· η Ελλάδα

βαθιά μισεί, να ξέρεις, την Ελένη·
συχώρα με, κυρά, γι' αυτά τα λόγια.

105

ΕΛΕ. Ποιος είσαι και από ποια χώρα εδώ

φτάνεις;

ΤΕΥ. Ένας από τους Έλληνες τους δόλιους.

ΕΛΕ. Γι' αυτό λοιπόν δε στέργεις⁶ την Ελένη.

Ποιος είσαι κι από πού; Ποιος ο γονιός σου;

ΤΕΥ. Με λένε Τεύκρο, γιος του Τελαμώνα,

110

και Σαλαμίνα η γη που μ' έχει θρέψει.

ΕΛΕ. Στον τόπο εδώ του Νείλου τι γυρεύεις;

ΤΕΥ. Με διώξαν οι δικοί μου απ' την πατρίδα.

ΕΛΕ. Θα' σαι δυστυχισμένος· ποιος σε διώχνει;

ΤΕΥ. Ποιος άλλος; Ο πατέρας Τελαμώνας.

115

ΕΛΕ. Γιατί; Κάποιο κακό θα 'ναι η αιτία.

ΤΕΥ. Στην Τροία εχάθη ο Αίας, ο αδελφός μου.

ΕΛΕ. Πώς; Δεν εχάθη απ' το δικό σου χέρι;⁷

ΤΕΥ. Ρίχτηκε στο σπαθί του κι εσκοτώθη.

ΕΛΕ. Μανία τον ηύρε; Αλλιώς δε θα τολμούσε.

120

ΤΕΥ. Ξέρεις το τέκνο του Πηλέα, τον Αχιλλέα;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ήρωας του τρωικού μυθολογικού κύκλου, ξακουστός τοξότης.
2. Το τμήμα του κτιρίου που βρίσκεται ανάμεσα στα κιονόκρανα και τη στέγη.
3. Οι ήρωες του Ευριπίδη συνηθίζουν να περιγράφουν επιβλητικά κτίρια· ίσως αυτό να αποτελεί σκηνογραφική υπόδειξη ή να έχει σχέση με τη φτωχή σκηνογραφία του θεάτρου του 5ου αι. π. Χ. και την προσπάθεια του ποιητή να κινήσει τη φαντασία του θεατή.

4. Τώρα που ο Τεύκρος αντιλαμβάνεται την παρουσία της Ελένης, αισθάνεται κατάπληξη λόγω της ομοιότητάς της με τη μισητή του «Ελένη».
5. Η παρουσία σε μια ξένη χώρα μπορεί βέβαια να προσφέρει στον ξένο προστασία και άσυλο, από την άλλη όμως ο ξένος έχει την υποχρέωση να σέβεται τη χώρα στην οποία βρίσκεται και τους κατοίκους της.
6. **στέργεις**= αγαπός, συμπαθείς.
7. Η Ελένη αναρωτιέται μήπως ο Τεύκρος ήταν αδελφοκτόνος και γι' αυτό τον έδιωξε ο πατέρας του Τελαμώνας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Από την Ελένη μάθαμε την προΐστορία της δράσης και ακούσαμε τα βάσανά της. Υπάρχουν ωστόσο ακόμη κενά. Τι να έγινε άραγε στην Τροία; Πού να βρίσκεται ο Μενέλαος; Αχαιοί και Τρωαδίτες συνεχίζουν να την καταριούνται ως υπαίτια του πολέμου;

- Το νέο πρόσωπο που εμφανίζεται αναπάντεχα στη σκηνή ίσως μας καλύψει αυτά τα κενά.
 - Με ποιον τρόπο μαθαίνουμε ποιος είναι;
 - Με βάση το κείμενο, πώς φαντάζεσαι τη σκευή* του;
 - Ας παρατηρήσουμε την παρακάτω απεικόνιση του Τεύκρου. Σε ποια χαρακτηριστικά επιμένει ο καλλιτέχνης; Στη μακέτα του ζωγράφου Φασιανού προβάλλονται τα ίδια χαρακτηριστικά;

Τεύκρος (θραύσμα κορινθιακού αγγείου του 6ου αι. π.Χ.)

- Συνομιλητής της Ελένης σε αυτήν τη σκηνή είναι ένας ήρωας του Τρωικού πολέμου, ο Τεύκρος.
 - Ας επισημάνουμε τις πληροφορίες που μεταφέρει ο Τεύκρος και συμπληρώνουν την προϊστορία της δράσης.
 - Ας αναρωτηθούμε γιατί ανάμεσα σε τόσους ομηρικούς ήρωες επιλέγεται ένας νικητής αυτού του πολέμου και μάλιστα ο Τεύκρος.
 - Διακρίνεις κάποια κοινά στοιχεία στη ζωή και στις περιπέτειες της Ελένης και του Τεύκρου;
- Τον αφηγηματικό μονόλογο της Ελένης διαδέχεται ο διάλογος. Τα δύο πρόσωπα, καθώς διαλέγονται, ζητούν και δίνουν πληροφορίες, εκφράζουν τα συναισθήματά τους ή τις απόψεις τους, με τη μορφή σύντομων διαλόγων ή στιχομυθίας*.

Ας δούμε:

 - Σε ποιες στιγμές και για ποιους λόγους οι ήρωες φτάνουν στη γρήγορη εναλλαγή των λόγων (στιχομυθία);
 - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί ως θεατή / αναγνώστη αυτή η μορφή διαλόγου;

Τεύκρος - Ελένη (Ρ. Αξελός -
Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΝΙΓΜΟΣ;

Ο Ευριπίδης θέλησε από την πρώτη κιόλας σκηνή του νέου δράματος να χαιρετίσει το μυθικό πρόγονο ενός πιστού σύμμαχου των Αθηνών [του σύγχρονου βασιλιά της Κύπρου Ευαγόρα, που είχε αναλάβει την εξουσία το 412 π. Χ.], ενός φίλου των δύσκολων ημερών, που, μέσα στη γενική αποστασία των πόλεων της αθηναϊκής συμμαχίας, ερχόταν να συγκινήσει και να τονώσει την πόλη της Παλλάδας τασσόμενος αποφασιστικά με τους ηττημένους της Σικελίας [...]. Η εμφάνιση στο «λογεῖον» του θεάτρου του Διονύσου, την άνοιξη του έτους εκείνου, του προγόνου των Τευκριδών της Κύπρου, είχε, τη χρονική εκείνη περίοδο, την αξία μιας πολύτιμης ενθάρρυνσης. Τη στιγμή που οι Αθηναίοι θρηνούσαν τη μεγαλύτερη καταστροφή της ιστορίας τους, ήταν η κατάλληλη ευκαιρία να τους παρουσιάσει το πρόσωπο του φίλου αυτού των κακών ημερών, ο οποίος, σαν σταλμένος από τη θεία πρόνοια, εκφραζόταν υπέρ αυτών.

H. Gregoire**(Από το Ευριπίδης, Ελένη, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ερρ. Χατζηανέστης, Ι. Ζαχαρόπουλος)**

Τεύκρος (μακέτα από
το ζωγράφο Αλ. Φασιανό)

ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ

- ▶ για την Τροία
- ▶ για τους Έλληνες
- ▶ για την Ελένη
- ▶ για την οικογένειά της

ΕΛΕ. Ναι·

πήγε, όπως λεν, μνηστήρας της Ελένης.

ΤΕΥ. Σαν αφανίστηκε, άφησε μεγάλη
για τ' άρματά του αμάχη στους συμμάχους.

125

ΕΛΕ. Και πώς αυτό τον Αίαντα έχει βλάψει;

ΤΕΥ. Σκοτώθηκε που πήρε άλλος τα όπλα.⁸

ΕΛΕ. Και για τις συμφορές εκείνου πάσχεις;

ΤΕΥ. Γιατί δε χάθηκα κι εγώ μαζί του.

ΕΛΕ. Ήσουν λοιπόν στην ξακουσμένη Τροία,
ξένε;

130

ΤΕΥ. Την κούρσεψα, μα πάω κι εγώ χαμένος.

ΕΛΕ. Την έκαψαν, την έχουν κάνει στάχτη;

ΤΕΥ. Δε μένει από τα κάστρα της σημάδι.

ΕΛΕ. Δύσμοιρη⁹ Ελένη, παν για σένα οι Φρύγες.

ΤΕΥ. Κι οι Έλληνες¹⁰ τρανό κακό έχει φέρει.

135

ΕΛΕ. Πόσος καιρός που πήρατε την πόλη;

ΤΕΥ. Εφτά χρονιές περάσαν από τότε.

ΕΛΕ. Και πρώτα πόσο μείνατε στην Τροία;

ΤΕΥ. Πολλά φεγγάρια, δέκα χρόνια ακέρια.

ΕΛΕ. Και την Ελένη πήρατε της Σπάρτης;

140

ΤΕΥ. Την έσυρε ο Μενέλαος απ' την κόμη.¹¹

ΕΛΕ. Είδες εσύ τη δύστυχη ή σου το 'παν;

ΤΕΥ. Με τα ίδια μου τα μάτια, ως βλέπω εσένα.

ΕΛΕ. Σκεφτείτε¹² μη θεόσταλη ήταν πλάνη.

ΤΕΥ. Άλλη κουβέντα πιάσε όχι για κείνη.

- 145** ΕΛΕ. Κι ό,τι έχεις δει για αλήθεια το λογιάζεις;
ΤΕΥ. Την είδα εγώ κι ακόμα ο νους τη βλέπει.¹³
ΕΛΕ. Έφτασε με τον άντρα της στο σπίτι;
ΤΕΥ. Μήτε στο Άργος, μήτε στον Ευρώτα.
ΕΛΕ. Άαχ· συμφορά για κείνους¹⁴ που δε
στέργεις.
- 150** ΤΕΥ. Κι οι δυο χαθήκαν, όπως λέει ο κόσμος.
ΕΛΕ. Αντάμα δεν αρμένισαν οι Αργίτες;
ΤΕΥ. Ναι, μα τους χώρισε τρανή φουρτούνα.
ΕΛΕ. Σε ποια μεριά του πέλαγου σκορπίσαν;
ΤΕΥ. Καταμεσίς στο Αιγαίο, όπως διαβαίνουν.
- 155** ΕΛΕ. Δεν είδαν το Μενέλαο από τότε;
ΤΕΥ. Κανείς· νεκρό τον έχουν στην Ελλάδα.

ΣΧΟΛΙΑ

- 8.** Ο Τεύκρος αναφέρεται στη διαμάχη των Αχαιών αρχηγών για τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα, που είναι γνωστή ως κρίσις τῶν ὄπλων. Αυτά δόθηκαν τελικά στον Οδυσσέα, πράγμα που οδήγησε τον Αίαντα στην αυτοκτονία.
- 9.** Στο πρωτότυπο υπάρχει η λέξη τλήμον, που έχει δύο σημασίες: α) (ενεργητική) αυτή που προξένησε συμφορές (έτσι θα ερμηνεύει τη λέξη ο Τεύκρος) και β) (παθητική) αυτή που πέρασε συμφορές (αυτήν τη σημασία προφανώς δίνει στη λέξη η Ελένη).
- 10.** Βασικό μοτίβο πολλών έργων του Ευριπίδη είναι ότι οι συμφορές του πολέμου πλήττουν όχι μόνο τους ηττημένους αλλά και τους νικητές.
- 11.** Συνήθιζαν να σέρνουν από την κόμη (τα μαλλιά) τις αιχμάλωτες γυναίκες. Άρα ο Μενέλαος θεωρούσε ένοχη την Ελένη.

- 12.** Η Ελένη δε χρησιμοποιεί τυχαία πληθυντικό· μιλώντας στον Τεύκρο είναι σαν να απευθύνεται σε όλους τους Έλληνες.
- 13.** Μια πιο πιστή μετάφραση θα ήταν: Την είδα εγώ, και αυτός που βλέπει είναι ο νους, δηλαδή είδα την Ελένη με τα μάτια μου και ο νους μου (= η λογική μου) επιβεβαιώνει την αλήθεια αυτών που είδα. Εκφράζει έτσι την ακλόνητη πεποίθησή του.
- 14.** Εννοεί τον εαυτό της, ίσως και το Μενέλαο.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Αφού παρατηρήσουμε προσεκτικά τις παρακάτω φωτογραφίες από σύγχρονες παραστάσεις αρχαίου δράματος, ας συζητήσουμε ποιο από τα πρόσωπα που απεικονίζονται θα μπορούσε να είναι ο Τεύκρος.

Γ. Λαζάνης

Ν. Τζόγιας

- Παράλληλα με την αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη και στο είδωλό της, παρακολουθούμε και την πάλη ανάμεσα στη γνώση και την άγνοια. Καθένας από τους συνομιλητές γνωρίζει κάτι που ο άλλος αγνοεί. Έτσι προκύπτει η περίφημη τραγική ειρωνεία*: ένα από τα πρόσωπα του δράματος ή και όλοι οι ήρωες αγνοούν την αλήθεια που γνωρίζουν οι θεατές, οπότε και τα λόγια τους δεν έχουν το ίδιο νόημα για όλους.
 - Μπορείς να εντοπίσεις παραδείγματα τραγικής ειρωνείας στο διάλογο Τεύκρου-Ελένης;
- Την κούρσεψα, μα πάω κι εγώ χαμένος, αναφωνεί ο Τεύκρος, ένας από τους πολεμιστές/νικητές του Τρωικού πολέμου, παρουσιάζοντας έτσι τον πόλεμο όχι στην ηρωική-επική του διάσταση αλλά ως αιτία συμφορών. Η παράδοξη αυτή δήλωση μπορεί να αποτελέσει και την αφορμή, για να αρχίσουμε να διερευνούμε τους προβληματισμούς του Ευριπίδη για τον πόλεμο και να τους συνδέσουμε με το ιστορικό πλαίσιο του έργου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

«ΣΤΗΝ ΤΡΟΙΑ ΕΧΑΘΗ Ο ΑΙΑΣ, Ο ΑΔΕΛΦΟΣ ΜΟΥ»

[Ο Τεύκρος θρηνεί πάνω από το πτώμα του αδελφού του Αίαντα.]

Ω θέαμα αβάσταχτο και τόλμημα φριχτό!
Ποιες πίκρες μού γεννάει ο θάνατος σου!
Τώρα πια πού να πάω, σε ποιους ανθρώπους,

εγώ που δε σου στάθηκα διόλου στις συμφορές;
Μήπως ο Τελαμώνας, ο πατέρας μας,
καλόγνωμος θα με δεχτεί και με χαρά,
χωρίς εσένα αν φτάσω;
Ναι! Σίγουρα!
Και τι δε θα πει, πόσες κακίες
δε θα βρει να ξεστομίσει,
[...]
Τέλος, διωγμένος απ' τη γη μου θα βρεθώ
και δούλος θα φανώ, ενώ είμαι ελεύθερος.
Αυτά με περιμένουν στην πατρίδα· κι εδώ
στην Τροία, πολλοί οι εχθροί, και λίγοι
που με στηρίζουν.
Και για όλα τούτα αιτία ο θάνατός σου.
Αλίμονο μου, τι θα κάνω;

**Σοφοκλής, Αίας, στ. 1004-1010, 1019-1024
(μτφρ. Εν Κύκλω, επιμ. Μ. Γιόση) (Από το Σοφοκλής,
Αίας, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου)**

Ο Αϊάντας προετοιμάζει
την αυτοκτονία του (μελανόμορφος
αμφορέας του 6ου αι. π.Χ.)

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΤΑΞΙΔΙΟΥ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ – Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ

- ▶ Τι ζητάει από την Ελένη ο Τεύκρος;
- ▶ Πώς αντιμετωπίζει το αίτημά του η Ελένη και με ποια δικαιολογία;

ΕΛΕ. Ωω δυστυχία!¹⁵ κι η μάνα της Ελένης;

ΤΕΥ. Τη Λήδα λες; Επήγε πια στον Άδη.

ΕΛΕ. Για τις ντροπές της κόρης της εχάθη;

160

ΤΕΥ. Ναι, μια θηλιά περνώντας στο λαιμό της.¹⁶

ΕΛΕ. Ζουν του Τυνδάρεω οι δυο γιοι ή δε

ζούνε;¹⁷

ΤΕΥ. Και ναι και όχι· υπάρχει διπλή φήμη.

ΕΛΕ. Ποια γνώμη η πιο καλή; Αχ! συμφορές

μου.

ΤΕΥ. Άστρα γινήκαν και θεούς τους λένε.¹⁸

165

ΕΛΕ. Καλός αυτός ο λόγος· η άλλη φήμη;

ΤΕΥ. Πως σκοτωθήκαν για την αδελφή τους.¹⁹

Όμως τα λόγια φτάνουνε· δε θέλω

διπλά να κλαίω γι' αυτά και να στενάζω.

Σκοπός μου που ήρθα στο παλάτι ετούτο

170

είναι να βρω τη μάντισσα Θεονόη.²⁰

βοήθησέ με εσύ μαντείες να πάρω

με πρίμο αγέρι πώς θα ταξιδέψω,

στη θαλασσόζωστη να φτάσω Κύπρο,

που με χρησμό με πρόσταξεν ο Φοίβος

175

μια πόλη εκεί να ιδρύσω κατοικώντας

και να την ονομάσω Σαλαμίνα,

το πατρικό νησί μου έτσι τιμώντας.

ΕΛΕ. Θα σ' οδηγήσει το ίδιο το ταξίδι·

μα φύγε, ξένε, γρήγορα απ' τη χώρα,

- 180** ο γιος πριν σ' αντικρίσει του Πρωτέα
που βασιλεύει εδώ· πήγε κυνήγι
με τα σκυλιά του· κι όποιοι θα πετύχει
Έλληνα τον σκοτώνει. Την αιτία
μη θέλεις να τη μάθεις· δε στη λέω·
185 έπειτα και σε τι θα σ' ωφελούσα;²¹
ΤΕΥ. Γυναίκα, μίλησες σωστά· μακάρι
τη χάρη σου οι θεοί να ξεπληρώσουν.
Είσαι όμοια στο κορμί με την Ελένη,
μα δεν της μοιάζεις στην ψυχή. Να πάει
190 κατά χαμού, ποτέ της στον Ευρώτα
μη φτάσει· εσύ καλό να βλέπεις πάντα.

ΣΧΟΛΙΑ

- 15.** Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, τα λόγια αυτά λέγονται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι ο Τεύκρος δεν την ακούει.
- 16.** Η αυτοκτονία της Λήδας είναι επινόηση του Ευριπίδη. Με απαγχονισμό στην αρχαία τραγωδία αυτοκτονούσαν συνήθως οι γυναίκες που αισθάνονταν ντροπή. Έτσι η Ελένη, αν και αθώα, αισθάνεται υπεύθυνη για το θάνατο των προσφιλών της προσώπων.
- 17.** Εννοεί τα αδέρφια της, Κάστορα και Πολυδεύκη, τους περίφημους Διόσκουρους.
- 18.** Σύμφωνα με το μύθο, ο Δίας χάρισε την αθανασία στους Διόσκουρους, που έγιναν οι προστάτες των ναυτικών και ταυτίστηκαν με τον αστερισμό των Διδύμων.
- 19.** Ο Ευριπίδης επινόησε το θάνατό τους για τον ίδιο λόγο που επινόησε και την αυτοκτονία της Λήδας.

20. Ο σκοπός του ταξιδιού του Τεύκρου είναι ακόμα μια επινόηση του Ευριπίδη, που προβάλλει τις μαντικές ικανότητες της Θεονόης και δικαιολογεί την παρουσία του στην Αίγυπτο.

21. Η αιτία, προφανώς, είναι ο φόβος του Θεοκλύμενου μήπως έλθουν Έλληνες (ιδίως ο Μενέλαος) και πάντουν πίσω στην Ελλάδα την αγαπημένη του Ελένη· όμως η Ελένη δεν αποκαλύπτει την αιτία στον Τεύκρο, γιατί έτσι θα πρόδιδε την ταυτότητά της.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο ποιητής μέσα από τα λόγια του Τεύκρου δίνει κι άλλες πληροφορίες για το σκηνικό. Τα στοιχεία αυτά οι θεατές της παράστασης μπορούν να τα δουν:
 - με τα ίδια τους τα μάτια (ρεαλιστικό σκηνικό),
 - με τα «μάτια» της φαντασίας τους (αφαιρετικό σκηνικό).
- Ας παρατηρήσουμε την παρακάτω φωτογραφία. Ως θεατής της παράστασης αυτής τι θα «έβλεπες» ακούγοντας τον Τεύκρο;

Μακέτα σκηνικού του Γ. Ζιάκα για παράσταση της Ελένης, Θ.Ο.Κ., 1993, σκην. Ν. Χαραλάμπους

- Ο Τεύκρος ήρθε στη σκηνή από τη μία πάροδο* και τώρα αποχωρεί από την ίδια, για να συνεχίσει το ταξίδι του. Αν λάβεις υπόψη σου όσα αναφέρει ο Τεύκρος και τη θεατρική σύμβαση της εποχής, από ποια πάροδο πιστεύεις ότι γίνεται η είσοδος και η έξοδος του από τη σκηνή;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη, ύστερα από τη σύντομη συνομιλία της με τον Τεύκρο, μένει και πάλι μόνη της στη σκηνή. Η κατάσταση όμως στο μεταξύ δεν είναι η ίδια.
 - Ας συζητήσουμε τι πρόσφερε η συνάντηση Τεύκρου-Ελένης. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να εξετάσουμε γιατί η συνάντηση αυτή επιδεινώνει την τραγική θέση της ηρωίδας.
 - Πώς φαντάζεσαι ότι η συνάντηση αυτή θα μπορούσε να επηρεάσει την εξέλιξη του έργου (δραματική οικονομία);
- Ο Πρόλογος ολοκληρώνεται. Μπορούμε να κάνουμε κάποιες υποθέσεις (και να τις επιβεβαιώσουμε ή να τις διαψεύσουμε αργότερα) για τη λειτουργία του ως προς:
 - την εξέλιξη της δράσης,
 - τα θέματα που θα θιγούν στο δράμα.

Τεύκρος (Ζ. Ρούμπος,
Εταιρεία Θεάτρου
«Η άλλη πλευρά»,
2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

«ΚΙ Ο,ΤΙ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΓΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΟ ΛΟΓΙΑΖΕΙΣ;»

Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης·
το ριζικό μου ενός ανθρώπου που ξαστόχησε.
Αηδόνι ποιητάρη,
σαν και μια τέτοια νύχτα στ' ακροθαλάσσι του Πρωτέα
σ' άκουσαν οι σκλάβες Σπαρτιάτισσες κι έσυραν
το θρήνο,
κι ανάμεσό τους –ποιος θα το 'λεγε– η Ελένη!
Αυτή που κυνηγούσαμε χρόνια στο Σκάμαντρο.
Ήταν εκεί, στα χείλια της ερήμου·την άγγιξα, μου
μίλησε:

«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε.

«Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι.

Ποτέ δεν πάτησα την αντρειωμένη Τροία».

[...]

ήταν εκεί, στην όχθη ενός Δέλτα.

Και στην Τροία;

Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.

Έτσι το θέλαν οι θεοί.

Κι ο Πάρης, μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε

σα να ήταν πλάσμα απόφιο·

κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.

**Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα) (Από το Γ.
Σεφέρης, Ποιήματα, Ίκαρος)**

«Καὶ δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1.** Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω (στ. 26), λέει η Ελένη κι αρχίζει να αναφέρεται στην αιτία των κακών. Προσπαθήστε να αποδώσετε περιληπτικά σε 10 γραμμές τα γεγονότα που αποτέλεσαν την αρχή των κακών.
- 2.** Ωραία Ελένη, Πηνελόπη, Οδυσσέας: Με ποιον ή ποιους από αυτούς τους ήρωες της μυθικής παράδοσης έχει, κατά τη γνώμη σας, κοινά στοιχεία η Ελένη του Ευριπίδη;
- 3.** «Η γενιά του Ευριπίδη διερωτάται και χειραφετείται» (Jackeline de Romilly): Αναζητήστε στο μονόλογο της Ελένης στοιχεία που θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη.
- 4.** Κύρια λειτουργία του προλόγου στο αρχαίο δράμα θεωρείται η ενημέρωση των θεατών για τον τόπο, το χρόνο, τα βασικά πρόσωπα, την προϊστορία της δράσης και το κεντρικό νήμα της υπόθεσης. Ποια στοιχεία του Προλόγου επιτελούν την παραπάνω λειτουργία της Ελένης του Ευριπίδη;
- 5.** Σύμφωνα με κάποιους μελετητές, ο Τεύκρος βρίσκεται σε τραγική θέση. Συμμερίζετε την άποψή τους; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε όλες τις πληροφορίες που μας δίνει για τον εαυτό του ο Τεύκρος και στη συμπεριφορά του απέναντι στην Ελένη.
- 6.** Ο Τεύκρος φτάνοντας στην Κύπρο αφηγείται τη συνάντησή με την Ελένη σε έναν παλιό συμπολεμιστή του...

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας αποφάσισε να ανεβάσει την Ελένη. Ένας από τους τομείς, με τους οποίους έχετε να ασχοληθείτε, είναι και το σκηνικό. Μπορείτε, λοιπόν, να σχεδιάσετε το σκηνικό που εσείς προτείνετε. Ιδέες μπορείτε να πάρετε από τα σκηνικά που απεικονίζονται στο βιβλίο σας (σελ. 18-45) και τη μακέτα που σχεδίασε ο Γιάννης Τσαρούχης για μια παράσταση της Ελένης (σελ. 80).

ΕΡΓΑΣΙΑ

Να μελετήσετε ορισμένους Προλόγους και να διερευνήσετε τη λειτουργία τους. Δείτε για παράδειγμα:

- α) τον Πρόλογο από ορισμένα διηγήματα, που περιλαμβάνονται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της τάξης σας,
- β) τον Πρόλογο από ένα σύγχρονο θεατρικό έργο, που μπορείτε να αναζητήσετε στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας,
- γ) τον Πρόλογο από το βιβλίο της Φυσικής ή των Μαθηματικών.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Αρκετά είναι τα θέματα που θα μας απασχολήσουν στην Ελένη. Τα θέματα αυτά χτίζονται σταδιακά στο έργο. Για να καταφέρετε λοιπόν να διαμορφώσετε μια ολοκληρωμένη εικόνα τους, χρειάζεται να εντοπίζετε τα σχετικά στοιχεία και στη συνέχεια να τα καταγράφετε. Κάποια στιγμή, που θα ολοκληρώνεται ένα θέμα, μπορείτε να παρουσιάζετε στην τάξη τα αποτελέσματα της έρευνάς σας.

Για το σκοπό αυτό θα βοηθήσει να χωριστείτε σε ομάδες των 2-3 ατόμων και να καταγράψετε τα στοιχεία του θέματος που έχετε αναλάβει σε ένα ξεχωριστό μέρος του τετραδίου σας ή σε μικρά χαρτάκια, τα δελτία.

Ας αρχίσουμε την αποδελτίωση από τα εξής θέματα:

- 1) πόλεμος,
- 2) η αντίθεση «είναι – φαίνεσθαι»,
- 3) οι θεοί,
- 4) γνώση – άγνοια.

ΠΑΡΟΔΟΣ

στ.192-436

Ο θρήνος για την αδυσώπητη μοίρα

«Αἰὼν δυσαιῶν τις ἔλαχεν ἔλαχεν»
(στ. 213-214, μτφρ. στ. 246)

ΠΛΟΚΗ

- Η απόφαση της Ελένης
- Η πρόταση του Χορού

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό στοιχείο
- Άτομο και ομάδα: Ηρωίδα και Χορός
- Η τραγικότητα
- Η επιθυμία φυγής από την πραγματικότητα

Ηλέκτρα - Χορός
(Κ. Παξινού, Σοφοκλής,
Ηλέκτρα, Εθνικό Θέατρο,
1938, σκην. Δ. Ροντήρης)

ΠΑΡΟΔΟΣ

ΠΑΡΟΔΟΣ	
ΠΡΟΩΔΟΣ 192-195	ΚΟΜΜΟΣ 196-288
Ελένη	Ελένη – Χορός
ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ 289-371	ΑΜΟΙΒΑΙΟΝ 372-436
Χορός – Ελένη	Ελένη – Χορός

στ' ανήλιαγα παλάτια της
πικρό πικρό τραγούδισμα
για τους βαριόμοιρους νεκρούς.

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

- Πού βρίσκονταν οι γυναίκες του Χορού;
- Πώς δικαιολογούν τον ερχομό τους;

210 **ΧΟΡΟΣ** Κοντά στη γαλανή ακροθαλασσιά
σε τρυφερά καλάμια απάνω
και στη σγουρή τη χλόη κάπποτες⁶
άπλωνα⁷ ρούχα κόκκινα⁸ στον ήλιο
να τα στεγνώσουν οι χρυσές αχτίδες

215 τότε άκουσα μια πονεμένη
βαθιά φωνή, σπαραχτική,
σα βογκητό και μοιρολόι,
καθώς⁹ μια νύμφη, μια νεράιδα
τρέχει θρηνώντας στα βουνά

220 ή μέσα στις βραχοσπηλιές
σκούζει και στηθοδέρνεται,
γιατί σε στρώμα ερωτικό
τραχιά τη σέρνει ο Πάνας.¹⁰

ΣΧΟΛΙΑ

1. Εισαγωγικοί στίχοι που τραγουδά η Ελένη με τη συνοδεία μουσικού οργάνου και ανοίγουν το δρόμο στο λυρικό μέρος.
2. Σύμφωνα με έναν αρχαίο σχολιαστή, ο Χορός, όταν τραγουδούσε τη στροφή, κινούνταν προς τα δεξιά

(= στροφή) και, όταν τραγουδούσε την αντιστροφή, επέστρεφε στη θέση του, ενώ, αν πρόσθεταν μιαν ακόμα στροφή, την «επωδό», έμενε ακίνητος.

3. Η Ελένη στην α΄ στροφή επικαλείται θεότητες που έχουν σχέση με το θάνατο: την Περσεφόνη και τις συντρόφισσές της, Σειρήνες. Δεδομένου ότι συχνά βρίσκουμε Σειρήνες σε επιτύμβια μνημεία, ίσως στο μνημείο του Πρωτέα να υπήρχε ανάγλυφη ή ζωγραφισμένη μια Σειρήνα.
4. **Φόρμιγγες, φλογέρες, αυλοί:** μουσικά όργανα. Η φόρμιγξ ήταν έγχορδο μουσικό όργανο, ένα είδος κιθάρας, ενώ ο αυλός και η φλογέρα ήταν πνευστά. Συνήθιζαν να κατασκευάζουν τις φλογέρες από ξύλο λωτού.
5. Δεν είναι τυχαία η αναφορά στην Περσεφόνη, διότι: α) είναι η θεά του Κάτω Κόσμου και β) έχει κοινά σημεία με την Ελένη, καθώς είχε απαχθεί και είχε αναγκαστεί να παντρευτεί τον Πλούτωνα.
6. **κάποτες** = πριν από λίγο.
7. Ο Χορός μιλάει σε ενικό αριθμό και εκφράζει, σύμφωνα με τη σύμβαση, τη δράση ή τα συναισθήματα όλων των μελών του.
8. **ρούχα κόκκινα (πορφυρά)** φορούσαν οι βασιλιάδες. Άρα οι γυναίκες του Χορού ήταν στην υπηρεσία του Θεοκλύμενου.
9. **καθώς** = όπως. Αρχίζει μια παρομοίωση, η οποία δεν είναι τυχαία: η καταδίωξη της Νεράιδας από τον Πάνα θυμίζει την πίεση που ασκεί στην Ελένη ο Θεοκλύμενος, για να γίνει γυναίκα του.
10. Ο Παν ήταν θεότητα που προστάτευε τους βοσκούς. Τον φαντάζονταν με κέρατα στο κεφάλι, τραγοπόδαρο και γεμάτο ερωτική διάθεση. Σε όσους καταδίωκε προκαλούσε πανικό.

Ο Τεύκρος αποχωρεί. Η Ελένη μόνη στη σκηνή ξεσπά σε βαθύ κλάμα και μοιρολόγι. Ακούγοντάς την, μια ομάδα γυναικών μπαίνει στο σκηνικό χώρο και απλώνεται στην ορχήστρα*.

Παράσταση τραγικού Χορού μπροστά στο βωμό του Διονύσου (αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του 5ου αι. π.Χ.)

- Η είσοδος του Χορού στο αρχαίο θέατρο γινόταν κατά κανόνα με κάποια επισημότητα, με ρυθμικά συνήθως βήματα, με τρόπο δηλαδή που θύμιζε θρησκευτική τελετουργία· κάτι σαν τις σημερινές λιτανείες των εικόνων ή την ακολουθία του Επιταφίου.
- Ας μεταφερθούμε νοερά στο θέατρο του Διονύσου εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. κι ας φανταστούμε την είσοδο των γυναικών του Χορού στην ορχήστρα.

Είσοδος Χορού (Ευριπίδης, Ηλέκτρα, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 2003, επιμ. κίνησης Α. Καζούρη)

- Στην εποχή μας όμως η τραγωδία δεν έχει πια θρησκευτικό χαρακτήρα. Ο σκηνοθέτης, επομένως, μπορεί να κινηθεί πιο ελεύθερα.
- Ας παρατηρήσουμε τη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση αρχαίου δράματος. Πώς εισάγει το Χορό ο σκηνοθέτης;

- Με βάση τα στοιχεία της α' αντιστροφής, ποιες οδηγίες θα έδινες εσύ ως σκηνοθέτης στις γυναίκες του Χορού για την είσοδό τους στην ορχήστρα;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παρακολουθούμε την Πάροδο*, την πρώτη είσοδο του Χορού στην ορχήστρα. Ο Χορός, μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά, ένα ομοιογενές σύνολο, δίνει στην τραγωδία λυρική διάσταση με το τραγούδι του. Στη συγκεκριμένη τραγωδία οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν εναλλάξ (δι' άμοιβαίων*) τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα θρηνητικό τραγούδι, τον κομμό*.
- Ας προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στοιχεία μορφής και περιεχομένου, με τα οποία εκφράζεται ο θρηνητικός χαρακτήρας του τραγουδιού αυτού.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«ΔΑΚΡΥΑ ΔΑΚΡΥΣΙ, ΠΑΘΕΑ ΠΑΘΕΣΙ»

Εμέ μου πρέπει κλάματα, δάκρυα και μυριολόγια,
να κλαίω το βράδυ σιγανά και την αυγή γεμάτα
κι αυτού στα ξημερώματα να σέρνω μυριολόγι.
Κλάψετε, μάτια μ', κλάψετε, να σύρετε ποτάμι,
να γένει λίμνη και γιαλός, να πάει στον κάτω κόσμο,
για να βρεχούντ' οι άβρεχοι, να πιουν οι διψασμένοι,
να βάλουν κι οι γραμματικοί νερό στο καλαμάρι,
να γράψουνε τα βάσανα των πολυαγαπημένων.

Σύγχρονο μοιρολόγι (απόσπασμα) (Από το
Α. Passow, Τραγούδια Ρωμαϊκά,
Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας)

Β΄ ΣΤΡΟΦΗ

ΟΙ ΣΥΜΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- Ποιες ειδήσεις μεταφέρει η Ελένη στις γυναίκες του Χορού;

225 ΕΛΕ. Γυναίκες της Ελλάδας,¹¹ αχ!
κούρσεμα караβιού βαρβαρικού,
ήρθε ένας ναύτης Αχαιός, ήρθε¹²
και πόνους μου 'φερε
βαριούς στους πόνους που έχω.
Την γκρεμισμένη τώρα Τροία
230 την τρώει ανέλεη φωτιά·
φταίω εγώ για τόσους φόνους
και τ' όνομά μου, που ένα πλήθος
σώριασε δυστυχίες. Η Λήδα
πέρασε βρόχο στο λαιμό της
235 και πέθανε για τις ντροπές μου.
Στο πέλαο, παραδέρνοντας,
ο άντρας μου είναι πια χαμένος·
ο Κάστορας κι ο Πολυδεύκης,
διπλό καμάρι της πατρίδας,
240 έγιναν άφαντοι κι αφήσαν
έρημες τις παλαίστρες, πλάι
στις καλαμιές του Ευρώτα, δίχως
αλόγων ποδοβολητά.¹³

Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

- Γιατί λυπάται ο Χορός την Ελένη;

ΧΟΡ. Άα! Τύχη πολυστέναχτη
και πικραμένη μοίρα¹⁴ που έχεις!

245

Αγλύκαντη ζωή¹⁵ από τότε
που σ' έσπειρεν ο Δίας, όταν
σαν κύκνος λευκοφτέρουγος
αστράφτοντας μες στον αιθέρα

250

μπήκε στης μάνας σου τον κόρφο.

Ποια συμφορά σου λείπει τάχα;

Ποια δυστυχία δεν έχεις υποφέρει;

Κρεμάστηκε η μητέρα σου,

τα δυο σου αδέλφια, δίδυμα του Δία

255

βλαστάρια, δε χαρήκαν τη ζωή τους.

Δε βλέπεις την πατρίδα πια

κι ολούθε λεν στις πολιτείες

πως μ' ένα βάρβαρο, κυρά μου,

σ' άτιμο πλάγιασες κρεβάτι.

260

Πνίγηκε μες στα κύματα ο καλός σου,

κι ούτε ποτέ στο πατρικό

παλάτι σου χαρά θα δώσεις

και στης Χαλκίοικης¹⁶ το ναό.

ΣΧΟΛΙΑ

11. Με αυτή την προσφώνηση οι θεατές πληροφορούνται έμμεσα την καταγωγή του Χορού.
12. Η επανάληψη της λέξης ήρθε (αναδίπλωση) είναι σκόπιμη και δείχνει ότι το κλάμα πνίγει την Ελένη που ξαναλέει την ίδια λέξη.
13. Ο ιππέας Κάστορας και ο πυγμάχος Πολυδεύκης ενσάρκωναν στην αρχαιότητα το αθλητικό ιδεώδες των Δωριέων.

14. Η τύχη και η μοίρα θεωρούνται ήδη από τον Όμηρο πρωταρχικές δυνάμεις του σύμπαντος, που καθορίζουν τη ζωή του ανθρώπου.
15. Στο πρωτότυπο αιών δυσαίων. Κυριολεκτικά σημαίνει ζωή δυστυχισμένη. Παρόμοιο είναι το δικό μας «βίος αβίωτος» = ζωή αβάσταχτη.
16. Ναός της Αθηνάς στη Σπάρτη. Ονομάστηκε έτσι ή γιατί οι πύλες του ήταν χάλκινες ή γιατί οι τοίχοι καλύπτονταν από ελάσματα χαλκού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Παρακολουθώντας τη συμμετοχή των γυναικών στο θρήνο της Ελένης και βασιζόμενοι σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο, ας κάνουμε υποθέσεις για τη σκευή του Χορού, την κίνησή του στην ορχήστρα και τη μουσική που ακούγεται σε όλη τη διάρκεια του κομμού.
Σε αυτές μας τις υποθέσεις θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν και τα παρακάτω στοιχεία:
 - Ο Χορός γίνεται ένα ομοιογενές σύνολο χάρη και στη σκηνική του παρουσία, όπως το συντονισμό συχνά των κινήσεων, το συγχρονισμό των χειρονομιών, την κοινή σκευή.

Χορός από παράσταση της Ελένης (Εθνικό Θέατρο, 1977, χορογρ. Ντ. Τσάτσου-Συμεωνίδη)

– Τα λυρικά μέρη της τραγωδίας συνοδεύει πάντοτε μουσική. Στις αρχαίες μάλιστα παραστάσεις ήταν αναγκαία η συμμετοχή ενός αυλητή σε όλη τη διάρκεια του έργου. Έτσι παρουσιαζόταν ένα πλούσιο θέαμα με το συνδυασμό λόγου, μουσικής και κίνησης.

Αυλητής (ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Το Χορό της τραγωδίας αποτελούν συνήθως γυναίκες ή γέροντες, άνθρωποι δηλαδή αδύναμοι να επέμβουν δραστικά στην εξέλιξη του δράματος. Συμμετέχουν πάντως συναισθηματικά, παρακολουθώντας την πορεία του τραγικού ήρωα και συμπάσχοντας μαζί του.
 - Ας επισημάνουμε την ταυτότητα του Χορού στην τραγωδία μας και ας συζητήσουμε τη συγκεκριμένη επιλογή.

Χορός της Ελένης (Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς, χορογρ. Ε. Πήττα)

- Οι γυναίκες του Χορού στον κομμό επαναλαμβάνουν τις συμφορές της Ελένης, καθρεπτίζοντας έτσι το πάθος της ηρωίδας.
 - Σε ποιο μέρος του κομμού ο Χορός γίνεται η ηχώ της ηρωίδας και τι νόημα έχει άραγε αυτή η επανάληψη για τους θεατές;
 - Αξίζει να προσέξουμε τις λεπτές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ειδήσεις που μεταφέρει η Ελένη και σ' αυτές που επαναλαμβάνει ο Χορός. Ποιες είναι; Θα συμβάλουν άραγε στη δραματική εξέλιξη;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

«ΟΛΕΣ ΟΙ ΔΟΥΛΕΣ ΓΥΡΩ ΤΗΣ ΣΙΓΟΚΛΑΙΓΑΝ»

[Όταν η Πηνελόπη μαθαίνει ότι οι μνηστήρες σχεδιάζουν να εξοντώσουν το γιο της, τον Τηλέμαχο, αρχίζει το θρήνο.]

Αλλά την Πηνελόπη πόνος βαρύς την συνεπήρε, που την ψυχή / μαραίνει· δεν κοίταξε να βρει σκαμνί, απ' τα πολλά μέσα στο σπίτι, / ν' ακουμπήσει· κάθησε στο κατώφλι της καλοχτισμένης κάμαρης, / σπαραχτικά θρηνώντας· κι όλες οι δούλες γύρω της / σιγοκλαιγαν, όσες βρεθήκανε στο θάλαμο, / γερόντισσες και νέες.

Όμηρος, Οδύσσεια δ, στ. 716-728 (μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης) (Από το Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία δ, Καστανιώτης)

«Αἰὼν δυσαίων τις ἔλαχεν ἔλαχεν»

ΕΠΩΔΟΣ¹⁷

ΟΙ ΥΠΑΙΤΙΟΙ ΤΩΝ ΣΥΜΦΟΡΩΝ

- ▶ Ποιους θεωρεί η Ελένη υπεύθυνους για τα δεινά της;
- ▶ Ποιες ήταν οι συνέπειες της απαγωγής της Ελένης;

265 ΕΛΕ. Ποιος Ἕλληνας ἢ Τρωαδίτης
 πελέκησε το πεύκο εκείνο¹⁸
 που ἔφερε τόσα δάκρυα στην Τροία;
 Καράβι συμφοράς ο Πάρης
 φτιάχνοντας απ' αυτό εταξίδεψε
 με το βαρβαρικό σκαρί του

270 κι αρμένισε στη χώρα μου
 γι' αυτή τη δύσμοιρη ομορφιά,
 τον ἔρωτά μου να κερδίσει.
 Μαζί του η φόνισσα και δολοπλόκα
 Κύπριδα, στο χαμό οδηγώντας

275 Δαναούς και Πριαμίδες¹⁹ δύστυχη που ἔμαι!
 Κι απ' το χρυσό θρονί της η Ἥρα,
 του Δία η σεβαστή γυναίκα,
 το φτεροπόδη ἔστειλε Ερμή.
 Κι ως ἔκοβα μες στην ποδιά μου

280 τριαντάφυλλα δροσάτα, στη Χαλκίοικη
 δῶρο την Αθηνά για να τα πάω,
 μ' ἄρπαξε αυτός κι απ' τον αιθέρα εδῶ
 στον ἄχαρο μ' ἔφερε τόπο
 τη δόλια,²⁰ αἰτία για να σφαχτούν

285 οἱ Ἕλληνες κι οἱ Πριαμίδες.

Και τ' όνομά μου ντροπιασμένη,
ψεύτικη το λερώνει φήμη
πλάι στου Σιμόεντα τα νερά.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ (στ. 289-371)

Η ΑΛΛΟΚΟΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Γιατί η Ελένη θεωρεί αλλόκοτη τη γέννησή της;

290

ΧΟΡ. Ξέρω, σε ζώνουν συμφορές· μα πρέπει
με υπομονή τις πίκρες να βαστάζεις.

ΕΛΕ. Καλές μου, με ποια δέθηκα εγώ μοίρα;
Με γέννησε η μητέρα μου σαν κάτι
παράξενο;²¹ Καμιά Ελληνίδα ή ξένη
ποτές αυγό πουλιού δεν έκανε όπως
εμένα η Λήδα από το Δία, ως λένε.²²

295

Αλλόκοτη κι ολάκερη η ζωή μου·
δυο οι φταίχτες, η Ήρα κι η ομορφιά μου.

ΣΧΟΛΙΑ

17. Μέρος του χορικού άσματος, που συμπληρώνει τη στροφή και την αντιστροφή.

18. Την Ελένη στην πραγματικότητα δεν την ενδιαφέρει ποιος κατασκεύασε το πλοίο. Συνδέοντας ένα συνηθισμένο γεγονός (ναυπήγηση ενός πλοίου) με τις φοβερές συνέπειές του, αναζητά την αρχή των συμφορών της.

19. Δαναοί = Έλληνες, Πριαμίδες = Τρωαδίτες.

20. Η αρπαγή της Ελένης παρουσιάζει ομοιότητες με το μύθο της αρπαγής της Περσεφόνης.

- 21. Παράξενο (στο πρωτότυπο τέρας). Η λέξη επαναλαμβάνεται και στο στίχο 296 (και μεταφράζεται ως αλλόκοτη). Η λέξη τέρας στα αρχαία ελληνικά ήταν αμφίσημη, γιατί υποδήλωνε και το θαυμαστό και το τερατώδες.**
- 22. Σύμφωνα με μια παράδοση, μετά την ερωτική της ένωση με τον κύκνο-Δία η Λήδα γέννησε ένα αυγό, από όπου βγήκε η κόρη της, η Ελένη.**

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Σε όλη τη διάρκεια του κομμού η Ελένη εκφράζει την οδύνη και την απελπισία της.
 - Πώς ο αρχαίος υποκριτής, που υποδυόταν την Ελένη, πιστεύεις ότι θα απέδιδε αυτά τα έντονα συναισθήματα; Ας λάβουμε υπόψη ότι:
 - α) οι ηθοποιοί στο αρχαίο θέατρο φορούσαν προσωπίο και β) ο πιο κοντινός θεατής απείχε περίπου 10 μέτρα και ο πιο μακρινός περίπου 100.

**Σύγχρονοι θεατές
σε αρχαίο θέατρο**

Ηθοποιοί με προσωπίο από σύγχρονη παράσταση θεατές από αγγειογραφία (μελανόμορφο αγγείο του 6ου αι. π.Χ.)

Θεατές από αγγειογραφία (μελανόμορφο αγγείο του 6ου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Έχουμε ήδη διαπιστώσει στον Πρόλογο την τραγική θέση της Ελένης. Στοιχεία που ορίζουν την τραγικότητα ενός προσώπου και το καθιστούν τραγικό ήρωα θεωρούνται –ανάμεσα στα άλλα– τα αισθήματα ενοχής, η σύγκρουσή του με υπέρτερες δυνάμεις, η απότομη μεταστροφή της τύχης, η επικράτηση μιας αναπόφευκτης μοίρας. Ας αναζητήσουμε στον κομμό στοιχεία που συνθέτουν την τραγικότητα της ηρωίδας.

Ο ΘΡΗΝΟΣ

[Μετά την πτώση της Τροίας η αιχμάλωτη Εκάβη, γυναίκα του Πρίαμου και μητέρα του Εκτορα, θρηνεί.]

Συφορά!

**Πώς η δύστυχη, πώς να μην κλαίω, που μου χάθηκαν
τα παιδιά μου, η πατρίδα μου, ο άντρας μου;**

**Μεγαλεία των προγόνων πεσμένα· λοιπόν
μια σκιά, τίποτ' άλλο δεν ήσαστε.**

**Τι να πω, τι ν' αφήσω
και σαν τι να θρηνήσω;**

**Πώς οι κλείδωσες, αχ, μου πονούνε της δύστυχης,
ξαπλωμένη όπως είμαι δω χάμω**

με την πλάτη σε στρώση σκληρή!

**Οχ, οι πόνοι τρυπούν τα πλευρά μου,
τα μελίγγια μου εδώ, το κεφάλι.**

να σαλεύω πώς θέλω

του κορμιού το σκαρί

μια δεξιά, μια απ' την άλλη,

να κρατά το ρυθμό στους αστέρευτους θρήνους μου!

Θρήνοι, δίχως τραγούδια χορών,

είν' αυτή η μουσική που ταιριάζει στους δύστυχους.

**Ευριπίδης, Τρωαδίτισσες,
στ. 105-121 (μτφρ. Θ. Σταύρου) (Από το Τραγωδίες
του Ευριπίδη, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)**

- ▶ Ποια είναι τα αίτια της δυστυχίας της;
- ▶ Ποια είναι τα τωρινά βάσανά της;

ΕΛΕ. Αχ! να σβηνόμουν πάλι σαν εικόνα²³
κι αντί για την ωραία θωριά μου ετούτη

300

μεγάλη ασκήμια να 'χα, να ξεχνούσαν
την τωρινή μου οι Έλληνες τη φήμη
κι ό,τι καλό δικό μου να κρατούσαν,
όπως θυμούνται τώρα το κακό. Όποιος
έχει μια συμφορά θεοσταλμένη,

305

το χτύπημα βαρύ, μα το υποφέρει·
όμως πολλά δεινά με ζώνουν. Δίχως
να φταίω με κακολογούν· ετούτο
χειρότερο είναι απ' την αλήθεια, πράξεις
να σου φορτώνουν που δεν έχεις κάνει.

310

Μ' έριξαν οι θεοί απ' την πατρίδα
σε βάρβαρες συνήθειες, χωρίς φίλους,
κι ενώ ήμουν λεύτερη, έχω γίνει σκλάβα·
οι βάρβαροι όλοι δούλοι, εξόν²⁴ ο αφέντης.²⁵

315

Κι η άγκυρα που μου βάσταε τις ελπίδες,
πως κάποια μέρα ο άντρας μου θα 'ρχόταν
να με λυτρώσει απ' τα δεινά μου, πάει,
δεν είναι ζωντανός, το φως δε βλέπει.
Χάθηκε η μάνα μου κι εγώ φονιάς της·
άδικα, μα βαραίνει εμέ το κρίμα.²⁶

320

η κόρη μου, καμάρι του σπιτιού μου,
κακογερνάει ανύπαντρη, παρθένα.²⁷
τα δυο μου αδέρφια, οι Διόσκουροι, πεθάναν.²⁸
Κι εγώ που συμφορές με ζώνουν τόσες,
ενώ είμαι ζωντανή, νεκρή λογιέμαι.

325

Και τελευταίο αυτό, στη Σπάρτη αν πάω,
δε θα μ' αφήσουν να διαβώ τις πύλες,
θαρρώντας πως εχάθηκ' η Ελένη
της Τροίας με το Μενέλαο. Τι εκείνος
αν ζούσε, θα με γνώριζε απ' τα κρύφια

330

σημάδια, μοναχά γνωστά στους δυο μας.²⁹
Δε γίνεται όμως τούτο, ουδέ θα γίνει.

ΣΧΟΛΙΑ

23. Στο πρωτότυπο άγαλμα. Η Ελένη πιθανόν να εύχεται να εξαφανιζόταν η ομορφιά της, όπως το χρώμα από ένα άγαλμα (τα αρχαία αγάλματα ήταν πολύχρωμα) ή από ένα ζωγραφικό πίνακα.
24. εξόν= εκτός.
25. Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη των Αθηναίων, τα βαρβαρικά ήθη είναι κατώτερα από τα ελληνικά και οι βάρβαροι είναι δούλοι, καθώς είναι υποταγμένοι στον απόλυτο μονάρχη.
26. Εκφράζει και εδώ η Ελένη (όπως και στο στ. 64) την άποψη ότι είναι αναίτιος και ταυτόχρονα παναίτιος, δηλαδή ότι είναι αθώα και ταυτόχρονα υπεύθυνη για όλα, εξαιτίας της ομορφιάς της.
27. Κόρη της Ελένης είναι η Ερμιόνη, η οποία ακούγεται εδώ για πρώτη φορά. Με το ρήμα κακογερνάει η Ελένη δεν αναφέρεται στην τωρινή αλλά στη μελλοντική τύχη της κόρης της.
28. Η Ελένη υιοθετεί εδώ τη χειρότερη εκδοχή.
29. Η αναγνώριση δύο προσώπων στην αρχαία ελληνική τραγωδία, όπως και στον Όμηρο και αλλού, μπορεί να γίνει με σημάδια.

Το θρηνητικό τραγούδι σταματά. Ο Χορός αισθάνεται την ανάγκη να σταθεί κοντά στην Ελένη και να την παρηγορήσει. Τα παρηγορητικά αυτά λόγια προκαλούν την αντίδραση της Ελένης.

- **Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την Ελένη όσο αυτή μιλάει.**
 - Ποια θα είναι η στάση της; Πού θα απευθύνεται; Ποια θα είναι η ένταση της φωνής της; Θα κινείται και πώς;
 - Ό,τι απεικονίζεται στην παρακάτω φωτογραφία βρίσκεται κοντά σε όσα φαντάστηκες;

Ελένη και Χορός
(Α. Συνοδινού,
Εθνικό Θέατρο, 1977,
σκην. Α. Σολομός)

- Μετά το θρηνητικό τραγούδι της η ηρωίδα μοιάζει να έχει επανακτήσει την ψυχραιμία της και προβαίνει σε μια «ρητορική» διαμαρτυρία. Ο ρητορικός χαρακτήρας του λόγου της μπορεί να γίνει φανερός στην άρτια διάρθρωσή του, στις ρητορικές ερωτήσεις και στις αποφθεγματικές εκφράσεις που τον διανθίζουν. Ας τα επισημάνουμε.
- Αξίζει να σταθούμε στις αποφθεγματικές εκφράσεις. Θίγουν θέματα που ίσως απασχολούσαν τους Αθηναίους εκείνη την εποχή.
 - Ας τα αναζητήσουμε. Κατά πόσο τα θέματα αυτά μας προβληματίζουν και σήμερα;
- Δίχως να φταίω με κακολογούν (στ. 306-307), παραπονιέται και πάλι η Ελένη.
 - Βρίσκεις δικαιολογημένο το παράπρονό της;
 - Τι πιστεύεις ότι επιδιώκεται με τη συχνή αναφορά της στην άδικη δυσφήμισή της; Ίσως θα μπορούσαμε να συναισθανθούμε το παράπρονό της, αν φέρναμε στο νου μας ανάλογες δικές μας εμπειρίες.

Γ. Ρίτσος, Ελένη
(Μ. Λυμπεροπούλου,
ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 1991)

ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΣΩΜΑ

[Στην τραγωδία *Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα* ο Αγαμέμνωνας έχει αποφασίσει να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια, προκειμένου να εξιλεώσει την Άρτεμη και να πραγματοποιηθεί ο απόπλους του ελληνικού στόλου, που έχει καθηλωθεί από την άπνοια στην Αυλίδα. Για να πείσει την Κλυταιμνήστρα να φέρει στην Αυλίδα την Ιφιγένεια, της γράφει ψέματα ότι θα την παντρέψει με τον Αχιλλέα όταν ο Αχιλλέας πληροφορείται την πλεκτάνη αυτή, εξοργίζεται για τη χρησιμοποίηση του ονόματός του εν αγνοία του.]

ΑΧΙΛΛΕΑΣ. [στην Κλυταιμνήστρα] [...] τ' όνομά μου της κόρης σου φονιάς θα γίνει τότε, κι ας μην πήρε μαχαίρι. Ο αίτιος βέβαια είν' ο άντρας σου· και το κορμί μου ωστόσο δε θα 'ναι αγνό, αν χαθεί για με, για γάμο μ' εμένα η κόρη αυτή [...]
Θα 'μουν εγώ ο πιο πρόστυχος Αργεΐος, θα 'μουν εγώ ένα τίποτα [...], αν φονιάς θα γίνει, για χατίρι τ' αντρός σου, το όνομά μου.

Ευριπίδης, *Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα*, στ. 938-947 (μτφρ. Θ. Σταύρου) (Απο το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- Ποια απόφαση παίρνει η Ελένη και για ποιους λόγους;

ΕΛΕ. Γιατί λοιπόν να ζω;³⁰ Τι με προσμένει;
Για να γλιτώσω από τα βάσανά μου,
να παντρευτώ ένα βάρβαρο και πλούσια
ζωή μαζί του να περνώ; Η γυναίκα
σα θα δεχτεί έναν άντρα που δε στέργει,
δεν έχει σέβας διόλου στον εαυτό της.
Πιο καλά θάνατος, μα να 'ναι ωραίος.

335

Το κρέμασμα ντροπή, κι οι δούλοι ακόμα
τέτοιο χαμό για αισχρό τον λογαριάζουν.

340

Έχει αρχοντιά κι ευγένεια το μαχαίρι
κι απ' τη ζωή γοργά ξεφεύγεις. Έχω
τόσο βαθιά στη δυστυχία βουλιάξει
σ' άλλες γυναίκες η ομορφιά χαρίζει

345

χαρά, το χαλασμό σε μένα μόνο.

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

- Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο Χορός να αποτρέψει την Ελένη από την απόφασή της;
- Ποια συμβουλή της δίνει ο Χορός;

ΧΟΡ. Όποιος και να 'ναι, Ελένη, ο ξένος, όσα
διηγήθηκε γι' αλήθεια μην τα πάρεις.

ΕΛΕ. Μου το 'πε καθαρά, ο Μενέλαος πάει.

ΧΟΡ. Συχνά οι αλήθειες ψέμα καταντούνε.

350

ΕΛΕ. Μα και συχνά τ' αντίθετο συμβαίνει.

ΧΟΡ. Γυρίζει στο κακό μονάχα ο νους σου.

ΕΛΕ. Φόβος βαρύς κι ασήκωτος με ζώνει.

ΧΟΡ. Απ' το παλάτι σ' αγαπάει κανένας;

ΕΛΕ. Όλοι· εξόν αυτός που ταίρι του με θέλει.³¹

355 **ΧΟΡ.** Να τι θα κάνεις· άφησε τον τάφο....

ΕΛΕ. Πού θες να φτάσεις;³² Τι με συμβουλεύεις;

ΧΟΡ. Να πας μες στο παλάτι και την κόρη της πελαγίσιας νύμφης, τη Θεονόη, που όλα τα γνωρίζει, να ρωτήσεις

360 ο άντρας σου αν ακόμα ζει ή δε βλέπει το φως του ήλιου πια. Κι όταν θα πάρεις σίγουρες προφητείες, μπορείς τότε να χაίρεσαι ή να κλαις. Προτού να ξέρεις, ποιο τ' όφελος να θλίβεσαι; Άκουσέ με·

365 άσε τον τάφο, πήγαινε σ' εκείνη και θα τα μάθεις όλα· αφού 'ναι κάποιος στο σπίτι να σου πει όλη την αλήθεια, τι ψάχνεις μακριά; Μαζί σου θέλω

370 να 'ρθώ κι εγώ εκεί μέσα, τις μαντείες ν' ακούσω της παρθένας· οι γυναίκες πρέπει να βοηθούν η μια την άλλη.

ΣΧΟΛΙΑ

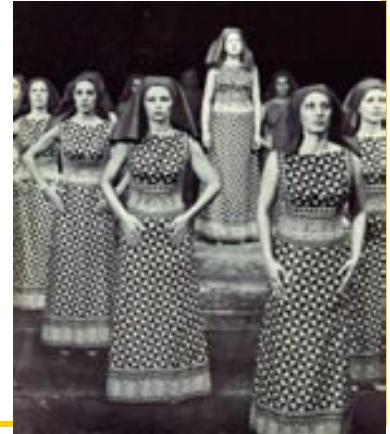
30. Το ίδιο ερώτημα είχε θέσει η Ελένη στο μονόλογό της στον Πρόλογο (στ. 68-69: τι να την κάνω τη ζωή πια;). Τότε όμως είχε αιτιολογήσει την απόφασή της να μείνει στη ζωή με την ελπίδα της επιστροφής του Μενέλαου.

31. Εννοεί το Θεοκλύμενο, που κάνει ό,τι μπορεί για να πάρει την Ελένη γυναίκα του· η προσπάθειά του όμως αυτή, να της επιβάλει το γάμο παρά τη θέλησή της, είναι για την Ελένη δείγμα έλλειψης αγάπης.

32. Η Ελένη διακόπτει το λόγο της Κορυφαίας από φόβο μήπως, αν αφήσει το μήνμα του Πρωτέα, βρεθεί στο έλεος του Θεοκλύμενου.

- Τα προηγούμενα τμήματα του Χορικού άδονταν από όλα τα μέλη του Χορού. Τώρα όμως από το ομαδικό τραγούδι περνάμε στη συνομιλία μεταξύ της Ελένης και της Κορυφαίας του Χορού.
 - Πιστεύεις ότι η κίνηση των γυναικών του Χορού αλλάζει;
 - Πώς φαντάζεσαι τη στάση και τις κινήσεις της Ελένης και της Κορυφαίας όσο αυτές συνομιλούν;

Κορυφαία - Γυναίκες του Χορού
(Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός,
χορογρ. Ν. Τσάτσου-Συμεωνίδου)

- Πολλές φορές οι ήρωες του Ευριπίδη εκφράζουν την επιθυμία να αποδράσουν από την οδυνηρή πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν. Κάποτε η επιθυμία τους αυτή εκφράζεται και ως ευχή να πεθάνουν ή ως παράπονο που δεν είναι ήδη νεκροί.
 - Σε ποια σημεία του λόγου της Ελένης διαφαίνεται η επιθυμία απόδρασης;
 - Ποια είναι η οδυνηρή πραγματικότητα από την οποία θέλει να αποδράσει;
 - Ποια αισθάνεται ότι είναι η ευθύνη της;

Ελένη - Χορός (Λ. Τασοπούλου,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

- Όσο εξελίσσεται το έργο, μπορούμε να διαμορφώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία του Χορού στην Ελένη. Ο Χορός, που σε όλη τη διάρκεια του κομμού συνέπασχε με την Ελένη θεωρώντας αληθινές τις πληροφορίες του Τεύκρου, εκφράζει πλέον επιφυλάξεις για την αξιοπιστία τους και αναλαμβάνει πιο ενεργό ρόλο.
- Ας προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αλλαγή στη στάση του Χορού και να διερευνήσουμε τη σημασία της στη δραματική οικονομία του έργου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

«ΙΝΤΑ ΘΕΛΩ ΠΛΙΟ ΤΗ ΖΗΣΗ ΝΑ ΜΑΚΡΑΙΝΩ»

[Η Αρετούσα, που περιμένει το γυρισμό του αγαπημένου της Ερωτόκριτου, πληροφορείται το θάνατό του.]

ΑΡΕΤΟΥΣΑ. Ρωτόκριτε, ίντα θέλω πλιο τη ζήση να
μακραίνω;

Ποια ολπίδα πλιο μου 'πόμεινε και θε να σ' ανιμένω;
Δίχως σου πώς είν' μπορετό στον κόσμο πλιο να ζήσω;
Ανάθεμα το ριζικό στά φύλαγεν οπίσω!

[...]

Μοίρα, δε σε φοβούμαι πλιο κι ό,τι κι α θέλεις κάμε, [...]

εις τα βουνιά ας με ρίξουσι και τα θεριά ας με φάσι,
η απονιά σου να χαρεί κι η γνώμη να χορτάσει.

Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ε, στ. 985-988, 1023, 1027-1028 (Από το Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ερμής)

«Αἰὼν δυσαίων τις ἔλαχεν ἔλαχεν»

ΑΜΟΙΒΑΙΟ³³ (στ. 372-436)

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ▶ Ποιοι είναι οι φόβοι της Ελένης και πώς τους αντιμετωπίζει ο Χορός;
- ▶ Ποιον όρκο παίρνει η Ελένη;

375 ΕΛΕ. Σωστές, καλές³⁴ μου, οι συμβουλές σας·
εμπρός, εμπάτε στο παλάτι
να μάθετε ποιοι αγώνες
με καρτερούν ακόμα.

ΧΟΡ. Με χαρά δέχομαι το κάλεσμά σου.

ΕΛΕ. Ω! μαύρη μέρα.

Τάχα ποιο θλιβερό μαντάτο
θ' ακούσω η δύστυχη;

380 ΧΟΡ. Μην προμαντεύεις συμφορές
κι από τα πριν θρηνολογείς.

ΕΛΕ. Τι να 'χει πάθει ο δόλιος μου άντρας;

Το φως του ήλιου τάχα θα το βλέπει,³⁵
το τέθριππό του το άρμα³⁶ και των άστρων

385 τους δρόμους, ή με τους νεκρούς
βαθιά στην κατωγής
τη σκοτεινή τους έχει μοίρα;

ΧΟΡ. Πάντοτε να 'χεις, ό,τι και να γίνει,
για τα μελλούμενα καλές ελπίδες.

390 ΕΛΕ. Φωνάζω εσένα, Ευρώτα δροσερέ,³⁷
με τα χλωρά καλάμια, κι όρκο παίρνω
σε σένα, αν είναι αλήθεια ο λόγος

πως έχει ο άντρας μου χαθεί
– ανόητη τάχα φήμη; Πες μου.

395

Θηλιά θα βάλω στο λαιμό μου φονική
ή θάνατο θα βρω, τρυπώντας
με κοφτερό μαχαίρι το κορμί μου
ποτάμι να χυθεί το αίμα,³⁸
σφαχτάρι³⁹ εγώ στις τρεις θεές

400

και στον τσοπάνη γιο του Πρίαμου,⁴⁰
που μια φορά κοντά στις στάνες
έπαιζε το μονότονο σουραύλι.
ΧΟΡ. Αλλού να πέσει το κακό,
για σε μονάχα η ευτυχία.

ΣΧΟΛΙΑ

- 33. αμοιβαίο:** λυρικός διάλογος ανάμεσα στην Ελένη και το Χορό.
- 34.** Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό, επειδή η Κορυφαία μιλάει ως εκπρόσωπος όλων των γυναικών του Χορού.
- 35.** Σε άλλη μετάφραση: Το φως άραγε βλέπει [ο Μενέλαος] / να βλέπει τα τέσσερα τ' άλογα του ήλιου, την πορεία των άστρων; (μτφρ. Ε. Χατζηανέστης).
- 36.** Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ήλιος ταξίδευε από την Ανατολή προς τη Δύση με άρμα που το έσερναν τέσσερα άλογα (τέθριππο).
- 37.** Εδώ η Ελένη επικαλείται κάτι ιερό και πολύτιμο γι' αυτήν, τον ποταμό της πατρίδας της, τον Ευρώτα. Και εμείς στους όρκους μας επικαλούμαστε το θείον.

- 38.** Ο τρόπος της αυτοκτονίας (με αγχώνη ή με μαχαίρι), που απασχόλησε την Ελένη στους στίχους 339-341, δεν την ενδιαφέρει πια, καθώς είναι αποφασισμένη να πεθάνει, αν η μαντεία της Θεονόης είναι κακή.
- 39.** Η Ελένη σκέφτεται να αυτοκτονήσει με τον ίδιο τρόπο που θανατώνονταν τα ζώα στις θυσίες. Έτσι θα στιγματίσει τις τρεις θεές, που ευθύνονται για την τύχη της.
- 40.** Εννοεί τον Πάρη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο Χορός, που μπήκε στην ορχήστρα μετά τον Πρόλογο, τώρα αποχωρεί (μεθίσταται).
 - Ας φανταστούμε την πορεία που ακολούθησαν οι γυναίκες του Χορού μπαίνοντας και βγαίνοντας από την ορχήστρα και ας τη σημειώσουμε στην παρακάτω φωτογραφία.

Μακέτα σκηνικού του Γιάννη Τσαρούχη για παράσταση της Ελένης (Ελληνική Σκηνή της Άννας Συνοδινού, 1966)

- Ο Χορός συνήθως παρέμενε στην ορχήστρα σε όλη τη διάρκεια του έργου. Οι μεταστάσεις*, όπως αποκαλούνται οι αποχωρήσεις του από την ορχήστρα κατά τη διάρκεια της δράσης, είναι στα έργα που σώζονται ελάχιστες και γίνονται για δραματικούς λόγους. Στη σκηνή που παρακολουθούμε έχουμε μία από τις ελάχιστες αυτές μεταστάσεις.
 - Με ποια πρόφαση αποχωρούν οι γυναίκες του Χορού;
 - Ποιες δραματικές ανάγκες φαντάζεσαι ότι απαιτούν την απουσία του Χορού από την ορχήστρα;
- Η Ελένη αποδέχεται την πρόταση του Χορού να ελέγξει τις πληροφορίες του Τεύκρου προσφεύγοντας στη Θεονόη. Και όμως παραμένει στη σκηνή για λίγο.
 - Μπορείς να δικαιολογήσεις το δισταγμό της;
 - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί αυτή η επιβράδυνση;

Ελένη (Α. Πασπάτη, Ευριπίδης
Ορέστης, Εθνικό Θέατρο, 1982)

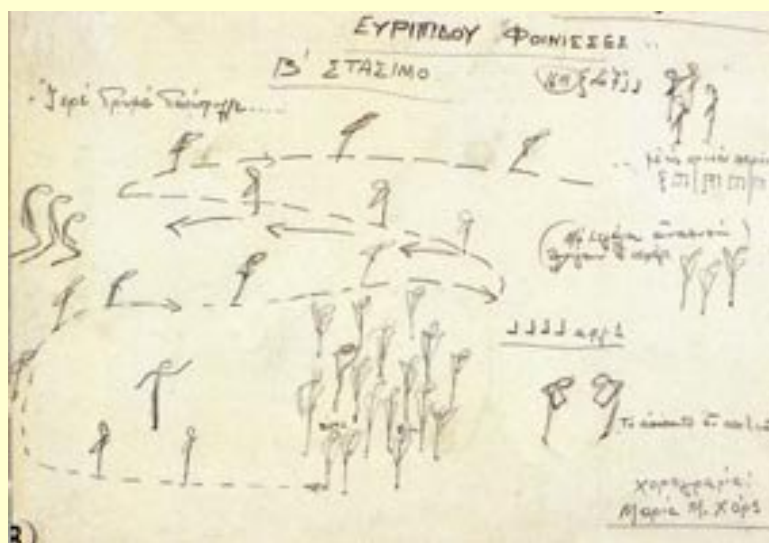

«ΧΟΡΟΣ ΜΕ ΕΝΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ»

Εξάλλου, με παρόμοια πρόσωπα, δηλαδή γέροντες και γυναίκες, ο ποιητής είχε τη δυνατότητα να επιτύχει εκείνους τους συνδυασμούς ώριμης στοχαστικότητας και συγκινησιακής ευπάθειας, μαζί με ένα στοιχείο έντονης παθητικότητας, που χαρακτηρίζουν συνήθως τα λυρικά μέρη της τραγωδίας. Ο Χορός, ακόμα και όταν συγκροτείται από πρόσωπα ταπεινά –λ.χ. λαϊκές γυναίκες ή δούλους– διαθέτει ενόραση, ευαισθησία και πείρα, κάποτε μάλιστα σε βαθμό μεγαλύτερο από τα ηγεμονικά πρόσωπα του δράματος.

Ν. Χ. Χουρμουζιάδης (Από το Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, Περί Χορού, Ο Ρόλος του Ομαδικού Στοιχείου στο Αρχαίο Δράμα, Καστανιώτης)

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΦΟΙΝΙΣΣΕΣ

Σχεδιάγραμμα κίνησης Χορού από τη χορογράφο Μ. Χορς

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ

- ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΕΘΡΙΑ ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΗΣ

- Με ποια μυθικά πρόσωπα συγκρίνει τον εαυτό της η Ελένη;
- Ποια είναι τα κοινά τους σημεία;

405 ΕΛΕ. Ω!⁴¹ Τροία κακορίζικη,⁴²
ρημάχτηκες για κάτι που δεν έγινε
και τόσα υπόφερές δεινά·
τα δώρα που μου χάρισεν η Κύπρη
ατέλειωτα γεννήσαν μοιρολόγια,

410 αρίφνητο⁴³ αίμα, δυστυχίες
πάνω στις δυστυχίες,
θρήνους στους θρήνους, συμφορές...
Μανάδες χάσαν τα παιδιά τους·
στο φρυγικό του Σκάμαντρου το ρέμα

415 ρίζανε τα κομμένα τους μαλλιά⁴⁴
των σκοτωμένων οι αδελφές.
Με πικρούς βόγγους και κραυγές
θρηνολογήσαν οι Ελληνίδες,
χεροχτυπώντας το κεφάλι απελπισμένα
420 και με τα νύχια σκίζοντας, ματώνοντας
τα τρυφερά τους μάγουλα.⁴⁵

Ω! Καλλιστώ⁴⁶ καλότυχη παρθένα
της Αρκαδίας, που κάποτε
σου 'δωσε ο Δίας τετράποδο κορμί
425 κι έτσι έσμιξε μαζί σου·
καλύτερη απ' τη μάνα μου είχες μοίρα·
με τη θωριά πυκνόμαλλου αγριμιού

–λιόντισσας όψη ανήμερη–
ξαλάφρωσες απ' τη βαριά σου θλίψη·

430

του Μέροπα η κόρη, η Τιτανίδα,
που για την άφταστη ομορφιά της
η Άρτεμη την έδιωξε οργισμένη,
γίνηκε χρυσοκέρατη αλαφίνα·
μονάχα τα δικά μου κάλλη

435

της Δαρδανίας αφάνισαν τα κάστρα
και τους βασανισμένους Αχαιούς.

ΣΧΟΛΙΑ

41. Η Ελένη τραγουδά αυτά τα λόγια (μονωδία).
42. Η Ελένη αναφέρθηκε ήδη στα δεινά που προξένησε η ομορφιά της σε συγκεκριμένα άτομα. Τώρα περνά στα δεινά λαών, των Τρώων και των Ελλήνων.
43. **αρίφνητο** = ατέλειωτο.
44. Το κόψιμο των μαλλιών ήταν ένδειξη πένθους.
45. Οι συγγενείς του νεκρού θρηνούσαν χτυπώντας το κεφάλι με τα χέρια και γδέρνοντας το πρόσωπό τους με τα νύχια. Αυτός ο θρηνητικός τρόπος δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ· τον συναντάμε ακόμα και σήμερα σε περιοχές της Ελλάδας, όπως στη Μάνη, στην Κρήτη...
46. Στους στίχους 422-436 η Ελένη συγκρίνει τον εαυτό της με δύο μυθικά πρόσωπα, την Καλλιστώ (από τη λέξη **κάλλος** = ομορφιά) και την κόρη του Τιτάνα Μέροπα. Η Καλλιστώ, σύμφωνα με τον Ευριπίδη, μεταμορφώθηκε σε λέαινα (λιόντισσα), ενώ η κόρη του Τιτάνα Μέροπα σε ελάφι. Η σύγκριση αυτή γίνεται, για να τονίσει ότι η δική της τύχη είναι χειρότερη. Η ομορφιά της Καλλιστώ και της Τιτανίδας έβλαψε μόνο τις ίδιες και η μεταμόρφωσή τους

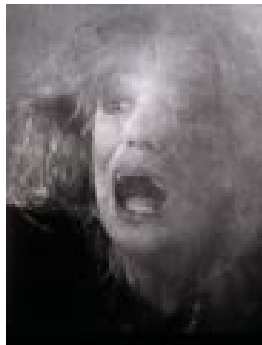
σήμανε το τέλος των δεινών τους. Η ομορφιά όμως της Ελένης κατέστρεψε ολόκληρους λαούς και της προξένησε συμφορές που δεν έχουν λήξει ακόμη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, τραγουδάει στίχους γεμάτους αγωνία και πάθος. Οι παρακάτω φωτογραφίες, αν και δεν είναι από παράσταση της Ελένης, θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να παρατηρήσουμε τα μέσα (π.χ. βλέμμα, κίνηση χεριών), με τα οποία οι σημερινοί ηθοποιοί εκφράζουν αυτό το πάθος.
- Τι θα αξιοποιούσες από αυτά, για να σκηνοθετήσεις ή για να ερμηνεύσεις τη μονωδία της Ελένης;

*Κατίνα
Παξινού*

*Μελίνα
Μερκούρη*

*Αντιγόνη
Βαλάκου*

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η ιδέα ότι η ομορφιά είναι καταστροφική, είτε για εκείνον που την έχει είτε για τους άλλους, είναι πολύ διαδεδομένη.
- Ας εξετάσουμε πώς αντιμετωπίζει το θέμα της ομορφιάς της η Ελένη και αν επηρεάζει την τραγικότητά της.

■ Στο τελευταίο μέρος της Παρόδου, ιδιαίτερα στο αμοιβαίο, παρακολουθούμε την ηρωίδα να θρηνεί για τα πάθη της, τις προσωπικές της συμφορές και τις αγωνίες της, αλλά και για την αγριότητα και τα δεινά του πολέμου. Εκφράζεται έτσι έντονα το παθητικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει γενικότερα το έργο του Ευριπίδη.

- Ας επισημάνουμε κάποια σημεία της Παρόδου, όπου γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αυτό το στοιχείο.
- Ποια συναισθήματα δημιουργούνται στους θεατές /αναγνώστες για την ηρωίδα;

Η Ελένη τελικά αποχωρεί. Η σκηνή μένει άδεια. Μια αίσθηση προσμονής κυριαρχεί. Σκέψου τι έγινε στην Πάροδο. Φαντάσου τη συνέχεια, πριν δεις τα παρακάτω.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 7

Ω ναι, γελάω καμιά φορά, κι ακούω το γέλιο μου
βραχνό ν' ανεβαίνει/ όχι απ' το στήθος πια, πολύ πιο
κάτω, απ' τα πόδια· πιο κάτω, μες από τη γης. Και
γελάω. Πως ήταν δίχως νόημα όλα, / δίχως σκοπό και
διάρκεια και ουσία – πλούτη, πόλεμοι, δόξες και
φθόνοι,/ κοσμήματα και η ίδια η ομορφιά μου.

Γ. Ρίτσος, Η Ελένη (απόσπασμα)
(Από το Γ. Ρίτσος, Η Ελένη, Κέδρος)

Η ΟΜΟΡΦΙΑ

– Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, για πες μου αλήθεια
τώρα, ποια είναι η ομορφότερη μέσα σ' αυτή τη χώρα;
[...]

– Δροσερή σαν τριαντάφυλλο είσαι όμορφη τσαρίνα,
η μικρή όμως πριγκίπισσα είναι πιο όμορφη, πιο φίνα!

Στα λόγια αυτά, η τσαρίνα πρασίνισε από λύσσα
και τα μάτια της έβγαλαν φλόγες μίσους.

**Α. Σ. Πούσκιν, Η πριγκίπισσα και οι εφτά ιππότες
(παραμύθι)**

**(Από το Ο κόσμος των παραμυθιών, τόμ. 3,
Εκδοτικός Οργανισμός Χρυσός Τύπος)**

Γυναικεία μορφή από ταπισερί

«Αίων δυσαίων τις ἔλαχεν ἔλαχεν»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1.** Ας υποθέσουμε ότι στους στίχους της Ελένης που θα διδαχθούν αναλυτικά στην τάξη σας δεν περιλαμβάνεται η Πάροδος. Αναλαμβάνετε να παρουσιάσετε συνοπτικά στους συμμαθητές σας τα βασικά της σημεία σε ένα κείμενο 100 περίπου λέξεων, έτσι ώστε οι συμμαθητές σας να μπορέσουν να μελετήσουν χωρίς πρόβλημα το Α΄ Επεισόδιο.
- 2.** Οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα τραγούδι (κομμός). Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνονται τα συναισθήματά τους στη β΄ στροφή και τη β΄ αντιστροφή;
- 3.** Ο Χορός στην τραγωδία Ελένη αποτελείται από Ελληνίδες αιχμάλωτες γυναίκες, που άρπαξαν βάρβαροι επιδρομείς. Πώς εξυπηρετεί κατά τη γνώμη σας την εξέλιξη του δράματος η γυναικεία φύση, η ελληνική καταγωγή και η κατάσταση των μελών του Χορού;
- 4.** Ως θεατές μιας σύγχρονης παράστασης της Ελένης συνθέτετε ένα σύντομο κείμενο, στο οποίο κατάγραφετε τις εντυπώσεις σας από την είσοδο του Χορού. Μπορείτε να λάβετε υπόψη σας ανάμεσα σε άλλα και τα εξής: ποιες αποτελούν το Χορό, από πού και με ποιον τρόπο εισέρχονται στη σκηνή, τι χαρακτηρίζει γενικά την παρουσία τους.
- 5.** Ο Ευριπίδης, σε έργα του που αναφέρονται στον Τρωικό πόλεμο, περιγράφει τις καταστροφικές του

συνέπειες με την ίδια ένταση, τόσο για τους ηττημένους Τρώες όσο και για τους νικητές Έλληνες.

Να εντοπίσετε τα σχετικά σημεία και να αναζητήσετε τη βαθύτερη σκοπιμότητα αυτής της αναφοράς.

- 6.** Ποια είναι η στάση του Χορού στο αμοιβαίο (στ. 372-436) και πώς διαφοροποιείται από τη στάση του στον κομμό;
- 7.** Τι θα έχανε κατά τη γνώμη σας η παράσταση, αν δεν υπήρχε ο Χορός και στη θέση του βρισκόταν μια πιστή θεραπαινίδα της Ελένης;
- 8.** Να βρείτε στα λόγια του Χορού παραμυθητικά επιχειρήματα και να συντάξετε, με βάση αυτά, ένα σύντομο παρηγορητικό λόγο που θα απευθύνεται στην Ελένη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας έχει αναλάβει να οργανώσει μια έκθεση φωτογραφίας για το αρχαίο δράμα. Συγκεντρώνοντας φωτογραφικό υλικό από προγράμματα θεατρικών παραστάσεων και από το Διαδίκτυο, να κάνετε μια πρόταση για τη «Γωνιά του Χορού». Ξεκινήστε, αν θέλετε, την έρευνά σας σε μια «μηχανή αναζήτησης» του Διαδικτύου, βάζοντας τις λέξεις: «τραγωδία» ή chorus.

Μπορείτε να ταξινομήσετε τις φωτογραφίες με κριτήριο το φύλο των μελών του Χορού, τη σκευή τους, το σχηματισμό και το βηματισμό τους, το είδος της παράστασης (κλασική ή μοντέρνα) και να γράψετε τις κατάλληλες λεζάντες.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Η υπέρμετρη ομορφιά είναι πηγή πόνου, πιστεύει η Ελένη. Εξετάστε πώς αντιμετωπίζεται το θέμα αυτό: α) στη μυθολογία (π.χ. ο μύθος του Άδωνη και του Νάρκισσου), β) σε παραμύθια (π.χ. Χιονάτη), γ) σε δημοτικά τραγούδια (π.χ. Παραλογές, «Ο ζηλιάρης σύζυγος», επιμ. Γ. Ιωάννου, εκδ. Ερμής, ΝΕΒ), δ) στην αρχαία γραμματεία (π.χ. Ηρόδοτος 1, 8-12, «Η γυναίκα του Κανδαύλη»).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι ξεκινήσατε την αποδελτίωση θα ήρθατε αντιμέτωποι με τις πρώτες δυσκολίες. Μπορεί να σας βοηθήσει στη δουλειά σας και η εξής υπόδειξη: γράφουμε πάνω δεξιά στο δελτίο μας το θέμα και τις ειδικότερες κατηγορίες που αποδελτιώνουμε. Στη συνέχεια αντιγράφουμε το στίχο που μας ενδιαφέρει ή γράφουμε με δικά μας λόγια το νόημά του.

Η αποδελτίωση μπορεί να συνεχιστεί με τα εξής θέματα:

- 5) αποφθεγματικές εκφράσεις,
- 6) τύχη,
- 7) μύθοι.

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 437-575

Από κατακτητής της Τροίας ένας ρακένδυτος ναυαγός

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγός ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον
ἐς γῆν τήνδε» (στ. 408-409, μτφρ. στ. 465-466)

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του πολύτιμου Συντρόφου
- Οι πληροφορίες της Γερόντισσας

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο Μενέλαος: τραγικός ήρωας ή κωμική φιγούρα
- Η απομυθοποίηση των ηρώων
- Είναι και Φαίνεσθαι

Μενέλαος
(Λ. Βογιατζής,
Θέατρο του Νότου, 1996,
σκην. Ν. Χουβαρδάς)

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

1η ΣΚΗΝΗ 437-494	2η ΣΚΗΝΗ 495-541	3η ΣΚΗΝΗ 542-575
Μενέλαος	Γερόντισσα – Μενέλαος	Μενέλαος

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον
ἐς γῆν τήνδε»

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 437-494)

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ –ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΟΥ

- ▶ Ποιους προγόνους του αναφέρει και ποια ευχή διατυπώνει;
- ▶ Γιατί καυχιέται ο Μενέλαος;
- ▶ Ποιες είναι οι περιπέτειές του;

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Πέλοπα, που αγωνίστηκες
στην Πίσα

με τον Οινόμαο σ' αρματοδρομίες,
τότε, που 'χες καλέσει τους θεούς σε δείπνο,¹

440

να 'χανες τη ζωή σου, πριν ακόμα
γεννήσεις το γονιό μου, τον Ατρέα,
κι εκείνος πάλι από την Αερόπη
δυο γιους, τον Αγαμέμνονα κι εμένα
το Μενέλαο, ζευγάρι ξακουσμένο·

445

γιατί θαρρώ – και καυχησιά δεν είναι–
πως με καράβια οδήγησα στην Τροία
στράτευμα πλήθος² κι όχι με τη βία
σαν τύραννος, αλλά μ' ακολουθήσαν
θέλοντας οι λεβέντες της Ελλάδας.

450

Χαθήκανε πολλοί, πολλοί κι εκείνοι
που χαίρονται, γιατί έχουνε ξεφύγει
τον κίνδυνο της θάλασσας και φέραν³
τα ονόματα των σκοτωμένων πίσω

455

στα σπίτια τους.⁴ Εγώ περιπλανιέμαι
τόσον καιρό στο κύμα ο δόλιος,⁵ όσο
χρειάστηκα την Τροία για να κουρσέψω.⁶
κι ενώ ποθώ στον τόπο μου να φτάσω,
τη χάρη αυτή οι θεοί δε μου χαρίζουν.
Τριγύρισα τους έρμους της Λιβύης

460

τους αφιλόξενους γιαλούς και κάθε
φορά,⁷ που την πατρίδα μου ζυγώνω,
μακριά με ξανασπρώχνουν οι ανέμοι,
χωρίς μες στα πανιά μου να φουσκώσει
ποτέ πρίμος αγέρας για τη Σπάρτη.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- ▶ Ποια είναι τα βάσανά του;
- ▶ Τι τον έφερε στην είσοδο του ανακτόρου;

465

Και τώρα ναυαγός ο μαύρος, δίχως
φίλους στη χώρα βγήκα εδώ. Συντρίμμια
γίνηκε το καράβι μου στους βράχους.
Μου ξέμεινε η καρένα μόνο κι έτσι

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το κείμενο εδώ έχει μάλλον υποστεί αλλοιώσεις· το νόημα των στίχων 437-441 πρέπει να γενικό είναι: Μακάρι, Πέλοπα, που ο Τάνταλος σε πρόσφερε κάποτε γεύμα στους θεούς, να μη σε είχε αναστήσει ο Δίας έτσι δε θα κέρδιζες στις αρματοδρομίες την Ιπποδάμεια και δε θα είχες γεννήσει τον πατέρα μου Ατρέα... Ο Μενέλαος δηλαδή εύχεται να μην είχε γεννηθεί ο πατέρας του, άρα και ο ίδιος.

2. Ο Μενέλαος παρουσιάζει τον εαυτό του και όχι τον αδελφό του Αγαμέμνονα ως αρχηγό της εκστρατείας στην Τροία. Ίσως να μην είναι δείγμα της αλαζονείας του αλλά συνειδητή επιδίωξη του Ευριπίδη να αναδείξει τον ηρωισμό του Μενέλαου.
3. και φέραν = φέρνοντας.
4. Η μνήμη των αποθανόντων έχει μεγάλη σημασία για τους Έλληνες και ιδιαίτερα για τους Αθηναίους θεατές μετά τη Σικελική καταστροφή.
5. Η αντίθεση ανάμεσα στον περιπλανώμενο Μενέλαο και σε όλους τους υπόλοιπους Έλληνες, που είτε χάθηκαν στην Τροία είτε γύρισαν στην πατρίδα τους, θυμίζει την αρχή της Οδύσσειας (α, στ. 11-14):
Όλοι, όσοι τότε ξέφυγαν το μαύρο χάρο, πήγαν / στα σπίτια τους από γιαλούς και μάχες γλιτωμένοι. / Κι αυτόν μονάχα πόκλαιγε πατρίδα και γυναίκα / τον κράταε λατρευτή θεά, η Καλυψώ, η νεράιδα..., (μτφρ. Ζ. Σίδερης).
6. Ο Μενέλαος δεν περιπλανιέται δέκα χρόνια αλλά επτά· σωστότερη θα ήταν η μετάφραση: περιπλανιέμαι από τότε που κούρσεψα την Τροία.
7. Στην πραγματικότητα, όπως θα αναφέρει πιο κάτω ο ίδιος ο Μενέλαος, μόνο μία φορά πλησίασε στο Ακρωτήριο του Μαλέα. Επομένως, η επανάληψη τονίζει και επιτείνει τις συμφορές του Μενέλαου, που θυμίζουν το δύσκολο νόστο του Οδυσσέα.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η Ελένη και οι γυναίκες του Χορού βρίσκονται στο παλάτι, όπου ζητούν πληροφορίες για την τύχη του Μενέλαου. Διάχυτο είναι ένα κλίμα αδημονίας.

- Ένα νέο πρόσωπο εμφανίζεται στη σκηνή. Από πού έρχεται; Τι φοράει; Πώς μαθαίνουμε ποιος είναι;
- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες του Α΄ Επεισοδίου (σελ. 79-100) που απεικονίζουν το Μενέλαο σε σύγχρονες παραστάσεις. Σε ποιες περιπτώσεις ο ενδυματολόγος ακολούθησε πιστά τις σκηνογραφικές πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Με την είσοδο του Μενέλαου αρχίζει το Α΄ Επεισόδιο*, που αποτελεί ένα από τα επικά-διαλογικά* μέρη της τραγωδίας. Δε βρισκόμαστε, λοιπόν, στην αρχή του έργου· η δράση έχει ήδη αρχίσει. Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι ο μονόλογος αυτός του Μενέλαου είναι ένας δεύτερος Πρόλογος.
 - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο στοιχεία που στηρίζουν αυτή την άποψη.
 - Ποιες δραματικές σκοπιμότητες υπηρετεί ο δεύτερος αυτός Πρόλογος;
- Η εμφάνιση του Μενέλαου ως ναυαγού ασφαλώς δε θυμίζει σε τίποτα το Μενέλαο του μύθου.
 - Ποια εντύπωση πρέπει να έκανε στους θεατές αυτή η εμφάνιση ενός βασιλιά και μάλιστα αρχηγού της εκστρατείας στην Τροία; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι ο κωμωδιογράφος Αριστοφάνης σατίρισε με έντονη ειρωνεία την προσπάθεια του Ευριπίδη να συγκινήσει τους θεατές με τη ρακοφορία των ηρώων του.

Μενέλαος (Π. Εμμανουηλίδης,
Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά»,
2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

Αριστοφάνης,
Θεσμοφοριάζουσαι,
Εθνικό Θέατρο, 1989,
σκην. Κ. Μπάκας

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«...ΕΝΑ ΚΟΥΡΕΛΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΟΥ ΔΡΑΜΑ»
[Ο βασικός ήρωας της κωμωδίας Αχαρνής του Αριστοφάνη, ο Δικαιόπολης, πρόκειται να απολογηθεί στο Χορό των συμπολιτών του και, για να τους συγκινήσει, σκοπεύει να παρουσιαστεί ως ήρωας του Ευριπίδη, ρακένδυτος και αξιολύπητος· σπεύδει λοιπόν στον ποιητή και του ζητάει δανεικά κουρέλια από τα έργα του.]

ΔΙΚ. Μα, Ευριπίδη,
στα γόνατά σου πέφτω, χάρισέ μου
ένα κουρέλι απ' το παλιό σου δράμα.
Λόγο είν' ανάγκη στο Χορό να βγάλω,
κι αν δεν τα πω καλά, θα με σκοτώσουν.

ΕΥΡ. (με κωμικό στόμφο) Ποια ράκη; Εκείνα που
φορούσε
ο δόλιος γέρος, ο Οινέας, στον τραγικόν αγώνα;

ΔΙΚ. Όχι του Οινέα· κάποιου άλλου πιο για κλάψες.

ΕΥΡ. Του Φοίνικα ίσως του τυφλού;

ΔΙΚ. Ήταν ένας κι απ' το Φοίνικα ακόμα πιο για
κλάψες.

ΕΥΡ. Σαν ποιων σκουτιών¹ ξεσκλίδια² να γυρεύει;
Του Φιλοχτήτη λες, του διακονιάρη;

ΔΙΚ. Ήταν ένας πολύ πιο διακονιάρης.

ΕΥΡ. Μήπως ζητάς το λιγδιασμένο ντύμα
που φόραγε ο κουτσός Βελλεροφόντης;

ΔΙΚ. Όχι ο Βελλεροφόντης· κάποιος άλλος,
κουτσός κι εκείνος, φλύαρος, κολλιτσιδα
και τροχισμένη γλώσσα.

ΕΥΡ. Ξέρω, ξέρω·
τον Τήλεφο θα λες, απ' τη Μυσία.

ΔΙΚ. Ναι, τον Τήλεφο· δώσ' μου, σε ικετεύω,
εκείνου τις φασκιές.

**Δημότες των Αχαρνών, στ. 415-431 (μτφρ.
Θ. Σταύρου) (Από το Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη,
Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)**

¹ τα σκουτιά = τα ρούχα

² ξεσκλίδια = κουρέλια

πάνω της έχω ανέλπιστα γλιτώσει,⁸
470 με την Ελένη που 'φερα απ' την Τροία.
Ποιος είναι ο τόπος, ποιοι τον κατοικούνε;
Δεν ξέρω· με τα ρούχα μου κουρέλια
ντρεπόμουν να ρωτήσω τους ανθρώπους.
Ο ευτυχισμένος, όταν κακοπάθει,

475 νιώθει πικρότερη τη δυστυχία,
παρ' όσο αυτός που από παλιά την ξέρει.⁹
Τώρα με τυραννά σκληρά η ανάγκη·
ψωμί δεν έχω ή ρούχο, καθώς δείχνουν
τ' απομεινάρια από το караβίσιο

480 πανί που 'μαι ζωσμένος· τους χιτώνες,
τα λαμπρά πέπλα η θάλασσα κατάπιε.
Στα βάθη μιας σπηλιάς κρατάω κρυμμένη
τη γυναίκα μου, αιτία στις συμφορές μου,
κι όσοι απομείναν απ' τους σύντροφούς μου,

485 τους έβαλα να τη φυλάγουν. Μόνος
γυρίζω ψάχνοντας για κείνους να 'βρω
κάτι να τους χορτάσω.¹⁰ Μόλις είδα
το σπίτι αυτό με τους θριγκούς τριγύρω
και τον ωραίο πυλώνα –αρχοντικό 'ναι–¹¹

490 ζύγωσα· κάτι ελπίζω για τους ναύτες
να οικονομήσω· απ' τους φτωχούς δεν έχεις,
ακόμη κι αν το θέλουνε, βοήθεια.
Έε· δε θα 'ρθεί ένας θυρωρός στην πόρτα
να πει στο νοικοκύρη τα δεινά μου;¹²

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 495-541)

Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΚΑΙ Η ΑΦΙΛΟΞΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ

- Τι ζητάει ο Μενέλαος και πώς του συμπεριφέρεται η Γερόντισσα;

495 ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ Ποιος είναι κειόξω; Φύγε, γιατί

στέκεις

στη θύρα; Θα ενοχλήσεις τους αφέντες.

Θα σε σκοτώσουν, Έλληνας αν είσαι.¹³

Κανέναν δεν αφήνουν εδώ να 'ρθει.

MEN. Σωστά μιλάς, γριούλα, να, σ' ακούω·

όμως κι εσύ μαλάκωσε λιγάκι.¹⁴

ΓΕΡ. Φεύγα· δουλειά μου να εμποδίζω, ξένε,¹⁵

τους Έλληνες το σπίτι όταν ζυγώνουν.

MEN. Μη σπρώχνεις ντε, το χέρι μη μου

σφίγγεις.

ΓΕΡ. Εσύ θα φταις, στο λέω, αν δε μ' ακούσεις.

505

MEN. Πήγαινε μέσα, πες στ' αφεντικά σου.

ΓΕΡ. Κακό για σένα, αν μάθουνε πως ήρθες.

ΣΧΟΛΙΑ

8. Έτσι γλίτωσε κι ο Οδυσσέας, όταν οι θεοί του βύθισαν το πλοίο και πνίξανε όσους συντρόφους τού είχαν απομείνει.

9. Κυρίαρχη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων είναι ότι μεγαλύτερη δυστυχία προκαλούν οι απότομες μεταστροφές της τύχης.

10. Όπως ο Οδυσσέας, έτσι και ο Μενέλαος εμφανίζεται ως φιλέταιρος, δηλαδή ενδιαφέρεται για τους συντρόφους του.

11. Η περιγραφή τονίζει ότι το ανάκτορο είναι πολύ πλούσιο και, επομένως, υπάρχει ελπίδα ο Μενέλαος να βρει τα αναγκαία.

12. Ο Μενέλαος λέει αυτά μάλλον με υψωμένη την ένταση της φωνής του· πιθανόν να χτυπάει και την πόρτα.

13. Η διαταγή του Θεοκλύμενου, να θανατώνονται οι Έλληνες που φτάνουν στην Αίγυπτο, είχε αναφερθεί και από την Ελένη στον Τεύκρο.

14. Κατάπληκτος ο Μενέλαος από την υποδοχή δεν προσέχει το περιεχόμενο των λόγων της θυρωρού, αλλά τον προσβλητικό τόνο της.

15. Η Γερόντισσα δε ρωτάει τον ξένο πώς τον λένε, επειδή εμφανίζεται ως ζητιάνος· έτσι εξυπηρετείται και η δραματική οικονομία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η ρήση του Μενέλαου μοιάζει με την προλογική ρήση της Ελένης. Υπάρχει όμως μια βασική διαφορά: η Ελένη απευθυνόταν στους θεατές, ενώ ο Μενέλαος παρουσιάζει τις αναγκαίες πληροφορίες με ένα γνήσιο μονόλογο.
 - Πώς θα αξιοποιούσες την επισήμανση αυτή, αν σκηνοθετούσες τους μονολόγους των δύο ηρώων;

Ελένη (Κ. Καραμπέτη,
Θέατρο του Νότου, 1996,
σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Μενέλαος (Δ. Καρέλλης,
Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην.
Α. Βουτσινάς)

- Ας παρατηρήσουμε το λόγο του Μενέλαου. Διαρθρώνεται σε δύο άξονες. Ο Μενέλαος κάποτε... ο Μενέλαος τώρα...
 - Ας θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα. Θα τον χαρακτηρίζεις τραγικό ήρωα; Γιατί; Πώς νιώθεις ακούγοντάς τον;
- Ως θεατές/αναγνώστες της Ελένης είναι η δεύτερη φορά που ακούμε κάποιον ήρωα να περηφανεύεται πως κούρσεψε την Τροία: στον Πρόλογο ο Τεύκρος, τώρα ο Μενέλαος.
 - Ας αναζητήσουμε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στους δύο αυτούς ήρωες ως προς τη σκηνική παρουσία και την κατάστασή τους.
 - Ποιες σκέψεις για τις συνέπειες του πολέμου μάς γεννά η τύχη των δύο αυτών ηρώων;

Ο Οδυσσέας
καραβοτσακισμένος
(παράσταση από κράνος
του 5ου αι. π.Χ.)

Η Μεγάλη Έξοδος,
Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης
Προσφύγων και Μεταναστών

Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ

Ο ευσεβής Αινείας πολλά αναλογίζονταν τη νύχτα, / και μόλις το ζωογόνο βγήκε της μέρας φως, αποφασίζει / τους νέους τόπους, όπου τον ρίξαν οι άνεμοι, να εξερευνήσει, / να μάθει ποιοι τον τόπο κατοικούν, άνθρωποι ή θηρία, / γιατί ακαλλιέργητο τον βλέπει, κι ύστερα να γυρίσει, / στους συντρόφους του να πει όσα θα έχει δει.

Βιργίλιος, Αινειάδα 1, στ. 305-309 (μτφρ. Χ. Ράμμος)

- ▶ Τι πληροφορείται ο Μενέλαος από τη Γερόντισσα;
- ▶ Γιατί η Γερόντισσα διώχνει το Μενέλαο;

MEN. Τους ναυαγούς κανείς δεν τους πειράζει.¹⁶

ΓΕΡ. Κάποιο άλλο σπίτι τότες άντε να 'βρεις.

MEN. Δε φεύγω, θα μπω μέσα, να μ' αφήσεις.

510

ΓΕΡ. Ενόχληση έχεις γίνει, θα σε διώξουν.

MEN. Αχ! πού είσαι, κοσμοζάκουστε στρατέ

μου.

ΓΕΡ. Εκεί, μα όχι εδώ, σπουδαίος ήσουν.

MEN. Θεοί, να μ' ατιμάζουν έτσι εμένα!

ΓΕΡ. Δακρύζεις; Τι σου φέρνει τόση λύπη;

515

MEN. Την πρώτη μου, παλιά ευτυχία θυμάμαι.

ΓΕΡ. Δεν πας λοιπόν στους φίλους σου

να κλάψεις;

MEN. Ποια είναι η χώρα αυτή; Ποιο το παλάτι;

ΓΕΡ. Η Αίγυπτος και του Πρωτέα¹⁷ το σπίτι.

MEN. Η Αίγυπτος; Πού έχω αράξει ο δόλιος!¹⁸

520

ΓΕΡ. Σου φταίνει τα λαμπρά νερά του Νείλου;

MEN. Όχι· στενάζω για τις συμφορές μου.

ΓΕΡ. Δεν είσαι ο μόνος· κι άλλοι δυστυχούνε.¹⁹

MEN. Ο βασιλιάς που μου είπες είναι μέσα;

ΓΕΡ. Να ο τάφος του· ο γιος του βασιλεύει.

525

MEN. Βρίσκεται στο παλάτι ή έχει φύγει;

ΓΕΡ. Λείπει· και των Ελλήνων εχθρός μέγας.

MEN. Τι του έκαναν κι εγώ θα το πληρώσω;²⁰

ΓΕΡ. Είν' η Ελένη εδώ, του Δίαη κόρη.

MEN. Τι λες; Πώς είπες; Ποια; Πες το μου πάλι.

530

ΓΕΡ. Η κόρη του Τυνδάρεω απ' τη Σπάρτη.

MEN. Κι εδώ από πού σας ήρθε; Εξήγησέ μου.

ΓΕΡ. Από τη Λακεδαίμονα έχει φτάσει.

MEN. Πότε; Την έκλεψαν απ' τη σπηλιά μου;²¹

ΓΕΡ. Προτού να πάνε οι Αχαιοί στην Τροία.²²

535

Μα τώρα φύγε. Κάτι στο παλάτι
συμβαίνει που μας έχει αναστατώσει.
Ήρθες σε δύσκολη στιγμή· ο αφέντης
αν σ' έβρει εδώ, το θάνατο θα λάβεις
για δώρο της φιλοξενίας.²³ Έχω

540

στους Έλληνες αγάπη, ωστόσο σου είπα
λόγια πικρά, γιατί τονε φοβάμαι.

ΣΧΟΛΙΑ

16. Ο σεβασμός προς τους ξένους, ιδίως όταν βρίσκονται σε ανάγκη, θεωρείται από τους αρχαίους Έλληνες δείγμα πολιτισμού.

17. Ο Πρωτέας, αν και νεκρός, κυριαρχεί σε όλο το έργο· έτσι ο Θεοκλύμενος αναφέρεται συχνά όχι με το όνομά του αλλά με την περίφραση ο γιος του Πρωτέα· επίσης ο τάφος του βρίσκεται μπροστά στο παλάτι και έτσι ο Πρωτέας εξακολουθεί να προστατεύει την Ελένη, παρέχοντάς της άσυλο. Η αναφορά της Γερόντισσας μπορεί να δηλώνει και το σεβασμό της προς αυτόν.

18. Για τους Έλληνες της ομηρικής εποχής η Αίγυπτος βρισκόταν στην άκρη του κόσμου· έτσι εξηγείται η απελπισία του Μενέλαου.

19. Η φράση αυτή θεωρείται κοινός τόπος παραμυθίας (παρηγοριάς) από την εποχή του Ομήρου.

20. Ειρωνεία: ο Θεοκλύμενος φονεύει τους Έλληνες, γιατί φοβάται μήπως οι Έλληνες, και ιδίως ο Μενέλαος, του πάρουν την αγαπημένη του Ελένη· άρα ο Μενέλαος είναι η πραγματική αιτία της στάσης του Θεοκλύμενου.

21. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, η ερώτηση αυτή λέγεται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι η Γερόντισσα δεν την ακούει.
22. Η Γερόντισσα χρονολογεί με βάση το τελευταίο σημαντικό γι' αυτήν ιστορικό γεγονός, την εκστρατεία στην Τροία.
23. **Οξύμωρο σχήμα** (= ο θάνατος ως δώρο της φιλοξενίας), που τονίζει τη σκληρότητα του Θεοκλύμενου και ερμηνεύει τη στάση της Γερόντισσας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Στη 2η σκηνή, το κείμενο μας δίνει αρκετές σκηνοθετικές πληροφορίες. Ως σκηνοθέτης της παράστασης διαβάσεις το κείμενο και εντοπίζεις τους σκηνοθετικούς του δείκτες. Σημείωσε δίπλα στους συγκεκριμένους στίχους τις οδηγίες που θα δώσεις στους ηθοποιούς, ώστε να συνταιριάζουν κίνηση και λόγο.

Μενέλαος και Γερόντισσα
(Β. Κανάκης - Ε. Ζαφειρίου,
Εθνικό Θέατρο, 1977,
σκην. Α. Σολομός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Ευριπίδης επιλέγει ως θυρωρό, φύλακα δηλαδή του ανακτόρου, μια γυναίκα και μάλιστα γερόντισσα. Πρόκειται για ένα δευτερεύον πρόσωπο, που συνήθως είναι ανώνυμο και εμφανίζεται στη σκηνή μόνο με την ιδιότητά του.

- Ας αναζητήσουμε τους λόγους, για τους οποίους επιλέγεται ως θυρωρός μια αδύναμη γυναίκα και όχι ένας χεροδύναμος στρατιώτης. Ποιος, λοιπόν, είναι ο ρόλος της συγκεκριμένης σκηνής στη δραματική οικονομία;
- Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, με την επινόηση του ειδώλου της Ελένης δημιουργείται στην τραγωδία μας μια έντονη αντίθεση ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι, που εκδηλώνεται με διάφορες μορφές, όπως δόξα (< δοκεῖ = φαίνεται) – αλήθεια, όνομα– σώμα. Αυτήν τη θεμελιώδη για την τραγωδία αντίθεση τη γνωρίσαμε ως τώρα στο πρόσωπο της Ελένης.
 - Ας την αναζητήσουμε και σε δύο ακόμα πρόσωπα, το Μενέλαο και τη Γερόντισσα.
 - Η έμφαση στην αντίθεση αυτή ποιες σκέψεις σου προκαλεί για την εξέλιξη του έργου;
 - Ποιες σκέψεις για την ανθρώπινη ζωή;
- Μέχρι τώρα είδαμε το Μενέλαο στην τραγική του διάσταση. Ο Μενέλαος όμως προβληματίζεται: είναι πράγματι τραγικό πρόσωπο ή μια φιγούρα που σκιαγραφείται με κωμικές πινελιές; Πολλά και αντιφατικά σχόλια έχουν γραφτεί γι' αυτόν. Διαφορετικές είναι και οι σκηνοθετικές ερμηνείες. Έτσι, η παρουσία του Μενέλαου προκαλεί στους αναγνώστες/θεατές άλλοτε χαμόγελο ή γέλιο, άλλοτε λύπηση και οίκτο, άλλοτε κλαυσίγελο.
 - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή με τη Γερόντισσα στοιχεία που μπορούν να δικαιολογήσουν τους διαφορετικούς τρόπους θεώρησης του ήρωα.

«ΑΝΑΜΙΜΝΗΣΚΟΜΑΙ ΚΑΙΡΩΝ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ!»

- Μ.** Μη μου κρατάς τα χέρια/και μη με σπρώχνεις.
Γ. Αν δε μ' ακούσεις,/για ό,τι θα γίνει
μην πεις πως φταίω εγώ.
Μ. Πήγαινε μέσα και πες στ' αφεντικά σου...
Γ. Θα μετανιώσεις πικρά,/ αν μάθουν πως
τους κόπιασες.
Μ. Είμαι ξένος και ναυαγός.
Διεκδικώ το δικαίωμα της ασυλίας.
Γ. Ψάξε να βρεις κανένα άλλο σπίτι.
Μ. Όχι! Θα μπω μέσα, δε φεύγω
και μην κλείνεις το δρόμο.
Γ. Μας έγινες τσιμπούρι.
Θα σε πετάξουν έξω με τις κλωτσιές.
Μ. Αλίμονο! Πού είσαι δοξασμένο μου
στράτευμα!
Γ. Δεν ξέρω πού είναι, όμως εδώ δεν έχεις πέραση.
Μ. Θεέ μου, ποιος θα το έλεγε πως έτσι θα ξευτελιστώ;
Γ. Γιατί δακρύζεις, μάτια μου; Γιατί σε πήρε
το παράπνο;
Μ. Αναμιμνήσκομαι καιρών ευδαιμονίας!

**Ευριπίδης, Ελένη, σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου,
στ. 503-515 (μτφρ. Κ. Μύρης)**

**(Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης,
Ελένη,
Αμφιθέατρο,
1999)**

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον
ἐς γῆν τήνδε»

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 542-575)

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- ▶ Πώς εξηγεί ο Μενέλαος την παράδοξη παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο;
- ▶ Ποιες είναι οι αποφάσεις του;

ΜΕΝ. Μα τι να πω²⁴; Καινούριες, πιο μεγάλες
κι από τις πρώτες συμφορές ακούω.
Ἦρθα απ' την Τροία και φέρνω την Ελένη,
545 που μέσα στη σπηλιά καλά την κρύβω,
και τώρα μέσα εδώ στο σπίτι ετούτο
κάποια άλλη κατοικεί με τ' όνομά της.
Του Δία την είπε θυγατέρα. Μήπως
κανένας ζει στο Νείλο που τον κράζουν
550 Δία; Ἐνας μονάχα, αυτός στα ουράνια.²⁵
Υπάρχει Σπάρτη αλλού ἔξοι από κείνη
πλάι στα καλάμια τα χλωρά του Ευρώτα;
Τυνδάρειω μονάχα ένα φωνάζουν.
Δεν ξέρω τι να πω. Δεύτερη υπάρχει
555 στον κόσμο Λακεδαίμονα; Ἄλλη Τροία;
Κι ωστόσο ναι, πολλοί στην οικουμένη
τα ίδια ονόματα έχουν, κι οι γυναίκες
κι οι πόλεις, καθώς φαίνεται. Δεν πρέπει
για τούτα ν' απορώ κι ούτε, από φόβο
560 στα λόγια της γριάς, θα φύγω·
τόσο σκληρή καρδιά κανείς δεν έχει,²⁶ που, όταν

ακούσει πώς με λεν, να μη μου δώσει
λίγο ψωμί. Της Τροίας την ξακουσμένη
φωτιά γνωρίζουνε παντού κι εμένα,

565

το Μενέλαο, που την άναψα.²⁷ Εδώ τώρα
θα καρτερώ το βασιλιά· δυο τρόπους
έχω να φυλαχτώ· σκληρός αν είναι,
θα τρέξω να κρυφτώ στο συντριμμένο
καράβι· αν όμως δείξει καλοσύνη,

570

βοήθεια του ζητάω στη συμφορά μου.²⁸

Χειρότερο κακό άλλο δεν υπάρχει
να ζητιανεύω εγώ ένας βασιλέας
απ' άλλον βασιλιά· το θέλ' η ανάγκη.

575

Πολύ σοφός –όχι δικός μου²⁹ – λόγος·
η πιο μεγάλη δύναμή 'ναι η ανάγκη.

ΣΧΟΛΙΑ

- 24.** Μα τι να πω;= μα τι να σκεφτώ, τι να υποθέσω;
25. Ο Μενέλαος απορεί, γιατί στην αρχαία Ελλάδα δε συνήθιζαν να δίνουν σε θνητούς ονόματα θεών. Άρα δυσκολεύεται να πιστέψει ότι υπάρχει στην Αίγυπτο θνητός με το όνομα «Δίας».
26. Άλλη μετάφραση: Γιατί κανένας άνθρωπος δεν έχει/τέτοια βαρβαρική ψυχή (Ε. Χατζηανέστης).
27. κι εμένα,/το Μενέλαο, που την άναψα: Κάποιος μελετητής διαγράφει τη φράση αυτή, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει λόγος να συστηθεί ο Μενέλαος εδώ. Πιθανόν πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη από έναν ηθοποιό. Θα μπορούσε ωστόσο να αντιτείνει κάποιος ότι η επώνυμη αναφορά Μενέλαος και η συμπλήρωση με γνωρίζουνε παντού είναι απαραίτητα στοιχεία, για να περιγράψουν το Μενέλαο ως αλαζόνα στρατηγό.

28. Προφανώς ο Μενέλαος θα κρυφτεί κάπου, ώστε να δει πρώτα τη συμπεριφορά του Θεοκλύμενου και να αποφασίσει αν θα παρουσιαστεί, για να ζητήσει βοήθεια.
29. Πρόκειται για μια τυπική φράση, που λέγεται όταν κάποιος παραθέτει τη ρήση ενός σοφού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Κάποιοι μελετητές της Ελένης διακρίνουν στο Έπεισόδιο αυτό κωμικά στοιχεία, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Ευριπίδης επιλέγει να παρουσιάζει τους ήρωες ως κοινούς θνητούς και μάλιστα, σε περιπτώσεις όπως του Μενέλαου, να αναδεικνύει τα αντιφατικά στοιχεία, που χαρακτηρίζουν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.
 - Ως σκηνοθέτης ποιες οδηγίες θα έδινες στον υποκριτή που υποδύεται το Μενέλαο, σε κάθε περίπτωση; Αν είχες να επιλέξεις και τη μετάφραση, σε ποια θα κατέληγες στην κάθε περίπτωση, στη μετάφραση του Τ. Ρούσσου που διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο ή του Κ. Μύρη (παράλληλο 3);
 - Παρατήρησε τις φωτογραφίες στις σελ. 104 και 109. Ποια άποψη φαίνεται να υιοθετεί ο σκηνοθέτης σε κάθε παράσταση;

Μενέλαος και Γερόντισσα
(Κ. Αθανασόπουλος -Χ. Κουτσουδάκη,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

- Ο Μενέλαος, μετά τα συγκλονιστικά γι' αυτόν νέα, απομένει μόνος του στη σκηνή και προσπαθεί να ξεδιαλύνει τα όσα παράδοξα άκουσε.
 - Υποστηρίζεται ότι οι σκέψεις του φανερώνουν άνθρωπο αφελή και απλοϊκό, που φτάνει σε εύκολα συμπεράσματα. Είναι όμως έτσι; Ας σκεφτούμε τι έχει υποστεί μέχρι τώρα ο Μενέλαος και για ποιο λόγο.
 - Τι αισθάνεσαι για το Μενέλαο βλέποντάς τον να προσπαθεί να εξηγήσει τα ανεξήγητα;
- Ένα από τα κλειδιά για την ερμηνεία της στάσης του Μενέλαου είναι η επισήμανση ότι ο Ευριπίδης συνήθιζε να κατεβάζει τους ήρωες από το βάθρο, στο οποίο τους είχε τοποθετήσει το έπος, και να τους εμφανίζει με απόλυτα ρεαλιστικό τρόπο ως κοινούς καθημερινούς ανθρώπους.
 - Ας αναζητήσουμε στο Α΄ Επεισόδιο στοιχεία που καθιστούν το Μενέλαο τυπικό ευριπίδειο ήρωα.
 - Ποια είναι τα χαρακτηριστικά μιας εποχής, που αμφισβητεί τους μύθους και τα είδωλα; Εμείς σήμερα ζούμε σε μια τέτοια εποχή;

Ο μονόλογος τελειώνει. Ο Μενέλαος μένει στη σκηνή γεμάτος απορία και φόβο. Ποιον θα συναντήσει; Το Θεοκλύμενο ή την Ελένη;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

«Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΠΕΡΑΣΕ:
Η ΩΡΑ ΤΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ ΕΧΕΙ ΕΡΘΕΙ»

Ο Ευριπίδης ήταν ακόμη πιο τολμηρός με το να μετατρέψει τους δύο βασιλιάδες –αρχηγούς στο στρατό των Αχαιών– [τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο] σε βασιλιάδες φοβιτσιάρηδες [...] Ο Ευριπίδης ήταν ο πρώτος που άνοιξε [...] το δρόμο παρουσιάζοντας τους ήρωες ως ανθρώπους ζωντανούς και όχι τέλειους. [...] Αλλά μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι ο συγγραφέας μας, με αυτό τον τρόπο, άνοιξε το δρόμο σε ένα ολόκληρο θέατρο, πολύ πιο κοντινό σε μας.

**J. de Romilly (Από το J. de Romilly*,
Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη, μτφρ. Αγγελική
Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)**

Ο επικός Μενέλαος
(ερυθρόμορφη οينوχόη
του 5ου αι. π.Χ.)

**«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον
ἐς γῆν τήνδε»**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1.** Με βάση τις πληροφορίες που μας δίνει ο ίδιος ο Μενέλαος για τον εαυτό του, να γράψετε το «βιογραφικό του σημείωμα» για το πρόγραμμα της παράστασης.
- 2.** Ο μονόλογος του Μενέλαου θυμίζει την προλογική ρήση της Ελένης. Να συγκρίνετε τους δύο μονολόγους και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τα θέματα που θίγουν οι δύο ήρωες και τη σειρά με την οποία αυτά παρουσιάζονται, β) τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τη ζωή τους.
- 3.** Υποθέστε ότι το Α΄ Επεισόδιο ξεκινά με την ταυτόχρονη εμφάνιση της Γερόντισσας και του Μενέλαου. Να αποδώσετε τις πληροφορίες του πρώτου μονολόγου του Μενέλαου μέσα από το διάλογο των δύο προσώπων. Ποια προβλήματα δημιουργούνται σ' αυτή την περίπτωση;
- 4.** Να παρουσιάσετε σε ένα σύντομο συνεχές κείμενο τη συνάντηση του Μενέλαου με τη Γερόντισσα. Μπορείτε να αρχίσετε: «Η Γερόντισσα βλέποντας στην είσοδο του ανακτόρου ένα ρακένδυτο άντρα...».
- 5.** Χωρίστε σε ενότητες τον τελευταίο μονόλογο του Μενέλαου (στ. 542-575) και δώστε έναν τίτλο σε καθεμία.

- 6.** Να παρακολουθήσετε τις ψυχικές διακυμάνσεις του Μενέλαου σε όλο το Α΄ Επεισόδιο επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους.
- 7.** «Το απρόοπτο παντού караδοκεί», υποστηρίζει ένας μελετητής για την Ελένη του Ευριπίδη. Ποια στοιχεία από το συγκεκριμένο Επεισόδιο θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη;
- 8.** Με αφετηρία την όλη παρουσία του Μενέλαου στο Α΄ Επεισόδιο, ποιες σκέψεις θα μπορούσατε να κάνετε για τη ζωή του ανθρώπου γενικότερα; Επιχειρήστε να εκφράσετε τους προβληματισμούς σας μέσα από δύο δικά σας αποφθέγματα, που θα μπορούσε να τα είχε πει και ο Μενέλαος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Σκοπεύετε να παρουσιάσετε το Α΄ Επεισόδιο και προβληματίζεστε για το πώς θα αποδοθεί ο Μενέλαος (τραγική, κωμική ή κωμικοτραγική φιγούρα;).
- Παρουσιάζετε γραπτά την πρότασή σας, τονίζοντας εκείνα τα στοιχεία του κειμένου που τη στηρίζουν.
- Χωριστείτε στη συνέχεια σε μικρές ομάδες, ανάλογα με την άποψη που υιοθετήσατε, και επιχειρήστε να παίξετε τη σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου. (Δεν είναι απαραίτητο να απομνημονεύσετε τους στίχους ή να κρατάτε τα βιβλία σας. Μπορείτε και να αυτοσχεδιάσετε, με αφετηρία το κείμενο).

ΕΡΓΑΣΙΑ

Σας ζητούν να εμπλουτίσετε το λήμμα «Μενέλαος» για το «Λεξικό προσώπων της Μυθολογίας» του βιβλίου σας. Έχετε στη διάθεσή σας τα εξής αποσπάσματα: α) ραψωδίες Γ και Ρ της Ιλιάδας, β) ραψωδία δ της Οδύσσειας, γ) τραγωδίες του Ευριπίδη Τρωάδες και Ιφιγένεια εν Αυλίδι, δ) Α΄ Επεισόδιο της Ελένης. Προσπαθήστε να συντάξετε ένα κείμενο 200 λέξεων, που θα αναφέρεται στη δράση και το ήθος του Μενέλαου στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι αποδελτιώνετε κάποια θέματα μπορείτε να συζητήσετε με τους καθηγητές σας ή μεταξύ σας τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζετε. Μια ακόμα υπόδειξη: το θέμα που αποδελτιώνετε μπορεί να επιμερίζεται σε επιμέρους ενότητες και άξονες. Ας εντοπίσετε τις πρώτες κατηγορίες του θέματός σας ταξινομώντας τα δελτία σας.

Άλλα θέματα: 8) πληροφορίες από το κείμενο για την όψη (σκηνογραφικοί, σκηνοθετικοί κτλ. δείκτες), 9) στοιχεία που μπορεί να θεωρηθούν κωμικά, 10) απρόοπτα περιστατικά.

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ – Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 576-1219

Από την αναγνώριση στο σχέδιο απόδρασης

«Οὐδείς ποτ' ἠτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ
δ' ἐλπίδες σωτηρίας»

(στ. 1030-1031, μτφρ. στ. 1138-1139)

ΠΛΟΚΗ

- Η αναγνώριση των δύο συζύγων
- Η αναζήτηση της σωτηρίας
- Το δίλημμα και η απόφαση της Θεονόης
- Το σχέδιο απόδρασης

ΘΕΜΑΤΑ

- Είναι – Φαίνεσθαι
- Το απροσδόκητο
- Θεοί – Τύχη – Άνθρωπος
- Η δικαιοσύνη και η ευσέβεια
- Ο δόλος ως μέσο σωτηρίας

Η αναγνώριση, Ελένη - Μενέλαος
(Λ. Τασοπούλου -Κ. Αθανασόπουλος,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ**Χορός****576-587****Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ****1η ΣΚΗΝΗ**
588-658**Ελένη–Μενέλαος****2η ΣΚΗΝΗ**
659-840**Αγγελιοφόρος – Μενέλαος,**
Ελένη –Χορός**3η ΣΚΗΝΗ**
841-941**Ελένη–Μενέλαος, Χορός****4η ΣΚΗΝΗ**
942-1139**Θεονόη – Ελένη, Μενέλαος–**
Χορός**5η ΣΚΗΝΗ**
1140-1219**Ελένη–Μενέλαος**

**«Οὐδείς ποτ' ἠτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ
δ' ἐλπίδες σωτηρίας»**

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ (στ. 576-587)

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ▶ Τι πληροφορήθηκε ο Χορός από τη Θεονόη;
- ▶ Ποια νέα πληροφορία ανακοινώνει η Ελένη;
- ▶ Τι αγνοεί ακόμη η Ελένη και γιατί;

ΧΟΡΟΣ Άκουσα τη μάντισσα που μέσα
στο παλάτι ξάστερα το εἶπε·

580

ο Μενέλαος δεν επήγε
στον τρισκότεινο τον Άδη,
δεν τον σκέπασεν ο τάφος,

μα στο πέλαο παραδέρνει
και δεν ἔφτασεν ακόμη
στα λιμάνια της πατρίδας·

585

ο βαριόμοιρος πλανιέται χωρίς φίλους

από τότε που ἄφησε την Τροία
και γυρνάει με το καράβι
δώθε κείθε σ' ακρογιάλια ξένα.

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 588-658)

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- ▶ Πώς αντιδρά η Ελένη;
- ▶ Ποια η αντίδραση του Μενέλαου, όταν βλέπει την Ελένη;

ΕΛΕΝΗ Πάλι ξανάρχομαι στον τάφο ετούτον,¹
αφού απ' τη Θεονόη που τα πάντα

590

γνωρίζει, πήρα ευχάριστες ειδήσεις·
ο άντρας μου είναι ζωντανός, βλέπει τον ήλιο,
στα πέλαα βασανίζεται γυρνώντας
με το καράβι εδώ κι εκεί, μα θα 'ρθει
μόλις οι παιδεμοί του τελειώσουν. Ένα

595

δεν είπε μόνο, αν, όταν φτάσει,
θα σωθεί κιόλας. Στην πολλή χαρά μου
λησμόνησα καθάρια να ρωτήσω,
σαν άκουσα πως γλίτωσε. Τριγύρω
στη χώρα λέει πως έχει ναυαγήσει

600

με λιγοστούς συντρόφους. Πότε θα 'ρθεις,
που τόσο λαχταρώ να σ' αντικρίσω;
Άα, ποιος είναι αυτός; Ο ανόσιος του Πρωτέα
γιος μηχανεύεται για με παγίδες;
Σα γρήγορο πουλάρι ή σα Μαινάδα

605

δεν πάω στο μνήμα;² Μ' όψη αγριεμένη
κάποιος με κυνηγά για να με πιάσει.

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Εσύ που φοβισμένη ορμάς απάνω
στου τάφου τα σκαλιά και στο βωμό του³
μη φεύγεις, στάσου· ως είδα τη θωριά σου,
σάστισα και βουβός έχω απομείνει.⁴

610

ΕΛΕ. Ασέβεια, γυναίκες· μ' εμποδίζει
να πάω στο μνήμα αυτός και πιάνοντάς με,⁵
στο βασιλιά γυρεύει να με δώσει,
για να με παντρευτεί κι ας μην τον στέργω.

615

ΜΕΝ. Δε βοηθάω κακούς ούτε είμαι κλέφτης.
ΕΛΕ. Όμως η φορεσιά σου έτσι σε δείχνει.⁶

ΣΧΟΛΙΑ

1. Επανερχόμαστε λοιπόν στην κατάσταση που υπήρχε πριν από τον ερχομό του Τεύκρου.
2. Εδώ η Ελένη εννοεί ότι πρέπει να πάει γρήγορα στο μνήμα, με τη σβελτάδα μιας Μαινάδας, πριν την προλάβει ο Μενέλαος.
3. Το ταφικό οικοδόμημα χρησίμευε συγχρόνως και ως βωμός. Άρα στον Πρωτέα προσφέρονταν θυσίες και τον τιμούσαν ως θεό.
4. Ο Μενέλαος «αναγνωρίζει» την Ελένη, γι' αυτό τα χάνει.
5. Ο Μενέλαος δεν πιάνει την Ελένη. Της κλείνει μάλλον το δρόμο για τον τάφο, όπως φαίνεται και από μια άλλη μεταφραστική εκδοχή: θέλει να με πιάσει να με δώσει στον άρχοντα (Κ. Τοπούζης).
6. Όπως και πριν με τη Γερόντισσα, έτσι κι εδώ γίνεται φανερός ο ρόλος της σκευής του Μενέλαου στη δραματική οικονομία του έργου.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Κι ενώ ο Μενέλαος βρίσκεται έξω από το ανάκτορο, οι γυναίκες του Χορού κάνουν πάλι την εμφάνιση τους. Η Ελένη τις ακολουθεί.

■ Ας φέρουμε στο νου μας την αποχώρησή τους από το σκηνικό χώρο μετά την Πάροδο. Με βάση το κείμενο και τη γενική ατμόσφαιρα της σκηνής, ας κάνουμε υποθέσεις για το πώς γίνεται τώρα η δεύτερη είσοδος του Χορού, η επιπάροδος*. Αξίζει να προσέξουμε ιδιαίτερα:

- Πώς θα αποδοθεί το χαρμόσυνο κλίμα (ρυθμός και ύφος μουσικής– κίνηση Χορού).

- Με ποιους υποκριτικούς τρόπους μπορεί να αποδοθεί η αλλαγή της συναισθηματικής κατάστασης της Ελένης.
- Ας μην ξεχνάμε όμως και το Μενέλαο. Όσο ακούγονται οι νέες ειδήσεις, πού βρίσκεται; Πώς αντιδρά;

Χορός Ελένης
(Κ.Θ.Β.Ε.), 1982,
χορογραφία Ε. Πήττα)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Βρισκόμαστε στο Β΄ Επεισόδιο. Βλέπουμε τους ήρωές μας τόσο κοντά τον έναν στον άλλο και ταυτόχρονα τόσο μακριά. Παρακολουθούμε τη συνάντησή τους και μαζί τη δυσκολία τους να αναγνωριστούν.
 - Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σου γεννά η επιβράδυνση αυτή; Πρώτη φτάνει στην αναγνώριση η Ελένη.
 - Ας σκεφτούμε τι γνώριζε η Ελένη που θα έπρεπε να τη διευκολύνει στην αναγνώριση και τι τελικά την εμπόδισε.
 - Ας επισημάνουμε τις ψυχολογικές μεταπτώσεις της ηρωίδας στη διάρκεια της σκηνής.

**«ΠΟΤΕ ΘΑ ΄ΡΘΕΙΣ, ΠΟΥ ΤΟΣΟ ΛΑΧΤΑΡΩ
ΝΑ Σ΄ ΑΝΤΙΚΡΙΣΩ;»**

Τι θα απογίνω, αγαπημένε, πού θα σε ζητήσω;
Άλλοτε οι μέρες φεύγανε στην προσμονή σου σκιές.
Αιώνες καρτερώντας σε μπορούσα να διανύσω,
με τ' όνειρό σου οι πίκρες μου γλυκιές.

Πού να 'σαι; Τι ν' απόμεινε από σε να το ζητήσω;
Πού να 'ναι το στερνό μου αυτό αγαθό;

**Μ. Πολυδούρη, «[Είμαι τρελή να σ' αγαπώ...]»
(απόσπασμα) (Από το Μ. Πολυδούρη,
Άπαντα, Αστέρι)**

Ελένη - Μενέλαος
(Α. Συνοδινού -Θ. Κωτσόπουλος,
Εθνικό Θέατρο, 1962,
σκην. Τ. Μουζενίδης)

Η ΕΛΕΝΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΕΙ ΤΟ ΜΕΝΕΛΑΟ

- ▶ Πώς η Ελένη φτάνει στην αναγνώριση;
- ▶ Γιατί ο Μενέλαος βρίσκεται σε σύγχυση και πώς αντιδρά;
- ▶ Πώς αισθάνεται η Ελένη με την αντίδρασή του και γιατί;

ΜΕΝ. Στάσου, μην τρέχεις πια και μην τρομάζεις.

ΕΛΕ. Στέκομαι, γιατί αγγίζω αυτό το μέρος.⁷

ΜΕΝ. Ποια είσαι; Ποια γυναίκα βλέπω μπρος
μου;

620 **ΕΛΕ.** Ρωτώ κι εγώ το ίδιο. Εσύ ποιος είσαι;

ΜΕΝ. Τόσο πολύ να μοιάζει άλλη δεν είδα.

ΕΛΕ. Θεοί! Θεϊκό 'ναι να 'βρεις τους δικούς σου.

ΜΕΝ. Είσαι Ελληνίδα ή ντόπια από εδώ γύρω;

ΕΛΕ. Ελληνίδα· εσύ ποιος είσαι; Πες μου.

625 **ΜΕΝ.** Όμοια, απaráλλαχτη με την Ελένη!

ΕΛΕ. Κι εσύ με το Μενέλαο, τα 'χω χάσει.

ΜΕΝ. Σωστά το δύστυχο μ' έχεις γνωρίσει.

ΕΛΕ. Μετά από χρόνια στη γυναίκα σου ήρθες.

ΜΕΝ. Γυναίκα μου; Σταμάτα, μη μ' αγγίζεις.

630 **ΕΛΕ.** Που σου 'δωσε ο Τυνδάρεως, ο γονιός μου.

ΜΕΝ. Φαντάσματα αγαθά στείλε μου, Εκάτη.⁸

ΕΛΕ. Συντρόφισσα δεν είμαι της Εκάτης.⁹

ΜΕΝ. Κι εγώ δεν έχω πάρει δυο γυναίκες.

ΕΛΕ. Ποιας άλλης είσαι ομόκλινος κι αφέντης;

635 **ΜΕΝ.** Αυτής μες στη σπηλιά που ήρθε απ'
την Τροία.

ΕΛΕ. Εμένα μοναχά γυναίκα σου έχεις.

ΜΕΝ. Σωστά δε βλέπω ή σάλεψεν ο νους μου;

ΕΛΕ. Κοιτώντας με για την Ελένη δε με παίρνεις;

ΜΕΝ. Μοιάζετε στη θωριά, μα ολότελα όχι.¹⁰

640

ΕΛΕ. Δε με γνωρίζεις; Σκέψου, τι άλλο λείπει;

ΜΕΝ. Της μοιάζεις· τούτο βέβαια δεν τ' αρνιέμαι.

ΕΛΕ. Τα μάτια σου θα σου το φανερώσουν.

ΜΕΝ. Μα έχω άλλη γυναίκα, εδώ χαλάει.

ΕΛΕ. Στην Τροία πήγε μόνο το είδωλό μου.

645

ΜΕΝ. Ίσκιους που δείχνουν ζωντανοί ποιος

φτιάχνει;

ΕΛΕ. Ο αιθέρας, που το ταίρι σου έχει πλάσει.

ΜΕΝ. Απίστευτα όσα λες· θεός ο πλάστης;

ΕΛΕ. Έργο της Ήρας, να μη μ' έχει ο Πάρης.

ΜΕΝ. Μα σύγκαιρα στην Τροία κι εδώ πώς

ήσουν;

650

ΕΛΕ. Τ' όνομα ολούθε πάει, όχι το σώμα

ΜΕΝ. Άσε με, με περίσσιους ήρθα πόνους.

ΕΛΕ. Μ' αφήνεις, για να φύγεις μ' έναν ίσκιο;

ΜΕΝ. Να χαίρεσαι που μοιάζεις στην Ελένη.

ΕΛΕ. Άα! μόλις βρήκα τον άντρα μου, τον χάνω.

655

ΜΕΝ. Της Τροίας τους μόχθους, όχι εσέ,

πιστεύω.¹¹

ΕΛΕ. Αχ! πιότερο από με δυστυχισμένη

δε βρίσκεται· μ' αφήνουν οι δικοί μου¹²

κι ούτε στους Έλληνες θα πάω και στην Ελλάδα.

ΣΧΟΛΙΑ

7. Η Ελένη κατόρθωσε να φτάσει στον τάφο, που της παρέχει άσυλο, και αισθάνεται πλέον ασφαλής.

8. Με την αναφορά στην Εκάτη, τη θεά που έστελνε τα φαντάσματα, είναι σαν να πιστεύει ο Μενέλαος ότι έχει παραισθήσεις.

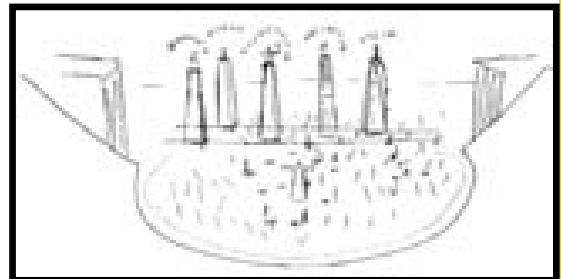
9. Δηλαδή δεν είμαι σκιά, φάντασμα.

- 10.** Το νόημα του στίχου (τὸ σῶμα ὅμοιον, τὸ δὲ σαφές μ' ἀποστερεῖ), σύμφωνα με ένα μελετητή, είναι: Της μοιάζεις βέβαια· αυτό όμως που γνωρίζω, μου στερεί τη δυνατότητα να πιστέψω ότι βλέπω μπροστά μου τη γυναίκα μου.
- 11.** Στα λόγια του Μενέλαου διακρίνουμε και τον υποσυνείδητο φόβο του μήπως τελικά ήταν μάταιος ο πόλεμος της Τροίας.
- 12.** Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό, αφού ο Μενέλαος αντιπροσωπεύει γι' αυτήν το σύνολο των συγγενών της.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Στην παρακάτω φωτογραφία βλέπουμε το σχέδιο του σκηνοθέτη Δ. Παπαϊωάννου για μια παράσταση που σκηνοθέτησε (Η Ορέστεια του Ξενάκη).

Δοκίμασε να σχεδιάσεις με ανάλογο τρόπο στην παρακάτω αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου, την κίνηση ή τη στάση του Χορού, της Ελένης και του Μενέλαου στη σκηνή αυτή (στ. 576-658).

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

- Ο Μενέλαος, εγκλωβισμένος στην πλάνη του, νομίζει ότι η πραγματική Ελένη είναι ένα φάντασμα. Η αντίθεση ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι κυριαρχεί και πάλι· φαίνεται λοιπόν ότι πάνω σε αυτή την αντίθεση είναι δομημένη ολόκληρη η τραγωδία και μέσα από αυτήν μπορούμε να οδηγηθούμε σε ευρύτερους προβληματισμούς για την αλήθεια και τη γνώση.
 - Ας εντοπίσουμε σ' αυτήν τη στιχομυθία λέξεις ή φράσεις που εκφράζουν το πραγματικό και το φαινομενικό.
 - Ας συζητήσουμε σε ποιο βαθμό είναι δικαιολογημένη η προσκόλληση του Μενέλαου στο φαινομενικό.
 - Πιστεύεις ότι συναντάμε ανάλογες συμπεριφορές και στις μέρες μας; Η προσκόλληση στα φαινόμενα μας εμποδίζει σήμερα να γνωρίσουμε την αλήθεια;
- Η τραγική ειρωνεία, όπως έχουμε αναφέρει, σχετίζεται με το παιχνίδι ανάμεσα στη γνώση και την άγνοια.
 - Ας επισημάνουμε περιπτώσεις τραγικής ειρωνείας στη σκηνή και ας διερευνήσουμε τη λειτουργία της σε σχέση με τους θεατές.
 - Πώς συσχετίζεται η τεχνική αυτή με τη βασική αντίθεση του δράματος είναι – φαίνεσθαι;

ΚΑΤΟΠΤΡΑ ΚΑΙ ΕΙΔΩΛΑ

Κι αν κάνεις να κοιτάξεις σ' αυτόν ή στον άλλο καθρέφτη,/πίσω απ' τη σκόνη και τις ραγισματιές, /διακρίνεις πιο θαμπό και πιο τεμαχισμένο το πρόσωπό σου,/το πρόσωπό σου που άλλο δε ζήτησες στη ζωή σου παρά να το κρα-/τήσεις καθάριο κι αδιαίρετο.

**Γ. Ρίτσος, Η Σονάτα του Σεληνόφωτος, (απόσπασμα)
(Από το Γ. Ρίτσος, Η Σονάτα του Σεληνόφωτος,
Κέδρος)**

είδωλο (το) [...] ΦΥΣ.[ΙΚΗ:] η αναπαραγωγή της εικόνας αντικειμένου με τη βοήθεια οπτικών συσκευών (φακών, κατόπτρων κ.λπ.) και σύμφωνα με οπτικά φαινόμενα, όπως η ανάκλαση (στα κάτοπτρα), η διάθλαση (στους φακούς), η περίθλαση κ.λπ.

**Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής
Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας**

**Ρ. Μαγκρίτ, Η απαγορευμένη
Αναπαραγωγή**

«Οὐδείς ποτ' ἠτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ
δ' ἐλπίδες σωτηρίας»

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 659-840)

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΗΨΗ
ΤΟΥ ΕΙΔΩΛΟΥ

- ▶ Ποια είδηση μεταφέρει ο Αγγελιαφόρος;
- ▶ Ποιες πληροφορίες δίνει το είδωλο πριν από την ανάληψή του;
- ▶ Πώς αντιμετωπίζει ο Αγγελιαφόρος την πραγματική Ελένη;

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Σε γύρευα, Μενέλαε, και σε
βρίσκω,

660

παντού στον ξένο τόπο τριγυρνώντας¹
με στείλαν οι συντρόφοι μας να ψάξω.²

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Τι τρέχει; Οι ντόπιοι μήπως σας
ριχτήκαν;

ΑΓΓ. Θαύμα τρανό· τα λόγια δεν το φτάνουν.³

ΜΕΝ. Λέγε· κάτι σπουδαίο, με τόση βιάση,⁴

θα 'χεις.

665

ΑΓΓ. Οι κόπιοι σου όλοι πήγανε χαμένοι.⁵

ΜΕΝ. Κλαις συμφορές παλιές⁶· ποιο το μαντάτο;

ΑΓΓ. Εχάθηκε η γυναίκα σου πετώντας
μες στον αιθέρα· ανέβηκε στα ουράνια
κι άφησε τη σπηλιά άδειανή που μέσα

670

την είχαμε· είπε τούτα. «Τρωαδίτες

δυστυχισμένοι κι οι Έλληνες,⁷ για μένα
πεθάνατε στου Σκάμαντρου τις όχθες,
ξεγελασμένοι από της Ήρας τα έργα,
νομίζοντας πως την Ελένη ο Πάρης

675

κρατούσε, όμως καθόλου δεν την είχε.
Αφού έμεινα όσο χρειαζόταν,⁸ τώρα,
που τέλειωσα της μοίρας τα γραμμένα,
στους ουρανούς πηγαίνω, στο γονιό μου.
Κι η δύσμοιρη Ελένη που δε φταίει,
φορτώθηκε τις ντροπιασμένες φήμες».

680

Χαίρε⁹ της Λήδας κόρη, εδώ βρισκόσουν;
Τους έλεγα πως πήγες ψηλά στ' άστρα·
φτερά δεν ήξερα πως έχεις. Όμως πάλι
δε θα σ' αφήσω να μας περιπαιξείς¹⁰

685

ξανά, φτάνουν τα πάθη που υποφέραν
ο άντρας σου στην Τροία κι οι σύμμαχοί του.
MEN. Αυτά με κείνα σμίγουν.¹¹ συμφωνούνε
τα λόγια· μου είπε αλήθεια.¹² Ω! λαμπρή μέρα,
που μες στην αγκαλιά μου σ' έχει φέρει!

ΣΧΟΛΙΑ

1. Η αναζήτηση ήταν κοπιαστική, γι' αυτό κι ο Αγγελιαφόρος ίσως μιλάει λαχανιασμένα.
2. Έτσι συστήνεται έμμεσα το νέο πρόσωπο στους θεατές, που αντιλαμβάνονται ότι είναι ένας από τους επιζήσαντες συντρόφους του Μενέλαου.
3. Τυπικό στοιχείο των σκηνών με αγγελιαφόρους είναι να μην αποκαλύπτεται αμέσως η είδηση, ώστε να δημιουργείται αγωνία στους θεατές.
4. Η βιασύνη του αγγελιαφόρου στην αρχαία τραγωδία προετοιμάζει για σημαντικές ειδήσεις.

5. Ο Αγγελιαφόρος εννοεί ότι χάθηκε η Ελένη, για την οποία πολεμούσε τόσα χρόνια ο Μενέλαος, άρα η είδηση που φέρνει είναι θλιβερή γι' αυτόν. Το νέο όμως της εξαφάνισης της «Ελένης» θα χαροποιήσει το Μενέλαο.
6. Ο Μενέλαος, μη γνωρίζοντας την εξαφάνιση του ειδώλου, νομίζει ότι ο Αγγελιαφόρος αναφέρεται στον Τρωικό πόλεμο γενικά.
7. Το είδωλο λυπάται τους Έλληνες και τους Τρώες για τις συμφορές τους.
8. Το είδωλο δε χρειάζεται πια, καθώς πραγματοποιήθηκαν τα σχέδια των θεών: του Δία που ήθελε τον Τρωικό πόλεμο και της Ήρας που δεν ήθελε να χαρεί ο Πάρης την πραγματική Ελένη.
9. Ο Αγγελιαφόρος αντιλαμβάνεται τώρα την παρουσία της Ελένης και νομίζει ότι έχει μπροστά του την «Ελένη» που χάθηκε από τη σπηλιά.
10. Το αναιδές ύφος του Αγγελιαφόρου, όταν απευθύνεται στην Ελένη, και μάλιστα μπροστά στο Μενέ- δείχνει την οικειότητά του με την Ελένη ή την έλλειψη σεβασμού απέναντί της.
11. Δηλαδή τα λόγια του Αγγελιαφόρου συμφωνούν με τα λόγια της Ελένης ή της Γερόντισσας.
12. Πιθανώς ο Μενέλαος στο σημείο αυτό μονολογεί, ενώ στη συνέχεια, όταν πια αναγνωρίζει την Ελένη, αναφωνεί.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η Ελένη βρίσκεται σε απόγνωση· τόσα χρόνια περίμενε το Μενέλαο κι αυτός την αρνείται... Αναπάντεχα εμφανίζεται ένα νέο πρόσωπο.

- Πώς καταλαβαίνουμε ποιος είναι;

- **Ας «δούμε»:**
 - από ποια πάροδο εισέρχεται σύμφωνα με την αρχαία σύμβαση και με ποιον τρόπο,
 - ποιο είναι το κοστούμι του.
- **Ο Αγγελιαφόρος, μετά τα πρώτα του λόγια προς το Μενέλαο, μεταφέρει σε ευθύ λόγο όσα είπε το είδωλο πριν αναληφθεί. Πιθανόν ο υποκριτής να διαφοροποιεί στο σημείο αυτό το ύφος, τον τόνο της φωνής και τις κινήσεις του.**
 - Προσπάθησε να φανταστείς τις πιθανές αυτές αλλαγές.

Αγγελιαφόρος Κ. Ματσάκας,
Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- **Ο υπηρέτης του Μενέλαου, που εμφανίζεται στη σκηνή, λειτουργεί αρχικά ως άγγελος,* ως ένα πρόσωπο δηλαδή που μεταφέρει στο σκηνικό χώρο γεγονότα, σημαντικά για την ορατή δράση, τα οποία όμως διαδραματίστηκαν σε άλλο τόπο, εκτός σκηνής.**
 - Ας διερευνήσουμε τους δραματικούς λόγους που επιβάλλουν την παρουσία του στη συγκεκριμένη στιγμή.

- Η εμφάνιση του Αγγελιαφόρου αποτελεί ένα απρόοπτο σκηνικό επεισόδιο. Και δεν είναι η πρώτη φορά που στην Ελένη ξαφνιαζόμαστε από τέτοια απροσδόκητα περιστατικά.
- Ας θυμηθούμε κάποια.
- Με ποια αντίληψη για τη ζωή μπορούμε να συνδέσουμε αυτή την τεχνική του απρόοπτου; Υπάρχουν ανάλογες αντιλήψεις σήμερα;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΙΣ

Ο Ευριπίδης ξέρει ακριβώς, όπως και ο Αισχύλος, να προκαλεί το φόβο ή την ελπίδα μιας εισόδου που έχει για πολύ επιβραδυνθεί. Αλλά ήδη εδώ εμφανίζεται ο νεοτερισμός. Γιατί, συχνότατα, αυτή η μακρά αναμονή που συντηρείται με επιδεξιότητα οδηγεί πραγματικά σε μια έκπληξη, σε νέα ώθηση. Αυτό ανήκε σε εκείνα τα παιχνίδια της τύχης που, όπως είδαμε, ήταν η έμμονη ιδέα του ποιητή μας. Έτσι, συμβαίνει να φέρει ως το αποκορύφωμα μια απελπισία σχεδόν πια αγιάτρευτη· αλλά τότε, την τελευταία στιγμή, εμφανίζεται ξαφνικά ένας σωτήρας.

**J. de Romilly (Από το J. de Romilly,
Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη, μτφρ. Αγγελική
Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)**

Όσα φέρνει η ώρα δεν τα φέρνει ο χρόνος.

Κεραυνός εν αιθρία!

Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ

- Πώς εκδηλώνουν τη χαρά τους οι δύο ήρωες;
Ποια τα συναισθήματά τους;

690 **ΕΛΕΝΗ**¹³ Τόσος πολὺς καιρὸς, αγαπημένε,
και τώρα μόλις η χαρά για μένα.
Φίλες μου, να, πασίχαρη αγκαλιάζω
τον άντρα μου, αφού πλήθος κύκλους
έκανε ο φωτοδότης ήλιος.

695 **MEN.** Κι εσένα εγώ· με πλημμυρούν τα λόγια
κι όμως δεν ξέρω πώς να πρωταρχίσω.

ΕΛΕ. Αναγαλλιάζω, πέτομαι κι αφήνω
λεύτερα τα μαλλιά, σταλάζουν
τα δάκρυα ποτάμι απ' τη χαρά,

700 καθώς σφιχτά σε σφίγγω, λατρευτέ μου.

MEN. Δεν παραπτονιέμαι άλλο, καλή μου·
την κόρη έχω του Δία και της Λήδας,
που κάποτε οι Διόσκουροι, τ' αδέρφια της,
καβάλα στ' άσπρα αλόγατα, βαστώντας

705 του γάμου τους πυρσούς, τη μακαρίσαν¹⁴
κι ένας θεός από το σπιτικό μου
την άρπαξε, για να την οδηγήσει
σε τύχες πιο χαρούμενες.¹⁵ Για μας

έγινε τώρα το κακό ευτυχία

710 κι ύστερα από καιρούς σε ξαναφέρει

στον άντρα σου κοντά. Μακάρι
να χαίρομαι την τύχη την καλή.

ΧΟΡ. Την ίδια κάνω ευχή· πάντα χαρούμενος·
όταν σμίγουνε δυο, διπλή η χαρά τους.

715 **ΕΛΕ.** Φίλες μου, δεν αναστενάζω,
δε θλίβομαι για τα παλιά.

Τον άντρα μου έχω, που τον καρτερούσα

χρόνια και χρόνια να 'ρθει από την Τροία.
MEN. Πάλι μαζί· περάσαν τόσα του καιρού

720

γυρίσματα και τώρα πια μαθαίνω
τις δολοπλόκες τέχνες της θεάς.
Τα δάκρυα είναι της χαράς μου·
στέρεψε η θλίψη, μόνο αναγαλλιάζω.

725

ΕΛΕ. Και τι να πω; Ποιος το 'βαζε στο νου του,
να σ' έχω απρόσμενα στην αγκαλιά μου;

MEN. Κι εγώ που σε θαρρούσα εκεί στην Τροία
στους κακορίζικους τους πύργους.
Πώς σ' άρπαξαν απ' το παλάτι, πες μου.

ΕΛΕ. Στης συμφοράς γυρίζεις την αρχή·
άαχ! την πικρή ιστορία ζητάς να μάθεις.¹⁶

730

ΣΧΟΛΙΑ

- 13.** Από το στίχο 690 ως το στίχο 772 έχουμε ένα αμοιβαίο* της αναγνώρισης· συνήθως σε τέτοια αμοιβαία η ηρωίδα χρησιμοποιεί λυρικά μέτρα, δηλαδή τραγουδά, ενώ ο ήρωας μη λυρικά. Έτσι τονίζεται η ένταση του συναισθήματος της ηρωίδας και η αυτοσυγκράτηση του ήρωα. Στο αμοιβαίο όμως αυτό και ο Μενέλαος χρησιμοποιεί λυρικά μέτρα σε ορισμένα σημεία.
- 14.** Αναφορά στα έθιμα του γάμου: οδηγούσαν τη νύφη στο σπίτι του γαμπρού πάνω σε άμαξα, ενώ οι συνοδοί της, συγγενείς συνήθως, τραγουδούσαν το τραγούδι του γάμου, τον υμέναιον, που άρχιζε κατά κανόνα με μακαρισμούς της νύφης και του γαμπρού.
- 15.** Το κείμενο στο σημείο αυτό έχει παραδοθεί φθαρμένο. Το νόημα φαίνεται να είναι: κάποιος θεός σε άρπαξε από το σπίτι, αλλά τελικά, αφού δε σε έκλεψε ο Πάρης, ήταν γα το καλό σου.

16. Η απροθυμία της Ελένης να διαφωτίσει το Μενέλαο οφείλεται πιθανόν στην επιθυμία της να ξεχάσει τα παλιά δεινά, αλλά και στο αίσθημα ντροπής που τη διακατέχει, αν και αθώα, για όσα συνέβησαν εξαιτίας της.

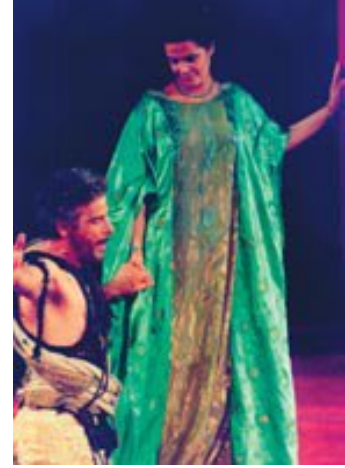
ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η αναγνώριση ολοκληρώνεται και οι δύο σύζυγοι τραγουδώντας ένα λυρικό αμοιβαίο εκφράζουν την ευτυχία τους που ξαναβρέθηκαν, αλλά και τον πόνο τους για όσα μάταια υπέφεραν.
 - Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την κίνησή τους κατά τη διάρκεια αυτού του τόσο εκφραστικού τραγουδιού.
 - Ποια νεότερα μουσικά θεατρικά είδη θα μπορούσε να μας φέρει στο νου αυτό το τραγούδι;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παρακολουθούμε την αναγνώριση ανάμεσα στο Μενέλαο και την Ελένη. Οι ήρωες περνούν από την άγνοια στη γνώση, οπότε αίρεται και η αντίθεση ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το είναι. Οι ήρωες υπάρχουν πια με την πραγματική τους ταυτότητα (είναι = φαίνεσθαι).
 - Ας αναζητήσουμε τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η μετάβαση από την άγνοια στη γνώση.
 - Ποια συναισθήματα γεννά στους ήρωες;
 - Εσύ τι νιώθεις;

Μενέλαος - Ελένη
(Κ. Αθανασόπουλος -
Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ίων - Κρέουσα -Χορός,
Ευριπίδης Ίων,
(Χ. Λούλης -
Λ. Κονιόρδου,
Εθνικό Θέατρο, 2003,
σκην. Λ. Κονιόρδου)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

ΣΤΙΓΜΕΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ

– Βάγιες, τρεχάτ', ανοίξατε, αυτός είν' ο καλός μου!

Δημοτικό τραγούδι, Ο γυρισμός του ξενιτεμένου

- ΗΛ.** Ω της καρδιάς μου φως.
ΟΡ. Φως της καρδιάς αλήθεια.
ΗΛ. Ήρθες γλυκειά φωνή;
ΟΡ. Μη θες και μάρτυρα άλλο.
ΗΛ. Σ' έχω στα χέρια μου;

ΟΡ. Παντοτεινά θα μ' έχεις.
ΗΛ. Ω συντοπίτισσες, ω αγαπητές γυναίκες,
Κοιτάχτε τον Ορέστη...

Σοφοκλής, Ηλέκτρα στ. 1224-1229
(μτφρ. Κ. Ταμβάκης) (Από το Σοφοκλής,
Αντιγόνη – Ηλέκτρα, Ι. Ζαχαρόπουλος)

Μενέλαος - Ελένη
(Λ. Βογιατζής - Κ. Καραμπέτη,
Θέατρο του Νότου,
1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

- Κρεμάσου σαν καρπός εδώ, ψυχή μου, ώσπου να ξεραθεί
το δέντρο.

Ου. Σαίξπηρ, Κυμβελίνος, μτφρ.
Β. Ρώτας, Β. Δαμιανάκου, Επικαιρότητα

Γνωρίζει τον η Αρετή, καλά τότε θυμάται,
μα δεν κατέχει ξυπνητή αν είναι ή αν κοιμάται.
Ξαναλιγώνεται η φτωχή απ' τη χαρά την τόση
κ' έκλινε μια και δυο φορές χάμαι στη γη να δώσει.

Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ε, στ. 1089-1092
(Από το Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ερμής)

Η ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

► Ποιες συμφορές της αφηγείται η Ελένη στο Μενέλαο;

MEN. Μίλησε· πρέπει όσα μας δίνουν,
καλά ή κακά, οι θεοί ν' ακούμε.

ΕΛΕ. Σιχαίνομαι τα λόγια που θα πω.

MEN. Λέγε· γλυκιά ξαλάφρωσή 'ναι
τις περασμένες να σου λένε δυστυχίες.

735

ΕΛΕ. Δεν πήγα εγώ με γρήγορο καράβι
στην αγκαλιά ενός βάρβαρου, ούτε
σε ντροπιασμένο πλάγιασα κρεβάτι.

MEN. Τότε ποια μοίρα, ποιος θεός σε πήρε;¹⁷

740

ΕΛΕ. Ο γιος του Δία, καλέ μου, και της Μαίας¹⁸
στη χώρα μ' έφερε του Νείλου.

MEN. Απίστευτο· πούθε σταλμένος; Φοβερά
λόγια!

ΕΛΕ. Έκλαψα τότε, ακόμη κλαίω και τώρα·
η ομόκλινη μ' αφάνισε του Δία.

745

MEN. Η Ήρα; Ποιων τάχα το κακό ζητούσε;

ΕΛΕ. Αχ! συμφορά μου, εκείνες οι πηγές
όπου οι θεές λουστήκαν¹⁹

κι ήρθ' η αμάχη για την ομορφιά τους.

MEN. Όμως γιατί να κατατρέξει Εσέν' η Ήρα;

750

ΕΛΕ. Για να μη μ' έχει ο Πάρης...

MEN. Πώς; Λέγε.

ΕΛΕ. που ήμουν γι' αυτόν της Κύπριδας
το δώρο.

MEN. Α! δύστυχη.

ΕΛΕ. Ναι, δύστυχη· κι εδώ στην Αίγυπτο ήρθα.

755

MEN. Και του έδωσε το είδωλό σου, ως λες.

ΕΛΕ. Στο σπίτι σου τι θρήνος, μάνα, ω μάνα,

τι πένθος, τι χαμός!

MEN. Τι λες;

ΕΛΕ. Χάθηκε η μάνα μου· για τις ντροπές μου πέρασε βρόχο στο λαιμό της.

760

MEN. Την άμοιρη· η κόρη μας Ερμιόνη ζει;

ΕΛΕ. Ανύπαντρη, άτεκνη, μαραίνεται και κλαίει για το δικό μου ατιμασμένο γάμο.

MEN. Ω! Πάρη, που μου ρήμαξες το σπίτι,²⁰

765

αυτά κι εσένα αφάνισαν και μύριους Έλληνες χαλκαρματωμένους.

ΕΛΕ. Κι εμένα την καταραμένη, την κακορίζικη, ο θεός αλάργα μ' απόδιωξε απ' την πόλη κι από σένα κι άφησα – που δεν άφησα ποτέ– τον άντρα μου και τα παλάτια για ντροπιασμένους έρωτες τραβώντας.

ΣΧΟΛΙΑ

- 17.** Με αυτά τα λόγια ο Μενέλαος απαλλάσσει από την ενοχή την Ελένη, αφού αποδίδει στους θεούς και στη μοίρα ό,τι έγινε.
- 18.** Εννοεί τον Ερμή, τον αγγελιαφόρο των θεών. Εύλογη λοιπόν η ερώτηση που ακολουθεί: πούθε σταλμένος; (Ποιος του ανέθεσε αυτή την αποστολή;).
- 19.** Σύμφωνα με το μύθο, οι τρεις θεές, πριν απευθυνθούν στον Πάρη για την κρίση, λούστηκαν στα νερά ενός ποταμού.
- 20.** Ο Μενέλαος μεταθέτει την ευθύνη για τις συμφορές στον Πάρη, αποκαθιστώντας την τιμή της Ελένης.

- Η προσοχή όλων μας είναι στραμμένη στο Μενέλαο και την Ελένη. Μην ξεχνάμε όμως ότι οι δύο ήρωες δεν είναι μόνοι.
 - Ποια άλλα πρόσωπα βρίσκονται στο σκηνικό χώρο;
 - Πώς φαντάζεσαι τη σκηνική τους παρουσία τη στιγμή της αναγνώρισης;

Μενέλαος - Ελένη - Χορός
(Λ. Βογιατζής - Κ. Καραμπέτη,
Θέατρο του Νότου, 1996,
σκην. Γ. Χουβαρδάς)

- Στις τραγωδίες την αναγνώριση δύο αγαπημένων προσώπων ακολουθούν συνήθως: α) η εκδήλωση των συναισθημάτων αυτών που ξανασμίγουν, μαζί με αναφορές στο ρόλο της τύχης, β) μια κίνηση προς τα πίσω, προς το παρελθόν, γ) μια κίνηση προς τα εμπρός, προς το μέλλον.
 - Ποιους από τους άξονες αυτούς εντοπίζουμε μετά την αναγνώριση Μενέλαου-Ελένης στη σκηνή που μελετάμε;
 - Ας δούμε πιο συγκεκριμένα τον δεύτερο άξονα: Ποια είναι η στάση του καθενός από τους δύο ήρωες απέναντι στο οδυνηρό παρελθόν; Την καταλαβαίνεις;

- Η Ελένη μιλώντας για το παρελθόν της αναφέρεται για μια ακόμα φορά στο ρόλο των θεών. Φέρνοντας στο νου μας και άλλες σχετικές αναφορές σε προηγούμενους στίχους, ας κάνουμε κάποιες υποθέσεις για τη δράση των θεών στον κόσμο του Ευριπίδη. Διασφαλίζουν την τάξη του δικαίου ή ενεργούν απρόβλεπτα κινούμενοι από προσωπικά τους πάθη; Μπορεί να σε βοηθήσει και το υλικό της αποδελτίωσης.

Ελένη (Μ. Κωνσταντάρου, Ευριπίδης, Τρωάδες, θίασος Γ. Τσαρούχη, 1977, σκην. Γ. Τσαρούχης)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Η ΕΛΕΝΗ: ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ

[...] η Ελένη, που τους άλλους τόσο στην ομορφιά περνούσε, χώρισε τον άριστο άντρα,

π' όλο της Τροίας κατάστρεψε το κράτος
κι ούτε την κόρη, ουδέ τους ακριβούς της
θυμήθηκε γονιούς, μα ερωτευμένην
ξεσήκωσε τη η Κύπρις.

Πολύ εύκολα η καρδιά λυγάει τ' ανθρώπου.
Κι αμέσως λαχταράει στο νου ό,τι βάλει.

**Σαπφώ, απόσπασμα 16 L.-P. (μτφρ. Π. Λεκατσάς)
Από το J.-L. Backès, Ο μύθος της Ελένης, μτφρ. Κ.
Γιόση, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών— Μ.Ι.Ε.Τ.)**

**Δεν είναι αληθινός αυτός ο λόγος.
Δε μπήκες στα καλοφτιαγμένα τα καράβια.
Μήτε στα κάστρα μπήκες της Τρωάδας.**

**Στησίχορος, απόσπασμα 14 (μτφρ. Η. Βουτιεριδης)
(Από το Η. Βουτιεριδης, Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί,
Παπαδήμας)**

**Ελένη (Μάγια Λυμπεροπούλου,
Ευριπίδης, Τρωαδίτισσες,
Θέατρο Τέχνης, 1979)**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

- σελ. 5 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης
Ευριπίδης, Βάκχες, Piccolo Teatro de Milano –
Teatro d' Europa, 2004
- σελ. 10 (ΕΙΚ.1) Ελληνική Μυθολογία, τομ.5, Εκδοτική
Αθηνών.
(ΕΙΚ.2) Η Καθημερινή, Οδηγοί του κόσμου,
Αθήνα και Ηπειρωτική Ελλάδα.
- σελ. 17 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης
Ευριπίδης, Ελένη, Αμφιθέατρο, 1999.
- σελ. 18 (ΕΙΚ.) Επίδαυρος, 40 χρόνια Φεστιβάλ,
Δημοτική επιχείρηση Πολιτιστικής ανάπτυξης,
Δήμου Ασκληπιείου –Νέα Σύνορα–
Α. Α. Λιβάνη
- σελ. 21 (ΕΙΚ.1) Πλάτων Μάξιμος, Αρχαία Ελληνικά
Θέατρα.
(ΕΙΚ.2) Κ. Μπολέτης, Μ. Ζ. Πιτένης (επιμ.) Μια
σκηνή για το Διόνυσο, Καπόν.
- σελ. 22 (ΕΙΚ.) «Επτά ημέρες»,
Η Καθημερινή της Κυριακής, 20/8/2000
- σελ. 27 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 28 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 29 (ΕΙΚ.) Ελληνική Μυθολογία, τομ.5, Εκδοτική
Αθηνών.
- σελ. 31 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 32 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου
- σελ. 33 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου
- σελ. 36 (ΕΙΚ.) Ελληνική Μυθολογία, τομ.5, Εκδοτική
Αθηνών.
- σελ. 37 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 38 (ΕΙΚ.) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, Επίδαυρος,
Το Αρχαίο Θέατρο, Οι Παραστάσεις, Μίλητος.

- σελ. 41 (ΕΙΚ.1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, Οι Παραστάσεις, Μίλητος.
(ΕΙΚ.2) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
- σελ. 43 (ΕΙΚ.) Ελληνική Μυθολογία, τομ.5, Εκδοτική Αθηνών.
- σελ. 46 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
- σελ. 47 (ΕΙΚ.) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου
- σελ. 52 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης Σοφοκλής, Ηλέκτρα, Εθνικό Θέατρο, 1996.
- σελ. 56 (ΕΙΚ.1) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ.Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ.2) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, Ηλέκτρα, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 2003.
- σελ. 60 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
- σελ. 61 (ΕΙΚ.1) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ.Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 65 (ΕΙΚ.) «Επτά ημέρες», Η Καθημερινή της Κυριακής, 13/7/2003.
- σελ. 66 (ΕΙΚ.1) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ.2) Κ. Μπολέτης, Μ. Ζ. Πιτένης (επιμ.) Μια σκηνή για το Διόνυσο, Καπόν.
- σελ. 70 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
- σελ. 71 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
- σελ. 75 (ΕΙΚ.1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Αμφιθεάτρου

- σελ. 79 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
- σελ. 80 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
- σελ. 81 (ΕΙΚ.) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, Οι Παραστάσεις, Μίλητος.
- σελ. 84 (ΕΙΚ.1) Επίδαυρος, 40 χρόνια Φεστιβάλ, Δημοτική επιχείρηση Πολιτιστικής ανάπτυξης, Δήμου Ασκληπιείου –Νέα Σύνορα– Α. Α. Λιβάνη
(ΕΙΚ.2) Διονύσης Φωτόπουλος, Σκηνικά Κοστουμια2, Καστανιώτης
(ΕΙΚ.3) Επίδαυρος, 40 χρόνια Φεστιβάλ, Δημοτική επιχείρηση Πολιτιστικής ανάπτυξης, Δήμου Ασκληπιείου –Νέα Σύνορα– Α. Α. Λιβάνη
- σελ. 86 (ΕΙΚ.) Ουμπέρτο Έκο (επιμ.), Ιστορία της ομορφιάς, μτφρ. Δ. Δότση, Χρ. Ρομποτής, Καστανιώτης.
- σελ. 90 (ΕΙΚ.) Αρχείο Θεάτρου Νότου
- σελ. 95 (ΕΙΚ.1) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου
(ΕΙΚ.2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, Οι Παραστάσεις, Μίλητος.
- σελ. 99 (ΕΙΚ.1) Αρχείο Θεάτρου Νότου
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 100 (ΕΙΚ.1) Ελληνική Μυθολογία, τομ.5, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ.2) Ημερολόγιο 2002, Η Μεγάλη Έξοδος, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης προσφύγων και Μεταναστών.
- σελ. 104 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
- σελ. 109 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου

- σελ. 111 (ΕΙΚ.) «Επτά ημέρες», Η Καθημερινή της Κυριακής, 30/5/1993.
- σελ. 115 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου
- σελ. 120 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 121 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
- σελ. 124 (ΕΙΚ.1) Από το πρόγραμμα του Κ.Θ.Β.Ε., Φεστιβάλ Επιδαύρου 1977.
(ΕΙΚ.2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, Οι Παραστάσεις, Μίλητος.
- σελ. 126 (ΕΙΚ.) René Magritte, Taschen/Γνώση
- σελ. 130 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
- σελ. 135 (ΕΙΚ.1) Αρχείο Αμφιθεάτρου
(ΕΙΚ.2) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, Ίων, Εθνικό Θέατρο, 2003
- σελ. 136 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου
- σελ. 139 (ΕΙΚ.) Αρχείο Θεάτρου Νότου
- σελ. 140 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
- σελ. 141 (ΕΙΚ.) Κύκλος Ελένη, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΙΜΕΝΟ – ΣΧΟΛΙΑ	18
Πρόλογος στ.1-191	18
Πάροδος στ.192-371	52
Α΄ Επεισόδιο στ.437-575	90
Επιπάροδος – Β΄ Επεισόδιο στ.576-777	115
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ	143

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.